

Георги Хаджиев

ОСНОВИ НА БЕЗВЛАСТИЕТО

АРТИЗДАТ–5, София, април 1992, второ издание
редактор Пламен Цолов
технически редактор Душка Кордова
коректор Венета Пенева

Тази книга е издадена за първи път през 1958 г. в Париж, когато авторът е вече емигрант, преследван от тоталитарния болшевишки режим в България.

Книгата съдържа статии, публикувани в органа на Съюза на българските безвластници в чужбина (СББЧ) "Наш път" в периода 1955-1958 г. и дава представа за едно ново обществено устройство.

ПРОИЗХОД НА БЕЗВЛАСТНИЧЕСКИТЕ ИДЕИ И ДВИЖЕНИЕ

Както властническите, тъй и безвластническите идеи у хората имат естествен произход. Те не са паднали от небето, а идват от живота. Коренят се в природата на човека и се дължат на материални причини, в най-широкия смисъл на това понятие. Те са плод на сложността от условия, сред които човек се ражда, живее, развива, действа или понася действия, твори и консумира блага, учи се, бори се, мечтае, радва се или страда. Човешката природа е единна, но не еднопосочна. Тя е противоречива и сложна. Затова изворите на безвластническите и на властническите идеи, макар да са заложени еднакво в човека са напълно различни.

Инстинктът за самосъхранение и половият инстинкт, пораждащи взаимната борба, която взема различни и многообразни форми, са изворът на властничеството. Историята на човечеството е пълна с проявите на тези два инстинкта. Властническите идеи днес са обобщени в цяла една философия, която поставя институтите над човека, формулите над живота и превръща държавата в култ, а човека в поданик, вещ, автомат.

От тази гледна точка цялата човешка история придобива едно ново и нетрадиционно осветление, различно от даваното във властническите доктрини и държавни училища. От тази гледна точка цялото развитие на човека и на човешкото общество в продължение на хилядолетия е протекло под знака на две начала. От една страна, борба за власт, за завоюване, запазване и разширяване на наследена или придобита власт, за придобиване, запазване и разширяване на привилегии и материални средства, наследени или придобити, но винаги осигуряващи власт на човека над себеподобните; от друга страна, борба за свобода – духовна или материална, религиозна или политическа, икономическа или социална, лична или колективна, борба за защита на социални институции, осигуряващи тази свобода или против тези, които се превръщат в нейни угнетители. Това е борба на отделни личности, на малки или по-големи групи, организации, класи, общества и на цели цивилизации, които често са загивали и изчезвали или са оцелявали, но са понасяли неизбежно нейните последици.

Две тенденции характеризират всички човешки общества от древния Среден Изток до днешно време. Първата е народната, тази на широките маси, които творят, тази на безименните мъдреци, поети, художници, скулптори, архитекти и "законодатели". От нея се раждат обичаите, които са в основата на всички обществени институции като родовата организация, селската община, свободния град. Тя ражда фолклора, мъдростта на вековете и цялата духовна и материална култура, която изменя образа на Земята. От нея именно произхождат безвластническите идеи.

Другата е противонародната, тази на магьосниците, заклинателите, оракулите и жреците, "на знатните люде", на пазителите на законите и военните вождове, обладаващи тайните на оръжието и победата. От нея води началото си всяка властническа идея.

Безвластническата мисъл е продължител на народните традиции, обичайното и естественото право. Властническата мисъл е наследник на правото на силния, на хитрия, на почитателя на закона и е дело на привилегировани малцинства.

Но обичайното право и народните традиции подлежат на остаряване и закостеняване. Нерядко те също се превръщат в отрицание на прогреса, в пречка за развитието на нарасналата духовна култура и на нарасналата нужда от свобода. Тогава идва **протестът, бунтът** против старото, консервативното, мумифицираното. Този бунт е личен или колективен. Но и бунтовниците не винаги са носители на нещо съществено ново. Едни от тях са за очистването на обичаите и институциите от всички вредни външни влияния, за да им осигурят по-голяма ефикасност в опазване интересите на индивида и обществото. Те се стремят да премахнат всички пречки в пътя на развитието и на свободата, да унищожат заредените форми на власт и затова са **революционери**. Сред тях се раждат безвластническите идеи. Други искат да реформират старите обичаи и институции, с цел да се освободят напълно от тях, като им наложат собствената власт. Сред тях се намират предтечите на всички хитлеровци и сталиновци.

Безвластието черпи жизнените си сокове от вечните и неугасими **стремежи** на народите **към свобода и независимост**, от личния или колективен бунт против всяко потисничество и привилегия, която винаги се превръща в господство. Безвластническата мисъл се корени в **бунта**, в протеста, в **критиката**, в отрицанието на старото, отживялото. Нейно олицетворение е сатаната в библейските предания и Прометей в гръцката митология. Нейни носители са сектите от всички времена, които в миналите епохи са типичен израз на духовния бунт. Нейни мъченици са еретиците от всички епохи, изгаряни на клади или живи забивани на колове. Безвластническата мисъл е изразена своеобразно в мирогледа и дейността на богомилите, албигойците, на хуситите и на анабаптистите.

Представители на безвластието са **плебеите**, които провеждат първата генерална стачка в древния Рим, като напускат града, и отделяйки се от патрициите, престават да обслужват обществения живот, с което принуждават вторите да отстъпят.

Безвластието в историята е представено и в акта на **селските въстания** против крепостничеството, в дейността на секциите от **Великата френска революция**, в юлската революция от 1830 г., във февруарската от 1848 г., макар че то още има формата на неосъзнато безвластническо действие. Ние намираме елементи от него и в **Парижката комуна**, но вече като израз на една тактика, осветлена от идеите на Прудон и Бакунин.

Друг извор на безвластническите идеи е **философията на мъдреци** от различни епохи, отразили народните стремления: **Лао-Тсе** от древния Китай, гностикът **Карпократ** от Александрия, **Антифон** и **Зенон** от древна Гърция, а в по-ново време - писатели и мислители като **Рабле**, **Фенелон** и **Де Боеси**, **енциклопедистите** от 18 век, особено **Дидро**, и др.

Трети източник на безвластническите идеи е науката с нейните смели достижения и обобщения и постоянни търсения на нови хоризонти.

И все пак всички тези извори не са достатъчни, за да дадат живот на една стройна доктрина за обществено преустройство. Техническият, стопански, материален и духовен напредък от края на 18 и през целия 19 век изведоха на сцената една нова и все по-ясно оформяща и осъзнаваща се класа - **пролетариата**. Борбите, които тази класа води през цялата първа и началото на втората половина на 19 в. изиграха решителната роля на акушер на безвластническия мироглед.

Първи изразител на безвластническата доктрина през 1793 г. е **Уилям Готуин** (1756-1836) с книгата си "Изследване на политическата справедливост и нейното влияние върху общата добродетел и щастие". След него е **Прудон** (1809-1865) с книгата си "Що е собственост", излязла през 1840 г.

Но оформянето на дадени идеи в една доктрина още не е достатъчно за нейното осъществяване. Нужни са организация и движение. Произходът на оформеното **безвластническо движение** трябва да се търси в Първия интернационал и по-специално в Парижката комуна. Създател, организатор и най-добър изразител на това движение се явява **Михаил Бакунин** (1814-1876). До него анархизмът е само философска тенденция, повече литературна проява, отколкото непосредствена социална дейност. С Бакунин анархизмът се превръща в социалреволюционно движение и изразява революционен социализъм.

Не на последно място е **ролята на теоретиците**. Защото безвластието не е лабораторен продукт, но това не значи, че то е плод на самозараждане, че ролята на теоретиците е без значение. Напротив, **идеите изпълват човешкото съзнание и се проявяват, но докато не намерят стройна форма и своите дълбоки изразители, тяхното влияние не може да бъде затвърдено**.

Други теоретици на безвластието, които са доразвили и обогатили анархистическата мисъл, са **Петър Кропоткин** (1842-1921), **Енрико Малатеста** (1853-1932), **Елизе Реклю** (1830-1905), **Карло Кафиеро**, **Мерлино**, **Жан Грав**, **Рикардо Меля**, **Пиетро Гори**, **Шарл Малато**, **Анседмо Лоренцо**, **Луиджи Фабри**, **Рудолф Рокер**, **Пиер Рамю**, **Кристиян Корнелисен**, **Макс Нетлау**, **Джеймс Гийом**, **Себастиан Фор** и др.

* * *

В редица статии ние ще изложим основните елементи, съставляващи идеологията, тактиката и градивната програма на безвластието. Всяка статия в даден брой, макар да съставлява част от общото изложение, ще бъде завършена сама за себе си. Ще бъдат разгледани следните въпроси: свобода, солидарност, равенство, справедливост, свободна инициатива, свободен договор, федерализъм, авторитет, власт, насилие, експлоатация, война, централизъм, държава, собственост, църква, парламент, закон, съд, затвор, полиция, армия, данък, пари, училище и наука, изкуство, печат и радио, организация, стачка, бойкот, саботаж, бунт, въстание и революция, свободна община и федерация, производствена организация, разпределение, различни обединения.

ПРИНЦИПИ НА БЕЗВЛАСТИЕТО

СВОБОДА

Свободата е биологическа нужда, закон на живота; тя е самия живот. Всяко живо същество, дори най-низшето, се стреми, макар и най-често несъзнателно, към свобода. Дори в растителния мир стремежът към живот е равнозначен на стремеж към свобода. Кълнът, който излиза от зърното, натиска, повдига, отстранява пречки или се превива и огъва пред непреодолими препятствия и търси свободен простор. Малкото насекомо, ограничено в своето движение, хванато, настъпено, затворено, се дърпа, напират, неспирно търси да се освободи. То хапе, жели, бори се, за да извоюва своята свобода. Има диви животни, които дори при най-добри материални условия и най-старателни грижи от страна на човека, неизбежно умират, когато бъдат лишени от свобода.

В историята на човешкото общество свободата, стремежът към свобода и борбата за свобода определят и характеризират цялото развитие на човечеството. Тя се явява главният фактор на прогреса. Човек никога не се е примирявал завинаги, когато свободата му е била отнета. Робството, колкото и продължително, колкото затвърдено и осигурено да било за тези, които са погавали свободата, винаги е свършвало със свобода или смърт за нейното придобиване. Колко усилия, колко кръви, колко жертви е струвало извоюването на свободата! Но никой никога не се е спирал пред жертвите, не е измервал предварително количеството кръв, която е трябвало да се пролива, защото свободата сама по себе си е най-високата цена на живота, за която често и самият живот става средство.

Като фактор в социалните отношения, свободата винаги е означавала напредък, разцвет на културата и успех във всички области на знанието и човешката дейност. Епохите на свобода са най-светлите епохи в историята на човечеството. И до днес създаденото в областта на науката и изкуството през време на древногръцките републики, където свободата на гражданина е била високо ценена, е основа на всички научни дисциплини. Най-големите открития в науката и техниката водят началото си от средновековните свободни градове.

В човешкото общество, както в миналото, тъй и днес, най-характерният стремеж, присъщ на всички хора от всички класи и съсловия, е стремежът към свобода. Дори най-гнусните тирани, когато са се борили за свободата (за тяхната свобода, разбира се) са изглеждали истински борци и революционери и често са успявали да измамат народите. Нима гордият и смел Наполеон не бе символ на революцията и на борбата за свобода, преди да стане покорител на Европа? Не хленчеше ли същият този Наполеон за свободата, за своята свобода, когато се намери на Св. Елена? Не бяха ли най-смелите вестители и ратници на свободата онези, които по-късно провъзгласиха гилотината за чистилище и светиня? Ако можехме да знаем интимните преживявания на Мусолини в минутата, когато е трябвало да увисне с главата надолу, сигурно бихме открили същия хленч за свобода у този, който най-подло и най-безсъвестно я погаваше в продължение на много години, след като продаде всичко, което бе имал като социалист?

Да, човекът - тиранин или роб, знае да цени свободата, своята свобода. Единствено тогава той е мъдър, когато бъде засегната неговата свобода. А да достигне мъдростта, която му показва еднаквата стойност на неговата свобода и свободата на другите, значи да престане да бъде роб или тиранин и да стане човек, свободен човек - безвластник.

Същият стремеж към свобода характеризира не само отделната личност, а и група от хора, обединени по материални или духовни интереси, свързани професионално, религиозно, чувствено,

икономически, териториално, битово, етнографски, национално и пр. Групите и сдруженията се борят за своята свобода в селището, в общината; селището се бори за независимост, което значи свобода по отношение на по-висшата административна единица; общините се борят за автономия, което значи свобода по отношение на държавата; народите се борят за национална свобода; класи и съсловия се борят против други класи и съсловия за свобода; личности и граждани, организации и партии се борят за политическа свобода; хора на науката и изкуството търсят своята свобода да творят и изследват; ученици и студенти претендират за свобода; съвременните педагози издигат свободата на детето като най-важен принцип в обучението и възпитанието.

Свобода, свобода, всички се стремят към свобода, поне за себе си, говорят за свобода, издигат свободата като цел на своята дейност, като задача на своя живот! Има ли нещо по-универсално от стремежа към свобода в цялата вселена?

Ясно е следователно, че **свободата е един принцип, който стои написан на много знамена**. Той се издига като програмна цел от много обществени движения. Свободата е толкова всеобщо признат принцип, че без неговото приложение известни човешки дейности стават невъзможни и те се отъждествяват със самата свобода. Такъв е случаят с модерното възпитание; такъв е случаят и с изкуството. В концепцията на съвременните педагози и в съзнанието на хората на изкуството няма възпитание и няма изкуство без свобода и извън свободата.

Обаче не всички обществени движения, които са вписали в своята програма и са издигнали на своето знаме свободата като принцип, са истински привърженици на свободата на дело. **Истински привърженици на принципа на свободата не могат да бъдат онези, които приемат едновременно и принципа на властта, дори в най-ограничена форма. Власт и свобода са принципи несъвместими, непримирими.** Всяка власт по дефиниция, по същност и по проявление е отрицание, ограничение на свободата. Следователно конфликтът и при най-добро и искрено желание е неизбежен.

В това отношение различието между властници и безвластници е качествено, основно, дълбоко. Единствено безвластническата концепция се явява пълен, цялостен изразител на принципа на свободата; само тя може да се счита като философия на свободата. Единствено безвластниците са истински, логически и пълни привърженици на свободата; само безвластниците са истинските носители на свободата.

Затуй не е случайно, че в латинските езици името "анархист" се отъждествява с термина "свободняк" - защитник или привърженик на свободата. Думата "либертер" на френски и "либертарио" на испански и италиански, която на български се превежда обикновено "свободняк", във всички енциклопедии и речници на латинските езици се дава като синоним на "анархист".

Ние сме далеч от намерението да твърдим, че между привържениците на властническия принцип няма искрено обичащи свободата. Различието между властници и безвластници тук не е в искреността на намеренията и стремежите. То е много по-дълбоко и засяга същността на въпроса. **Докато за привържениците на властническия принцип свободата в най-добрия случай, когато те са искрени нейни защитници, е само една ЦЕЛ, най-често съвсем крайна цел, за безвластниците тя е основен принцип, свободата е в същата степен и ЦЕЛ и СРЕДСТВО, ЗАДАЧА и ПЪТ, ПРАВИЛО, КАКТО НА ВЪТРЕШНИ ВЗАИМНИ ОРГАНИЗАЦИОННИ ОТНОШЕНИЯ, ТЪЙ и НА ОТНОШЕНИЯ ИЗОБЩО В ЖИВОТА, КЪМ ХОРАТА, КЪМ ОБЩЕСТВОТО.**

Историческият опит и всекидневната практика са доказали колко е илюзорно да се вярва, че като се ограничава или погазва свободата, може да се дойде до осъществяване на свободата. Само нейното пълно прилагане в живота и във взаимните отношения е гаранция, че ще се дойде до пълното осъществяване на свободата в обществото. **Всякакво временно ограничаване, всякакво преходно отлагане на свободата на думи или като претекст, всякакво упражняване на власт, която заменя свободата, с какъвто и да било мотив, води до затвърдяване на ограничената свобода, на властта, на робството, на тиранията.**

Свободата може да се осъществи само, когато тя се практикува всеки ден и от всеки, който претендира, че е привърженик на свободата. До свободата се идва само по един път, пътя на свободата.

Свободата не приема, не признава и няма граници. Само неточността или бедността на човешкия език налагат да се говори за граници на свободата в определен смисъл. Но свободата не е единствен принцип във взаимните отношения. Тя не може да се разглежда изолирано и откъснато от другите принципи, които определят тези отношения. **Следователно може да се говори за граници на свободата само дотолкова, доколкото става дума за цялостното, съвкупно и хармонично приложение на всички тези принципи, на които тя не противоречи, но от които действието ѝ никога не е изолирано и не може да се изолира.**

СОЛИДАРНОСТ

Подобно на свободата, солидарността е също биологична нужда, инстинкт и закон на живота. Проявите на социалност, на взаимопомощ, на солидарност и на пожертвувателност дори на отделните индивиди, заради другите, за групата, за семейството, за общността, за вида сред животинския мир, са наблюдавани през всички времена. Естествоизпитатели, пътешественици и любители на природата винаги са ги посочвали като пример, още философи от древна Гърция са правили своите обобщения, основани на тези прояви; поети от всички времена са ги възпявали. Но пръв Дарвин в своята книга **"Произход на човека"** представя тези прояви на социалност у животните като същност, имаща характера на биологичен закон. По-късно Кропоткин в защита на дарвинизма от изопачителите му се заема обстойно да проучи този род прояви и в книгата си **"Взаимопомощта като фактор на еволюцията"**. С този свой труд той обоснова едно ново учение в биологичната наука, което стана основа на цялата анархистична доктрина.

И наистина, основното запознаване с живота на всички видове от цялата зоологическа стълба, като се започне от насекомите (пчелите, мравките, термитите и пр.) и се стигне до най-висшето животно - човека, дава възможност да се констатира огромното значение на взаимопомощта, на социалния инстинкт, на солидарността, която често и при някои видове се явява дори преобладаващ фактор, паралелно с борбата за съществуване между отделните видове. Тази социалност, този обществен инстинкт, това сдружаване, което понякога взема широки размери, се явява и най-мощното средство в тази борба, което гарантира не само ефикасност и успех, но осигурява и прогресивното развитие на тези видове, у които намира най-голямо приложение.

В човешката история практиката на взаимопомощта, на солидарността, на съюзяването също е дала ярък отпечатък, проявявайки се най-често паралелно със свободата. Епохите на най-голяма лична и социална свобода в историята на човечеството са едновременно и епохи на най-голяма обществена солидарност. Свободата и солидарността в човешкото общество са толкова ярко очертани и взаимносвързани, че се сливат в една обща проява и се представят като две страни на едно и също явление. Свобода без солидарност става невъзможна, солидарност без свобода се оказва немислима в едно общество, което се развива и процъфтява в своя стопански и културен напредък. Републиките на древна Гърция, епохата на селската община преди това и средновековните свободни градове по-късно, с тяхната сложна и преплетена мрежа от най-различни сдружения, са най-често изтъкваните примери на високо проявена обществена солидарност, съпътствана от всеотъждиващ напредък.

В по-ново време кооперацията, която обединява стотици милиони хора в света на местна, национална и интернационална основа и обхваща най-разнообразна дейност; работническите сдружения, които също обединяват милиони хора по цялата земя и всякакви други сдружения от местен, национален и международен характер, обединяващи често хората по съсловия и по класи, за да водят борба едни против други, са също едно неопровержимо доказателство за съществуването на солидарността, която при човека от инстинкт, какъвто тя се явява у животните, се превръща в съзнателен стремеж, в акт на обмислено и преднамерено действие.

Обществото като цяло никога до днес не е успявало да реализира солидарността между всички свои членове - това не може да се оспори. От съществуването на потисничеството и експлоатацията обществото винаги е било разделено на враждувачи помежду си обществени групи и категории - съсловия, класи, касти, властници, управляващи, потисници и поданици, управлявани, потискани, експлоататори, привилегировани, облагодетелствувани и експлоатирани, обезправени и бедни. И тъкмо това разделение, което има също своето обяснение, е пречило на обществената солидарност, а оттам и на социалния - културен и материален - напредък.

Обществото и днес също, и то повече от всякога, с разделено на класи, разделение, което е във вреда на човечеството, защото разбива цялостната обществена солидарност и не позволява да се осъществи всеобщото щастие на хората.

Но нито в историческото минало нито днес пакостното разделение не е успяло да унищожи напълно инстинкта за взаимопомощ, чувството за солидарност, духа на сдружение. Дори и като средство за борба на отделно обособените социални категории, солидарността, сдружението се проявяват мощно във всички общества, включително и в тези, където една партийна или лична диктатура се стреми да унищожи всяка социалност, като я замести с един казармен режим. Нещо повече, социалният инстинкт е толкова дълбоко вкоренен в човека, че понякога той неволно надскача границите на разделения и се проявява между хора от различни класи, които все пак са запазили един общ признак - човечността. Без да идеализираме тези случаи, нито да искаме да им дадем облика на един принцип, ние не можем да не признаем - и никой не може да отрече това, дори и най-пристрастеният и фанатичен привърженик на класовата борба, че всекидневният живот дава много такива факти на обществена взаимопомощ между хора от различни социални групи, дори

воюващи помежду си. Това са отношения, възвеличени и възпети от хората на изкуството. Тези прояви са характерни, особено в периоди на общи бедствия и катастрофи: земетресения, наводнения, градушки, пожари, войни и пр.

Следователно, никой не може да отрече, че както свободата, така и **солидарността е принцип в обществените отношения**, признат от мнозина, прокламиран още от Френската революция в знаменитата формула "Свобода, братство и равенство" и написан днес върху много знамена на партийно-политически, социал-икономически, професионални и културно-просветни организации.

Солидарността също е един от основните принципи на безвластието. Но трябва да се признае, че макар солидарността да е широко практикувана в отношенията между безвластниците, много по-широко, отколкото между всички други хора, факт, в който са убедени дори и враговете им, в пропагандата на безвластническите идеи този принцип е останал до известна степен засенчен от преимущественото изтъкване на свободата. И това е лесно обяснимо. В обществения живот често се случва, като реакция на дадено много широко разпространено явление, да се отива до прекалено подчертаване на противоположността му. Свободата е толкова много погазвана, че анархистите, явявайки се единствените ѝ верни и последователни защитници, са се очертали главно с пропагандата си и с борбата си за свобода. И това е дало повод за известни отрицателни прояви у някои безвластници, които отиват до там, че считат свободата едва ли не като единствен принцип на безвластническата философия.

Истината, ако можем да си позволим степенуване, е, че солидарността в безвластническата концепция заема първо място и че тя характеризира много повече философията на анархизма, отколкото свободата, без да става дума, разбира се, за тяхното противопоставяне. Напротив, **ако трябва безвластието да се характеризира с две думи, то ще трябва, без съмнение, да се определи като философия на солидарността и свободата**. Така е според мнението на неговите теоретици. И Годуин, и Прудон, и Бакунин, и Кропоткин и всички други теоретици на анархистичния социализъм, заемайки позиция към господстващите схващания в обществото и отричайки съществуващата обществена система, са изхождали от наложителната необходимост да се установи солидарността в обществото, за да се осигури свободата на личността. Бакунин категорично е изразявал тази мисъл, подчертавайки многократно в своите книги, речи и писма: "Солидарността е първият закон, свободата - вторият". А Кропоткин не само многократно е изразявал същата мисъл, но е дал и най-широката ѝ обосновка във всичките си съчинения, особено в "Етиката" и "Взаимопомощта". Според него, което е схващане и на днешните безвластници, гаранцията за осъществяването на бъдещото общество, където ще намери най-пълния си израз свободата, лежи в социалния инстинкт у човека, който приема вече израза на едно съзнание, основа на един нов морал, без какъвто общественият живот е невъзможен.

РАВЕНСТВО

Равенството, прокламирано заедно със свободата и братството от Великата френска революция, е безспорно един принцип на обществени отношения и не само анархистите го считат за основно начало на тяхната социална доктрина. От устата на мнозина чуваме днес да се произнасят без стеснение тези три тъй съдържателни и изразителни думи "свобода, братство и равенство" като песен, като шлагер. Нещо повече, те красят дори входа на известни затвори, където висят над вратите им като една жестока подигравка на историята. До такава степен тези велики принципи на човешкия напредък са загубили истинския си смисъл в текущата употреба на хорската реч. Но ако свободата и братството, или по-точно солидарността, не са напълно опразнени от съдържанието им и имат известен, макар и ограничен смисъл за тези, които произволно се кичат с тях, не е такъв случаят с равенството. Прочее, на понятието равенство никога не е даван истинският му смисъл, дори през време на Великата френска революция. От известните големи имена само това на Марат може да се свърже с едно по-правилно разбиране на равенството. **За всички други прокламираното и търсеното равенство никога не е отивало по-далеч от равенство пред законите**. Така е било и по-късно, така е и днес. Всички, които са говорили и говорят за равенство, не влагат друг смисъл в този принцип освен юридическо и абстрактно съдържание.

Само в учението на безвластниците и в тяхната социална програма принципът за равенството намира пълен, цялостен и реален израз. В тази триада "свобода, солидарност и равенство" за безвластниците равенството има определящ характер. Свободата никога не може да бъде напълно реална, ако липсва равенството, реалното равенство, **равенството в материалните условия на живота**. Ако допуснем, че идеалната политическа демокрация се реализира, че се осъществи пълното равенство на гражданите пред закона, че една идеална конституция, прилагана също тъй от

"идеални" органи на "идеалната" демократична държава, гарантира абсолютно пълното правно равенство, действителното равенство ще остане дори и тогава една илюзия, щом като продължава да съществува материалното неравенство, изразено в частната собственост и в капитализма, частен и държавен, обуславян и съпътстван винаги от монопол, привилегии и йерархия. Каква реална стойност може да има за пролетария, за бедния селянин, за дребния служител и занаятчия равенството му с капиталиста, с едрия собственик, с фабриканта, с висшия бюрократ, щом като той няма с тях еднаква реална възможност да задоволява пълно своите всеотраслни материални и духовни нужди? Това "равенство" може да бъде записано в книгите със златни букви, може да бъде гарантирано от ангели и архангели-пазителни, може да се пее по всички пътища и кръстопътища, във всички парламенти и трибунали, но то ще си остава винаги илюзорно дотогава, докато няма материално, икономическо равенство.

Солидарността не може да бъде никога естествена, непринудена и пълна, ако липсва равенството. Макар и дълбока биологична нужда, солидарността в обществения живот се влияе и определя от структурата на обществото, от социалните отношения, които го характеризират и взема форми, определени от тези отношения. Докато обществото продължава да бъде разделено на класи от властующи и управлявани, от привилегировани и обезправени, от експлоататори и експлоатирани, докато хората са разделени в една сложна йерархична система, създаваща цяла пирамида от социални слоеве с противоречиви интереси, обществената солидарност никога не може да намери приложението си като един универсален принцип.

Никой по-добре от Бакунин не е изразил това първостепенно, определящо значение на равенството като незаменим принцип в социализма: "Свобода без социализъм (което ще рече без равенство) значи привилегия и несправедливост".

И тъй, за анархизма и анархистите равенството се явява не само едно естествено право, но също и главно условие за осигуряване на обществената и лична свобода, за отношенията на пълна обществена солидарност, както и за пораждането и поддържането на чувството за справедливост, основа на обществения морал и на човешката етика изобщо.

Юридическото право на "равенство" (разбират се равни условия), което трябва да се гарантира от закона, много често се накърнява, погизва и не се зачита от самия закон. Така например осветеното от всички демократични конституции право на собственост и на обществена йерархия противоречи на провъзгласеното от всички тези конституции право на свободен достъп на всички хора до всички природни блага и на свободно ползване на всички материални и духовни придобивки на обществото.

Вековете на робство и експлоатация, на потисничество и безправие са оставили най-дълбоки следи в човешкото съзнание по отношение на равенството и са свели до минимум проявите на равенство в отношенията между хората в обществото. Докато съзнанието за свобода и чувството на солидарност продължават да се проявяват под една или друга форма със значителна интензивност, чувството за равенство у хората е понесло най-осезателни поражения. Но все пак ние го намираме отразено в различните религии - примитивна философия на хората от незапомнени времена, в много секти, чрез които е реагирал духът на първоначалната и чиста истина на дадена религиозна философия. То е залегнало особено в християнството и християнските секти от различни времена. Приложение на идеята за равенството откриваме в селската община, в славянската задруга, в различните свободни градове. Ние намираме остатъци от това чувство за равенство в известни народни традиции и народни мъдрости. Не липсват най-после прояви на разбиране и на чувство за равенство в отношенията на хората дори в днешното общество, тъй дълбоко разделено и раздирано от постоянни противоречия. Без да отдаваме прекомерно значение на тези прояви, които, трябва да се признае, имат изолиран характер, ние не можем да не констатираме все пак, че прогресивно развиващият се комерчески дух, паралелно с развитието на капитализма, не е стигнал например до там, че хората да бъдат теглени на кантар преди да се качат във влака, на парахода, на самолета и да заплащат превозни такси съгласно теглото си. Нещо повече, всички пътници са наравно третирани по отношение на багажа, който носят със себе си и за който нищо не заплащат; това важи, в известна степен, дори и за самолетите. Принципът на равенство се прилага също в училищата до определена възраст, до която образованието е абсолютно безплатно и чрез различни социални мерки става и материално възможно за всички деца, дори и тези на най-бедни родители. Обществените библиотеки са друга ярка проява на равенство в рамките на днешното хищническо общество. Всеки може днес свободно и безплатно да ползва обществените библиотеки на равни условия. При някои големи западноевропейски библиотеки има дори специални служби, които дават възможност да се ползват библиотеки в други градове и страни като исканите книги се препращат в дадена местна библиотека и остават там определено време, без нищо да се заплаща за тези услуги. Това право е еднакво за един принц и един капиталист, както и за последния пролетарий и бедняк. Наистина, материалните

условия на живот, оставайки различни, определят различни възможности за свободно време, което да се посвети на посещаване в библиотеки. Но и в това отношение се намират нови форми за ползване на библиотеките чрез въвеждане на кореспондентно ползване - тъй наречените подвижни библиотеки. На принципа на равенството неограничено е използването в някои градове на водата по домовете. Същият принцип се прилага и в много ресторанти по отношение на хляба, който не се заплаща отделно и количеството на който е неограничено за консуматора. Много такива факти могат да се изброят. В много случаи те отговарят повече на една техническа или комерческа целесъобразност, отколкото на чувство за равенство, но все пак това са доказателства, макар и незначителни, за съществуването ни чувството за равенство.

Но що е равенство? И по този въпрос различията между анархистите-социалисти и другите социалисти са дълбоки. За анархистите равенството не е количествено, а нравствено понятие - то се покрива с правото на живот. **Марксистическият социализъм и комунизъм е преди всичко производствена система, докато анархистичният комунизъм е главно разпределителен, консумативен.** След като анархизмът отрича паразитизма, тоест правото да се живее на чужд гръб, осигурено чрез монополното владение на средствата за производство, размяна и потребление, след като признава необходимостта от обобществяване на тези средства, той поставя на първо място правото на всеки човек, "роден под слънцето", да се ползва от всички материални и духовни блага съобразно своите нужди срещу също тъй естественото задължение да участва в производството на тези блага според силите и способностите си. **Задоволяването на нуждите ще бъде толкова по-пълно, колкото по-високо е производственото и техническото ниво.** Ползването ще бъде пълно и неограничено за богатата, които са в достатъчно количество. Ползването от всички други блага ще се осигури във възможния размер и съобразно степента на нуждите в едни случаи и съобразно количествено равенство в други случаи.

За анархистите равенството не е аритметика, аптекарски везни, макар неговата база да се корени в социалната икономика. То не е и икономика, а етика - нравствен принцип. В тази насока се проявява концепцията за равенството дори в днешното общество и в хора, които иначе може и понятие да нямат за социализъм. В случаите на недоимък, на оскъдица, на бедствия и в обществото, и в семейството, при разпределяне на недостатъчните блага предимство се дава не на тези, които имат най-големи заслуги за производството им, а на децата, на болните, на старците, на жените, на слабите. И тук анархизмът се явява по-близък до хората, по-естествен, отколкото сметкаджийският социализъм, който доведе до чудовищния стахановизъм, до жестокото ударничество, примесени с партийна фалшификация и отрицание на всяка човешчина.

Истинското равенство не се гради на заслуги, на квалификация, на способности, на наследени или придобити права и на йерархия, а на абсолютното признание на незаменимата стойност на всяка човешка личност. Истинското равенство засяга не само материалната, но и моралната област на човешките прояви. За него всяко потисничество, всяко раболепие, всяко подценяване или надценяване на отделния човек означава отрицание на равенството. То е съзнание за достойнство, което, без да отрича уважението към човешката личност, презира всеки авторитет. Ето защо истинското равенство е антиавторитарно, безвластническо, защото го там, където има авторитет, власт, няма и не може да има равенство.

СПРАВЕДЛИВОСТ

"Справедливостта, казва Прудон - основоположник на безвластническото учение, е нерушимата мярка на всички човешки постъпки". И наистина, за всички безвластнически теоретици справедливостта се явява изходно начало, основен камък на обществената сграда. В книгата си "Изследвания върху справедливостта в политиката и влиянието ѝ върху добродетелта и всеобщото щастие", в която Уилям Годуин излага безвластнически схващания, за пръв път се съдържа думата справедливост; "Справедливостта, пише той в тази книга, излязла непосредствено след Великата френска революция, включва в себе си всички нравствени задължения. . . Всеобщата справедливост и взаимната полза съединяват по-силно хората, отколкото какъвто и да било подписан и подпечатан пергамент". Колкото до Прудон, няма произведение, в което справедливостта да не представлява лейтмотив на неговата мисъл, а освен това три обемисти тома е посветил на "Справедливостта в революцията и в църквата". Бакунин смята пък "човешката справедливост единствено признавана от нас". Кропоткин, който увенча своя живот с един капитален труд върху нравствените учения на всички времена - "Етиката", даде безсмъртната формула на морала така; "Без равенство няма справедливост, без справедливост няма нравственост".

Чувството за справедливост е дълбоко вкоренено не само във възгледите, но и във всички прояви от всекидневния живот на безвластниците - толкова универсално е значението на справедливостта като принцип на лично и обществено поведение, като мотив и цел на безвластническата дейност. Белгийският социолог и философ, проф. Амон установява това в книгата си "Психология на анархиста-социалист", която е едно задълбочено и документално изследване на безвластническата психология. Така че, извън всякакъв спор е, че справедливостта се явява един от основните и най-важни принципи на безвластието. Нейното значение е определящо за всички други принципи, тя е "мярката", както казва Прудон.

Но що е справедливост? **Справедливостта е идентифициране на другите със себе си.** Справедливост значи да се поставяш в положението на другите, да "влезеш в тяхната кожа", да сложиш знак на равенство между себе си и тях и това, което искаш за себе си, да го превърнеш в правило, което те задължава да постъпваш по същия начин с другите. Това е правило, залегнало в основата на всички религии и познато ни от християнството - правило тъй просто и тъй разбираемо за всички хора, но тъй мъчно приложимо: "Не прави на другите това, което не искаш другите да ти правят". Кропоткин го е уточнил още по-добре, като му е дал вместо негативен утвърдителен характер: "Прави на другите това, което искаш те да ти правят при същите обстоятелства". Има ли по-съвършено правило на поведение, по-съвършена, бихме казали ние, от тази справедливост?

Ако хората се ръководеха във всички свои постъпки от това правило, всички злини, всички нещастия, всички страдания биха изчезнали на земята. Властта, законите, съдилищата, затворите, държавата биха рухнали, неправдите биха престанали, експлоатацията, потисничеството, войната, убийството, отмъщението, омразата биха се превърнали в един неприятен спомен. Добро и зло, хубаво и лошо, жестоко и човечно, омраза и обич и много други понятия биха придобили реална стойност. Човек би станал истински мъдър. Да мериш със същата мярка както за себе си, тъй и за другите, би значило никога не само да не вършиш, но и дори да не помислиш и пожелаеш никому зло. Да отъждествиш другите със себе си, значи да установиш единството в света, хармонията на земята, границите между "аз" и "ти", "аз" и "те" да изчезнат, да настъпи едно вечно преливане, изразено в добри помисли, в благожелание, в добротворство.

Възможно ли е, осъществимо ли е това или е само един блян на болни от мечтателност мозъци, на развинтени фантазии, видение на пустинници и аскети? Съществуват ли, макар и зачатъци, от подобно чувство у човека и ако да, какъв е произходът на това чувство, от къде е дошло и как се е породило то в човешката душа?

Справедливостта е нравствено понятие, нравствен принцип. А нравствеността, както е известно, съпътства човека през цялата му еволюция, от маймуната до Дарвин, от Адам до Кропоткин. Не е имало, няма и не може да има общество без морал. Наистина, имало е общества с тамерлановци, макиевелисти, цезари, хитлеровци, мусолиновци, сталиновци, има и днес техни наследници, които искат да погазят и унищожат всякакъв морал, да задушат всяко чувство на справедливост, но те винаги са свършвали и ще свършват с крах. В историята на човечеството, колкото повече се отдалечаваме от "века на разума", толкова повече нравственото чувство, моралът се слива с религията, защото самата религия в своето зараждане не е нищо друго освен една примитивна философия, един опит да се обясни света с неговите сложни явления и да се установят правила на поведение за защита и самосъхранение на човешкия род, живеещ в общество. Следва ли от това обаче, че изворът на нравствените понятия и на нравствените чувства, източникът на справедливостта по-специално е вярата в Бога? Значи ли това, че моралът има свръхестествен, божествен произход? Легендата за творец и творение е напълно несъстоятелна, защото дори ако се приеме, че има творец и творение, то не друг, а човек е творецът и Бог е негово творение.

Науката за морала е установила вече по безспорен начин, че това, което е прието да се нарича нравственост, морал, има три степени на проявление. Първата, най-проста, най-естествена, най-всеобща, която се проявява и сред животните, живеещи в примитивна форма на обществена организация, е взаимопомощта - социалният инстинкт. Втората степен се проявява само у човека и е плод на интелектуално обобщение, обусловено от социалния инстинкт, и резултат на наблюдение и опит - това е справедливостта. Третата и най-висша степен, в която се изразява истинският морал, е самопожертването, в което разкъфтява богатството на духа, богатството на жизнена енергия.

Справедливостта, за която говорим, произхожда от чувството на симпатия, проявяващо се дори у животните. Симпатията е първата стъпка на сближение, първият пламък, който стопява преградата между "аз" и "ти", подтикът към отъждествяване на другите със себе си. Това лесно ще установи всеки от нас в ежедневието. Безспорно, ние сме много по-склонни да бъдем справедливи към тези, към които имаме известна симпатия, отколкото към онези, които ни са чужди, безразлични или враждебни. Във всекидневната практика чрез многократното повтаряне на чувствата на симпатия естествено и непринудено се идва до превръщане в правило на това, което частично се проявява

само като чувство, сиреч до превръщане на чувството в принцип. Така именно се е породила и установила справедливостта, а съвсем не по внушение "свише".

Естествена по своя произход, справедливостта като основа на всяка нравственост, не е преставала никога да се проявява в течение на цялата човешка история, не е изчезнала и не ще изчезне. Тя се проявява и днес, дори в едно хищническо общество, където господстващите учреждения правят всичко, за да разбиват връзките на взаимност между хората и да превръщат последните във "вълци един за друг". Чувството за справедливост, задушавано с хилядолетия усърдно, настоятелно, системно, е значително притъпено, много повече от това за свобода, за солидарност и дори от чувството за равенство. И все пак то не е унищожено. То не е престанало да бъде принцип в отношенията между хората и на него се градят обичаи, привички, нрави, които представляват и днес неписаните закони, управляващи много по-добре човешкото общество, отколкото хилядите писани закони, непознати често и за самите юристи.

Безвластието като философия и като учение за социално преустройство, като програма и като действие, като борба и социално движение издига високо принципа на справедливостта, извличайки го из хилядовековната история и практика на обществените отношения, за да го постави в основата на социалното преустройство. То трябва да бъде осъществено чрез организираните и решителните действия на обезправените народни маси.

СВОБОДНА ИНИЦИАТИВА

Най-пагубното последствие за народните маси от практикуването на властта се състои в това, ме тя ги прави пасивни, индиферентни и убива у тях духа за инициатива. Властта създава от една страна овчари-водачи, а от друга - стадо-маса. На свой ред, психологията на стадност, пасивността и равнодушието се явяват благоприятна среда, необходимо условие за развитието и размножаването на бацила на властта. **Без стадност няма власт.** Де Боеси още преди няколко века потърси извора на властта в "доброволното робство".

Следователно, проявата на активност, на дейно отношение към хората и институтите е начало на отрицание на властта. **Инициативността** е най-ефикасната противоотрова в борбата със страшното зло, наречено власт. Библията на всички властници започва с подчинението, бездействието, безразличието. Ако безвластниците имаха своя библия, тя би трябвало да започва така: "В начале бе почин, и почина бе дело, и делото бе в почина". Защото починът е отрицание на подчинението, а без подчинение, без сляпо и пасивно следване на водачите няма власт. И тъй инициатива значи противо-пасивност, противо-бездействие, противо-властие - безвластие.

Ето какво огромно, неизмеримо и незаменяемо значение има свободната инициатива, спонтанният и деен почин за безвластниците като абсолютно необходимо условие за осъществяване на безвластнически отношения. Свободната инициатива е обществен принцип, без който властта в човешкото общество, както и в човешките отношения не може да изчезне. **"Безвластници, бъдете инициативни и дейни, за да бъдете действително безвластници!"** - това е първото изискване, което анархизмът поставя пред своите адепти. "Хора на труда, човеци, бъдете дейни, вземайте винаги в свои ръце вашите собствени дела, за да бъдете свободни!" - на това учи анархизмът онези, които зове към един нов свят на благоденствие, мир и свобода.

Проявата на инициатива, взета като единствен принцип, още не е достатъчна, за да определи безвластническия характер. По същия начин стремежът към свобода, взет отделно, несъгласуван с другите принципи, които съставляват здравата основа на една истинска човешка етика, не е достатъчен, за да се избегне робството сред хората. Нерядко най-големите тирани обичат страстно свободата, но тяхната си лична свобода. Още по-често се случва, хората с голяма инициативност да станат водачи, властници, тирани и диктатори. Спирачка на тоя нагон към водачество и власт може да бъде само инициативността на другите, на всички хора. Но ако проявата на инициатива не е достатъчна, за да има безвластие, безвластието не е възможно без проявата на инициатива. Неинициативните не са, не могат да бъдат и никога няма да станат безвластници, защото те винаги имат и ще имат нужда от чуждата инициатива, от други хора, които да ги водят за носа. **Мястото на хората без инициатива е при робите, а роби не могат да бъдат акушери на свободата.**

Съществува ли свободната инициатива като принцип и от къде са го извели анархистите?

Безвластието не е догматика, не е схоластика. Нито един принцип то не е измислило, за да го приложи или наложи. Както всички други принципи, тъй и принципа на свободната инициатива, го е установило в живота и от там го е извлякло, за да го включи в една система за уреждане на хорските отношения.

Проявата на инициатива е характерна за целия животински свят, макар и под формата на инстинкт. Такава проява например е сбирането на животните в общества или разделянето им на двойки, на групи или поединично, според сезона, според нуждите за обезпечаване на храна или сигурност за възпроизводство на рода или просто за доставяне на радост и забавление. Така елените, които се събират на стада, преминават заедно големи реки, след което отново се разпръсват. Птиците, които с приближаване на есента започват да се групират и да летят все по-често и по-често заедно, за да образуват най-после ята за прелитане.

У човека проявата на инициатива е още по-често явление и тя приема съзнателна форма, толкова по-съзнателна, колкото той, **в своето историческо и културно развитие като колектив и в своето интелектуално усъвършенствуване като индивид, се отдалечава от животинския си произход. Без проявата на инициатива човешкото общество изобщо не би било възможно.** И проявата на инициатива е необходимото условие за всеки напредък в науката, в техниката, в социалния живот. Ако нямаше инициатива, не биха съществували Христос, Бруно, Галилей, Песталоци, Ферер, Нютон, Пастьор, Айнщайн, Гарибалди, Бакунин, Махно, Дурути; богомилството, реформацията, френската революция, християнството, социализма и безвластието. Ако нямаше инициатива, историята не би видяла Първия интернационал, кооперативното движение, милионните синдикални организации, които съединяват трудещите се, производителите, консуматорите; нито парахода, влака, самолета, радиото, телевизията и за съжаление... атомната бомба.

Безспорно инициативата, спонтанно и непринудено проявявана, свободната инициатива е факт и принцип, както в природата, тъй и в човешкото общество - в миналото и днес. Задачата на безвластниците е да ѝ осигурят още по-широко и по-пълно проявление в бъдещето, като я поставят в основата на обществената динамика. И все пак нейното проявление никога не е било нито всеобщо, нито достатъчно интензивно, защото иначе ни Александър Македонски, ни Чингизхан, ни Калигула, ни Тамерлан, ни Цезарите, ни Петър Велики, ни Наполеон, ни Хитлер, ни Мусолини, ни Сталин биха били възможни. Защото иначе държавата, капитализмът, колониалното и социално робство отдавна трябваше да изчезнат.

Свободната инициатива - извор на творчество и условие за всестранно развитие, е основен принцип в организационните отношения на безвластниците. Нейното пълно проявление е възможно само при отсъствие на власт. Следователно, **истинската свободна инициатива, като неограничено и непринудено проявление на човешката воля в индивидуален и колективен смисъл, няма нищо общо с тъй наречената "частна инициатива", венцехвалена от капиталистите.** Зад втората само се прикриват експлоататорските апетити, с които шепа привилегировани искат да осигурят и увековечат монопола над средствата за производство. Тази "частна инициатива" не означава нищо друго за голямото мнозинство от хора, напълно лишени или ограничени от оръдията на труда, освен необходимото условие, предназначено да ограничава, притъпява и убива свободната човешка инициатива. Тази частна инициатива не означава за трудовите народни маси нищо друго освен лишението от плодовете на техния собствен труд, което е същността на експлоатацията на едни хора от други.

СВОБОДЕН ДОГОВОР

До днес човешкото знание и човешкото общество познават само три принципа за уреждане взаимните отношения. Първият - **властническият**, се опира на закона и на всички институции за принуда, на насилие, които произхождат от него. Човекът-гражданин, член на каквото и да било общество, приемащо принципа на властта, е длъжен да постъпва така, както законите му повеляват. В противен случай него го заплашва наказанието: палката на полиция, присъдата на съдията, карцерът на тъмничаря. Понятията за добро и зло, за честно и престъпно, за човешко и античовешко добиват своето съдържание по смисъла и повелите на Закона. Така човек се вижда освободен от нуждата да проявява съзнание за дълг, морал, справедливост, за обществена солидарност. Мястото им в неговото съзнание се заема от страха от наказание. Страхът е достатъчен като стимул, като фактор на човешките постъпки. Колкото по-силна е властта, колкото по-голям е страхът от наказанието, което тя е в състояние да наложи, толкова по-осигурен е "общественият ред", толкова по-гарантирана е "обществената хармония".

Вторият - **индивидуалистичният принцип, лежи в човешкото съзнание** за свободна личност. Няма никаква задължителност, няма никакви норми, няма никакви обвързвания на личността към обществото. **Достатъчно е пълното съзнание на личността, за да постъпва тя така, че с нищо да не уврежда интересите и правата на другите.** Когато всички постъпват по същия начин, общественият ред, най-висшата обществена хармония на свободата, ще бъде достатъчно осигурен. Ние вярваме в човека и сме убедени, че неговото съзнание прогресивно ще се развива, съразмерно с

освобождането му от зловредното въздействие на частната собственост, държавата, религията, войната, на всички институции на днешното властническо и капиталистическо общество, както и от остатъците от робското минало, които няма да изчезнат изведнъж в едно социалистическо общество. Но ние също така сме убедени, изучавайки сложната и все по-усложняващата се организация на обществените отношения, че дори и най-напреднало и най-съвършено лично съзнание никога не ще бъде достатъчно да осигури пълна и по всяко време цялостна обществена хармония.

Остава третият **принцип** - този на безвластниците-социалисти, **на свободния договор**. Съгласно този принцип основата на обществените отношения е взаимният свободно приет **ангажимент**. Само един такъв свободен и съзнателно приет ангажимент е в състояние да гарантира свободата, солидарността, равенството, справедливостта и свободната инициатива, само той е в състояние също да осигури проявата на съзнание, да го развива и контролира тогава, когато то се колебае и показва признаци на упадък.

Това е основното в анархизма и то трябва да бъде добре разбрано не само от всички които са чужди на безвластието, но и особено от самите безвластници. **Безвластник, който не поема и не изпълнява ангажименти, има нужда от власт**. И ако съзнанието за безвластниците има някаква реална стойност, те са го доказвали много пъти на практика, то се проявява именно в това, че те отдават изключителна роля на взаимните ангажименти - на договора - и по този начин правят излишен принципа на властта, както в техните лични и организационни проявления, тъй и в обществото, което те доброволно и съзнателно са приели.

Пръв Прудон установи принципа на договора и го направи основен камък на цялото си учение. И в това е най-голямата му заслуга като основоположник на безвластието.

След него Бакунин още по-добре изтъкна **специфичния безвластнически смисъл на договора като проява на свободната човешка воля, съзнаваща нуждата от общественост**. Както за Прудон, така и за Бакунин, договорът трябва да има задължителен характер - задължителност в рамките на свободата, следователно задължителност с **временен** характер. "Силата на договорното задължение - утвърждава Бакунин - е ограничена. Вечното задължение не може да се признае от човешката справедливост. Всички права и задължения се градят върху свободата."

Кропоткин, приемайки същия принцип с неговата условна задължителност и свободния му характер, доразви на свой ред идеята за свободния договор и й даде научна обосновка, като за разлика от Прудон и Бакунин наричаше договора **"свободно съглашение"**.

В какво се състои и как трябва да бъде разбран принципът на свободния договор или на свободното съглашение, как трябва да бъде разбран неговият **свободен** и в същото време **задължителен характер**?

Свободният договор, приложен еднакво в стопанските отношения, в политическите, социалните и културните прояви на хората, в ограничен или в широк размер, **представлява правната база на свободното безвластническо общество**. Взаимно заинтересуваните хора вземат решения, установяват форми на взаимоотношения за определени временни или дълготрайни задачи, определят по доброволно съгласие своите права и взаимни задължения. Всички **тези решения обвързват само онези, които ги приемат. Но приети веднъж, те са задължителни дотогава, докато тези, които доброволно са ги приели, не заявят, че се отказват** както от правата, така и от задълженията, **постановени от свободния договор**. Значи задължителността не само не е вечна, тя не се простира дори и върху целия предварително установен срок за тези, които биха се отказали преди изтичането на договора. Но докато те не са го отрекли напълно свободно и при равни начала, този договор остава задължителен за тях.

Съществува ли този принцип в съвременното общество, проявил ли се е той в историята на човечеството или е плод на теоретическо обобщение?

Да дадем пълен и изчерпателен отговор на този въпрос, би значило да разкажем историята на средновековните свободни градове, на техните многобройни и най-различни сдружения, с по-краткотраен или по-дълготраен характер за най-разнообразни нужди; би значило също да разгледаме стъпка по стъпка зараждането и развоя на кооперативното движение, на работническите професионални организации, на Червения кръст, на различните хуманитарни организации и други най-различни сдружения; да проучим и проследим появата и развоя на много международни стопански и други организации, работа, която множество прогресивни историци и социолози са извършили вече. Кропоткин много добре е разработил въпроса за свободния договор в книгите си "Хляб и свобода", "Съвременната наука и анархизма" и "Взаимопомощта", които ние препоръчваме на нашите читатели.

Всички тези примери, които могат да се посочат, както в историята, така и в съвременността, имат само характер на примери и нищо повече. Те не са и не могат в никой случай да служат за модел, защото носят недъзите на обществената среда, в която са се родили. Бъдещето и само бъдещето ще създаде съвършените форми на един свободен договор...

ФЕДЕРАЛИЗЪМ

Разгледаните първи пет принципа на безвластието: свобода, солидарност, равенство, справедливост и свободна инициатива намират своето съгласуване, координиране, хармонизиране в свободния договор. Както казахме, той представлява правната база на безвластието и формата, в която се "отливат" човешките отношения и вземат характер на система, на единен организъм

Федерализмът представлява онзи важен принцип, който дава живот на този организъм. Той представлява динамиката, начинът на функциониране на обществото, осигуряващи свободата, солидарността, равенството, справедливостта, инициативата и свободните съглашения между хората. **Съдържанието определя формата. Формата убива съдържанието, ако тя не му съответствува. Съдържанието разбива формата, ако тя му противоречи и търси своя подходяща форма.** Ако тези основни принципи на безвластието, които намираме проявени във всички общества, през всички времена и дори в животинския свят, не са могли да се осъществят до днес в своята пълнота, за да осигурят благоденствието и щастието на човека, то е защото формата и начинът на функциониране на обществените отношения са им противоречили и са ги задушавали. Оттук ясно се разбира колко голямо и изключително важно е значението на федерализма като гравивен принцип и начин на функциониране на обществото.

Принципът на федерализма има по-голям обхват и намира приложение дори в неорганичния свят, като приема характера на универсален принцип във вселената. Кропоткин показа и доказа, че федерализмът в по-ново време се е превърнал в основен принцип на човешкото знание, принцип на модерната наука и философия. Жертва и роби на собствената си измислица за Бога, хората от незапомнени времена са живели с една погрешна представа за света, виждайки във всичко и навсякъде една опростена схема на "център и периферия". Центърът, сборът, голямата величина е източник на силата, на енергията, на живота. Периферията е отражение. Всичко почва от центъра и отива към периферията. Всичко се върти около центъра, подчинява се, определя се и зависи от центъра. Такъв център в представата за устройството на вселената до XVI век се считаше Земята. Всичко видимо във Вселената се въртеше около Земята, подчиняваше се на нея и съществуваше само за нея - Слънце, Луна, звезди, планети. След това се разбра и установи от астрономията, че Земята представлява само едно пясъчно зърно във Вселената в сравнение със Слънцето например, около което фактически тя обикаля. Установи се също, че Слънцето не е единствено; че множество други слънчеви системи съществуват, в сравнение с които то представлява само една незначителна звезда. Следвайки този път на разширяване на своите знания и представи за устройството на Вселената, астрономите установиха както нейната безкрайност, така и един нов принцип на взаимоотношения на съставните ѝ части, който отрича представата за центрове. Научното търсене изостави предпочитанията си към сборните величини и обърна погледа си към съставните части, отивайки все по-далече и по-далече към малките и безкрайно малките величини. Така се установи, че самото всемирно притегляне няма схемата на "център и периферия", а се явява **резултантна** на безкраен брой взаимодействащи и противодействащи си сили, където всяка дори микроскопична частица от безбройните, с каквито е изпълнена Вселената, има своето място, своето значение и своето влияние.

Тази нова представа за света, този нов поглед върху нещата, този нов подход към явленията, възприемани чрез нашите сетива, се разшири върху всички научни издирвания и се разпростря над цялата неорганическа и органическа материя, като обхвана и човешкото общество и нашия вътрешен мир. Днес няма научна дисциплина, която да не следва този път на търсене на съставните части, на единицата, на безкрайно малката величина, като отива още по-далеч и иска да намери съставните части дори и на тези безкрайно малки величини. Един **дух на индивидуализиране, на децентрализиране и на търсене на "резултантни", динамични, подвижни отношения** характеризира цялата съвременна наука и дава началото на една нова философия, в която някогашната представа за "центрове" се заема вече от понятието за безкрайно малките величини. В това се състои именно и принципът на федерализма, принцип, който намери последното си потвърждение в успеха на науката да разложи атома и да разбие още една представа за "център".

По този начин принципът на федерализма - един от основните принципи на безвластието - става всеобщо признат принцип за Вселената и живота. Но човешките представи са още роби на

централистичната схема. Човешкият език, изкован в продължение на векове под гнета на тази схема, водеща началото си от представата за Бога, е още много беден, за да може да изрази в подходящи термини самата същност на федералистичния принцип. Ние все още се виждаме принудени да си служим с аналогии и термини, които, разбирани в буквалния им смисъл, не ни позволяват да осъществим един пълен разрыв с представата за център, а оттам - и за йерархия. Така например, желаяйки да представим федерализма в една по-проста и по-разбираема форма, ние казваме често: "отдолу нагоре, от периферията към центъра, от частното към общото" и пр.

Как по-точно може да се определи принципът на федерализма? - Това е принципът, **който осигурява пълното проявление и пълното развитие на личността, проявление и развитие, съгласувани с най-високото развитие на доброволното сдружение във всички проявления, за всички цели и за задоволяване на всички нужди.** Това значи **всяка инициатива да почва от отделната единица** - личността, в групата, и първичната група или обединение в общия колектив, като търси да се съгласува, да се обедини и сдружи със същата инициатива на всяка друга единица, с цел да увеличи силата си като разшири и уголеми средствата си. Достигнала най-пълния си израз на колективно съгласуване по линията на упражняваната функция или в границите на територията, където прякото участие на единицата е възможно, тази инициатива преминава в по-широк териториален мащаб, за да се съгласува с подобни инициативи и да достигне пълното координиране на една по-голяма територия - област, страна, континент или цялата земя. Достигнала търсеното пълно съгласуване, инициативата на единицата - личност или група, **не се заличава**, не се разтваря в един прост аритметически сбор, не се превръща в един команден и детерминиращ център, а в една резултатна, за да се разпадне отново, изминавайки обратния път и дойде до живата, реалната и динамична единица, където инициативата взема формата на доброволен, съзнателен, **свободен ангажимент** или **задължение**. Няма периферия, няма център, има само безброй съгласувано действащи живи единици - едно вечно движение, което е проява на милиони воли, **където цялото, колективът не е сбор, а система на постоянни отношения.** Това е едно постоянно движение от единица към единица - безкраен звезден мир, където всяка звездна прашинка следва своя собствена орбита - резултатни на действащи и противодействащи сили. А общата орбита на съзвездието, самата тя също е резултатна на такива неизброими сили.

Федерализмът в човешкото общество е този принцип, който, като признава свободата на единицата - личността, **най-напред и колектива след това**, осигурява утвърждаването, разрастването и разширяването на свободата чрез солидарността, която е възможна само при равенството, справедливостта и активната и бдителна инициатива. Всички те - свобода, солидарност, равенство, справедливост и творческа инициатива, трябва да бъдат съзнателно приети и утвърдени в един свободен договор.

Откъде е извлечен принципът на федерализма, съществува ли той в живота, в човешкото общество, в миналото и настоящето, или е само принцип приет и установен от науката и философията в търсене на вечната истина?

Федерализмът има своите дълбоки корени в самата биологична нужда от съвместно съществуване от съюзяване, от събиране и съгласуване на индивидуалните сили, за да се осигури самосъхранението на индивида и на вида. Федерализмът в историята на човечеството се е проявявал паралелно със социалния инстинкт. Колкото по-силно, колкото по-широко и мощно се е проявявал вторият, толкова по-възможно е било проявлението и на първия и обратното - колкото федерализмът е бил реален, толкова социалността, а с нея и общият духовен и материален напредък, са били по-възможни. И тук свободните средновековни градове, често вземани от нас за пример, ще трябва да се посочат като общезития, където федерализмът е намерил най-широко приложение. Всички многобройни и най-различни обединения в самия свободен град, както и между отделните градове-републики, които са покривали цяла Средиземноморска и Западна Европа и част от Русия с различни съюзи, функциониращи на базата на свободния договор и на федералистичния принцип, са най-убедителният пример за материален и културен обществен разцвет, който е бил възможен благодарение на федерализма.

Федерализмът намери известно приложение, макар и в значително изопачена форма, в **Съединените щати**, в **Швейцария** и др. страни. Днес той е лозунг в програмите на много политически партии. Идеята за **обединена Европа** се позовава също на федералистичния принцип. Значи "федералисти" не липсват и днес сред този разделен на вечно враждуващи помежду си национални държави и държавици свят.

Обаче както и другите основни безвластнически принципи, федерализмът среща враждебни сили в съвременната обществена система, които пречат на пълното му осъществяване. Кой са и какви са тези враждебни сили ще разгледаме по-нататък.

БЕЗВЛАСТИЕ

Разгледаните до тук седем принципа са толкова характерни, естествени и отличителни за безвластническата концепция в сравнение с всички други социални и философски схващания, че могат с пълно право да бъдат считани като **основни принципи на безвластието**. Тяхното историческо установяване, тяхното извличане от живота и научното им обосноваване полагат основите на безвластието. И понеже името на всяко учение се определя от неговите принципи, тоест от крайния му идеал, всеки от тези седем принципа би могъл да му даде своето име. Така с пълно право безвластието би могло да се нарича "либертариизъм" (от латинското име на свободата), "солидаризъм", "егалитаризъм", "жюстициализъм" (все по латинския корен на думите), "антантизъм" или "договоризъм", "инициативизъм", или "активизъм" и особено "федерализъм", което би било и най-подходящото му име.

Едно чисто философско учение може да се задоволи само с изграждане на една концепция на базата на няколко принципа. Това обаче не е достатъчно за едно обществено учение. Всяко обществено учение, утвърждавайки дадени принципи, неизбежно влиза в конфликт с други, установени вече в обществото принципи, и се стреми да ги замести или видоизмени, като ги отрече напълно или отчасти. Така всяко социално учение се стреми да се превърне в движение. Като става движение, то неизбежно влиза в конфликт с установените обществени форми. Същото се случва и с безвластието.

Безвластието не е nihilизъм, не е едно просто отрицание на всичко съществуващо. Напротив, ние доказахме досега, че всички негови основни принципи са извлечени от съвременното общество. Но обобщавайки ги в една стройна система и прокламирайки ги като своя цел и обществен идеал, безвластието неизбежно трябваше да отрече редица други принципи, които също намират приложение в днешното общество. По този начин то установи нови принципи, които могат да се нарекат **производни принципи на безвластието**. Един от тези принципи е **отсъствието на власт**.

Англичанинът **Уилям Годуин** пръв установи основните принципи на безвластието през 1793 г. Но той не даде никакво име на това ново учение, извлечено, или по-точно породено непосредствено от Великата френска революция. Французинът **Прудон**, втори и напълно самостоятелно и независимо от Годуин, изложи и обоснова безвластническите принципи, като още в първото си значително съчинение **"Що е собственост?"**, (1840 г.) употреби думата **анархия**. По-късно той много пъти употребява същия термин като име на учението, което излага и защитава, но никога пряко и в една определена форма не се нарича анархист. Напротив, той винаги се окачествява и говори като **социалист**.

Руснакът **Михаил Бакунин** трети по ред излага и обосновава принципите на безвластието и **превръща пръв учението в движение**. Той също като Прудон употребява термините анархия, анархизъм, анархист, но учението, на което е привърженик и до голяма степен теоретик, и движението, което създава с приятелите си от първия интернационал, той предпочита да нарича **революционен социализъм, антивластнически социализъм**, а понякога и само **колективизъм**. Така той го противопоставя на комунизма, който дотогава бил считан само като властническа и държавническа форма на обществената икономика.

Името анархия, анархизъм, анархисти е дадено по-скоро от враговете, отколкото от привържениците на това учение и движение. Дълго време привържениците му се противопоставят на това име, пишейки винаги **ан-архия** (разделено), което на гръцки значи **без-властие**, отсъствие на власт, а не безредие, каквото означава думата написана нацяло. В последствие безвластниците започват да не обръщат никакво внимание на тази дума и продължават сами да се наричат **анархисти (безвластници)**. Името не е важно, съществено е съдържанието.

Във всеки случай терминът безвластие идва от отрицанието на авторитета, на властта. Така, отричайки авторитета и властта, привържениците на разгледаните вече седем принципа на безвластието, установяват един нов принцип, извлечен от отрицанието на властта, именно безвластието.

Действително, необходим ли се явява този нов принцип, за да допълни учението, на което той дава името си? - Да. Защото разгледаните седем основни принципа, които представляват съдържанието на самото учение, са в същото време абсолютно необходимите условия за изграждането на едно общество, в което властта се явява вредна и излишна. Но пълното осъществяване на нито един от тези основни принципи не е възможно без премахването на властта на човек над човека, т.е. без изграждането на едно безвластническо общество.

Властта възниква исторически и се обосновава идеологически като резултат от идеята за Бога. Познатата фраза, **вмъкната в християнството от апостол Павел, според която "всяка власт е от Бога"**, не е случайна, нито съвсем нова като обосновка на властта на човек над човека. Съгласно всички

религии, Бог е абсолютното начало. Той е изобщо пълният абсолютен: абсолютна сила, сътворяваща и всетворяща, абсолютна истина, пълната светлина и източник на всяка светлина, абсолютна мъдрост, безсмъртие и източник на всеки живот и т.н. и т.н.

По силата на всички тези "абсолюти", Бог-творец - баща на всичко и на всички, е и **абсолютният авторитет**. Съмнение в неговата истинност и непогрешимост, в неговата справедливост и разум е невъзможно, недопустимо. А всички тези качества са вложени в измислицата Бог от самия човек (действителният примитивен и невеж творец на Бога), му дават несъкрушима и непобедима сила. Всяка такава сила внушава страх, смесен с почитание - **"Страхът от Бога е начало на всяка мъдрост"**.

Както е известно от историята на религиите, при първичните форми на обожествяване божеството е представлявано от предмети и явления, видими и осезаеми. По-късно, с установяване на еднобожието, **когато религията се проявява в съвременния смисъл на думата (с нейния социален характер)**, сиреч когато Бог се превръща в невидимо, вездещо и отвлечено същество, **се явява и нуждата от посредници, представители на Бога**. Така се оформя идеологическото съществуване на религиозната каста. Като представителка на Бога, тя представлява и част от неговия авторитет. Възниква и нуждата от освещаването на всяка светска власт, освещаване, което е намерило израз и в конституциите на монархистката държава - "Цар, по Милост божия". Оттам и втората част от знаменитата Ботева формулировка на Соломоновата мъдрост: "Бой се от бога, почитай царя!"

Възходът на буржоазията като класа наложи необходимостта от нови форми на власт - роди се парламентаризмът, а с него и **новата религия - всеобщото избирателно право**. Но идеята за бога не изчезна, тя само се видоизмени. **Мястото на Бога се зае от нацията, авторитетен представител на която стана новородената съвременна държава**.

Един от основоположниците на новата религия бе Русо, с неговия измислен **"обществен договор"**, съгласно който хората се обединили доброволно и съзнателно в държава, за да се бранят. Това не премахна нуждата от божествения авторитет. Стана нужда само от едно допълнение, което ние намираме във формулата: "Цар... по Милост Божия и Народна Воля". Но източникът си остава все един и същ - Всемирното начало, Всемирната мъдрост, авторитетът на Бога.

Такава е теологическата история на властта. Има и друга история, не по-маловажна - тази на насието, на завоеванието и пр., с която друг път ще се занимаем. Божият авторитет като една малка, отстъпени от Твореца частица, намираме и в семейството, в което властта се държи от бащата. Авторитетът на бащата, по силата на същата теологическа философия, е свещен. Известно е, че у много народи бащата се е ползвал с абсолютна власт над децата, включително и над техния живот. Той е можел да ги убива, да ги продава и да прави всичко с тях, без да е отговорен пред никого. Такъв абсолютен е и неговият морален авторитет, който за мнозина остава непокътнат и до днес.

Авторитетът, не изменяйки никога своя произход, се проявява с еднаква сила в науката, във възпитанието, в изкуството. **Целият духовен и културен обществен живот в съвременното общество е отровен от предразсъдъците за авторитета**.

Така **авторитетът с неговия божествен произход се явява основата на всички форми на власт**. И понеже както авторитетът, тъй и властта във всичките й форми се явяват непреодолими пречки за пълното и свободно проявление на основните безвластнически принципи - условия за културен и морален напредък, безвластническото учение отрича категорично принципа на властта и неговото приложение във всичките му форми. То се обявява за общество без власт - за безвластие.

Безвластието като обществена уредба никога не е съществувало в една свършена и пълна форма. Когато се е проявявало в периоди на народни въстания и революции, то не е могло да се задържи дълго. Явявайки се отрицание на всяка власт, то ще се осъществи напълно и ще вземе траен характер, само когато принципът на властта и властническите форми на обществени отношения бъдат напълно премахнати по волята на народите, пожелали да реализират свободата, солидарността, равенството и справедливостта.

БЕЗБОЖИЕ

Паралелно с безвластието, т.е. с отричането на авторитета и властта, безвластниците отричат Бога и вярването в Бога. Безбожието е също един от принципите на безвластието. Самата идея за Бога е в пълно противоречие с основните принципи на безвластието, принципите на едно свободно човешко общество: свободата, солидарността, равенството, справедливостта, свободната инициатива и пр. Следователно, като извлича от живота и от историята на човешкото общество тези основни

принципи, безвластието неминуемо логично идва до отрицанието на Бога и цялата онази система от вярвания, суевория и исторически наслоено невежество, която се нарича религия.

Никое друго социалфилософско учение не е отдало толкова огромно значение на религията като поробване на човека и неговото съзнание както го е сторил анархизмът. Богата е безвластническата книжнина, третираща този въпрос. Няма теоретик, който да не се е занимал с него: Годуин, Прудон, Кропоткин, Фор и др. Но особено задълбочено е вникнал в този вечен проблем на недостатъчно озарения от знанието ум и е изразил блясъка на безвластническата мисъл Бакунин.

"Идеята за Бога, пише Бакунин, **влече след себе си поражението на разума и на човешката справедливост**. Тя е най-решително отрицание на човешката свобода и води неизбежно до робството на хората, както теоретически, така и практически... **религиите убиват човешката гордост и човешкото достойнство, тъй като те покровителствуват пълзящите и смирените**. Те задушават в сърцата на народите чувството на човешко братства и го изпълнят с божествена жестокост".

"**Всички религии са жестоки, всички се градят на кръв; защото всички те се основават главно на идеята за жертвоприношението...**"

На друго място Бакунин пише: "Религията е колективна лудост, която се оказва толкова мощна, колкото повече тя се явява традиционна лудост и колкото повече нейното начало се губи в една безкрайно отдалечена античност. Като колективна лудост, тя е проникнала както в обществения, така и в частния бит на народа, тя се е внедрила в обществото, станала е, така да се каже, колективна душа и мисъл. Всеки човек още от рождението си е обгърнат от нея, той я всмуква с майчиното си мляко, поглъща я чрез всичко, което чува и вижда. Дотолкова той е закърмен с нея, дотолкова е отровен, дотолкова тя прониква в неговото същество, че по-късно, колкото и мощен да бъде неговия дух, той се нуждае от големи усилия, за да се освободи от нея. Той дори не успява никога напълно да я избие от себе си... Злокобен исторически фантом, създаден от въображението на първите хора..., от четири или пет хиляди години той тегне над знанието, над свободата, над човечността, над живота."

Ако преди 85 години, когато Бакунин нанасяше тежки удари върху теологията, имаше хора, които се питаха защо е толкова нужно да се занимаваме с Бога и религията и настояваха да се оставят хората да си вярват, в каквото искат и да се занимаваме само със социалния въпрос, толкова по-голям трябва да бъде броят на същите днес, при големия напредък на обществената и научна мисъл... Бакунин обаче не се заблуждаваше. Неговата прозорливост по отношение пагубното влияние на религията важи и за днес: "Царството божие на небето се превръща в царство - признато или маскирано - на камшика и на експлоатацията на труда на поробените маси тук на земята... Един господар на небето е достатъчен, за да се създадат хиляди господари на земята."

Не виждаме ли и днес, паралелно със засилването на робството и едно относително възраждане на религията както на Изток, така и на Запад? Не виждаме ли и днес, че религията става, особено при тираничните режими, едно убежище на обезкуражените, едно илюзорно утешение на унижените и обезличените? Не виждаме ли от друга страна, че този "опиум за душите" продължава да бъде едно от незаменимите и необходими средства за затвърдяване на властта? **Как иначе може да се обясни официалното признаване, толериране и дори материално подпомагане на църквата от режими, които се наричат "социалистически"**? Как може да се обясни иначе и фактът, че хора и партии, които искат да се представят за много обществено-прогресивни, които сами не са религиозни и не вярват в нищо, освен в любимата си власт, не престават да говорят за религия и църква, и с фарисейско богосмирение търсят съюз с "пастирите на душите"?

Всичко това добре е прозрял Бакунин, за да дойде до решителното заключение: "Ако Бог действително съществуваше, трябва да се унищожи".

И наистина, ако анализираме религиозната проповед на което и да било вероизповедание, ще видим, че идеята за Бога и вярата в Бога е пълно отрицание на човека, на съзнанието му за свобода, за достойнство, за солидарност, за равенство, за инициатива... Дори и любовта, която се счита "запазена марка" за всяка религия, няма човешко съдържание. Според религията Бог е всичко, човек - нищо. Всичко принадлежи на Бога, всичко произлиза от Бога, всичко се дължи на Бога. Първият дълг на вярващия е да признае своето нищожество, да коленичи пред Бога и пред земните му представители и да заяви: "Аз съм нищо, Тебе принадлежа, Боже, на твоите заповеди съм." Каква свобода може да се очаква от човек, който доброволно и със смирение се отказва от себе си и се предава в ръцете на Бога и неговите земни представители? Може ли да се очаква от него проява на инициатива, на свободна инициатива? Или пък на солидарност, на справедливост, на равенство, дори и на любов, когато за него това не са принципи, не са чувства негови собствени, не са част от самия него, от неговото същество? Дори и любовта, доколкото вярващият се счита задължен да я проявява, произтича от бога, върши се в негово име и по негова заповед. И понеже Бог е далече и високо, най-

често неговите заместници определят към кого, как и доколко трябва да се проявява солидарност, справедливост, любов. За равенство и дума да не става - та има ли по-голямо неравенство от това себе си да признаеш за нищо, а Бог за всичко? От това неизбежно следва да установиш йерархически степени, което е отрицание на самото понятие за равенство. На тази психологическа почва - психология на роба, добре натворена с тлъсто и системно поддържано невежество, е лесно да се посеят и култивират всички предразсъдъци, всички чувства, угодни на онези, които фактически командват постъпките, поведението, морала на вярващите. Това са "духовните пастири", които най-често вървят ръка за ръка със светските чобани на човешки стада.

Чудно ли е тогава, че християнството, което исторически се явява религия на унижените и оскърбените, на бедните, презрените, отхвърлените, поробените, религия на любовта и равенството, е създадо инквизицията и е изпълнило човешката история с толкова много кръв, разпалвайки и насърчвайки всичко, което е отрицание на свободата, братството, равенството, справедливостта и любовта? По съдържание, вложено му от Христа и от неговите първи ученици, християнството е интернационална религия, всички хора по земята са за него **братя**. Европа, Америка, Австралия и част от Африка са християнски. И тъкмо този християнски свят в продължение на векове взаимно се избиваше, все в името на Бога на любовта. А религиозните войни, а сектите? **Има ли по-голям сеяч на омраза от религията?** Струва ли си подробно да установяваме неща, известни на всички?

Ясно е, че религията противоречи на най-елементарните и естествени чувства и принципи за човешки отношения. Тя е и в конфликт с научната мисъл, тя е отречена от науката.

Как може тогава да се обясни фактът, че тази така отрицателна и вредна за човечеството идея за Бога е могла да се роди и да просъществува хиляди години, да държи дори и днес милиони хора в духовно робство - необходимо условие за всяко друго робство?

Свръхестествена по същността си, идеята за Бога, вярването в едно невидимо и свръхестествено същество, по произход е напълно естествена, материална, като всяка друга идея. Тя намира корените си в самата човешка или **по-скоро животинска природа** на човека. Може това да се види обидно, оскърбително за "благочестивите" отци на църквата, които дават на религията небесен и божи произход, но то е истина.

Религията се корени в естественото чувство на страх, характерно за всички животни, и е неразделна част от инстинкта за самосъхранение. В този смисъл, по същност религиозното чувство в зачатък не е чуждо и на животните. Но като идея, като схващане религията се явява плод на невежия човешки ум, тя е човешки, а не животински продукт. Може би тя наистина е първата, крайно несъвършена човешка проява, която поставя граница между животинския и човешкия мир, защото е създадена от търсещата да си обясни явленията мисъл - първото отличително качество на човека.

Цялата вселена, целият видим и невидим свят, цялата мъртва и жива природа представляват едно цяло, една всемирна солидарност, една постоянно трансформираща се резултантна от сили, едно вечно преливане на материя – един всемирен живот. Такава е концепцията, до която е дошла днешната материалистическа научна мисъл в резултат на многовековни наблюдения, търсения, проучвания. Но могъл ли е първобитният човек, със своите крайно ограничени знания и представи, да си състави такава концепция? Естествено не. Но той без съмнение е чувствувал съществуването на тази всемирна солидарност, съставна частица от която е самият той, тъй както чувствуват това и животните. За разлика от последните, с които го свързва общият инстинктивен страх от природните стихии, сили и явления, той е търсил да си обясни околния свят. Безсилен да стори това, първобитният човек е дошъл до одухотворяването и обожаването на необяснимите сили и явления. Така се слага началото на религията, която всъщност се явява и първична философия на човека. По-нататък цялата история на религията, във всичките ѝ етапи и форми, е история на бавно отстъпващото невежество под светлината на също така бавно напредващото знание.

Волята и съзнанието постепенно заместват страха, знанието - невежеството, религията отстъпва пред разума. **Който вярва, не знае - и не знае, защото вярва**. Който знае - не вярва. Така науката заема мястото на религията, а философията - синтез на научната мисъл - погребва идеята за Бога. Човекът, победил страха и невежеството, отива към осъществяване на свободата си - връхната точка в очовечаването на животното човек. Без бог - без господар, това значи свободен човек.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗЪМ *

(*) Вж. "Национализъм и интернационализъм", "Наш път", бр. 3, год. IV, март, 1955 г.

Патриотизмът е един друг образ, под който се явява "злокобният исторически фантом", второ преработено и светско издание на религията. **Това е новото вероизповедание - религията на модерната държава. Богът тук взема по-материализирана форма и се нарича "родина"**. Болшевишкият

вариант на патриотизма е малко видоизменен, но същността е запазена. Разликата от класическата форма на буржоазния патриотизъм е тази, че "родината" се представя в две степени: първа степен - "голямата родина", "Отечеството на пролетариата", сиреч Московската империя и втора степен - "малката родина", монопол на всеки сателит, който вярва и се кръсти в кремълските богове. Еднобожието се превръща, "еволюира" към многобожие.

Безвластието отрича както едната, тъй и другата, и всички религии по същата логика, по същата необходимост, тъй като всеки култ, всеки идол, всеки фетиш е отрицание на човека, на неговата свобода, на неговия морал, на неговото достойнство и на неговите неотменни права.

И патриотизмът, както вярата в Бога, има естествен произход. Той черпи първите си хранителни сокове от едно чувство, което е характерно и за животните, чувство на привързаност към своята среда. Това е естественият, **първичен патриотизъм**; "една инстинктивна, машинална и напълно лишена от критичност привързаност към колективно взетите битови, наследствени и традиционни привички, и една омраза също, тъй инстинктивна и машинална против всякакъв друг начин на живот; обич към своите и своето, и омраза към всичко, което носи характер на чуждо" - както казва Бакунин. Едно чувство, което се проявява двойствено: чувство на колективен егоизъм, от една страна, и на отрицание, на война, от друга страна.

Колкото примитивно и диво да се проявява този естествен патриотизъм, той не е играл такава пагубна роля, както оня патриотизъм, който, свързан със създаването на националната държава, се превръща в религия. В първия случай той се явява един реален факт, докато във втория случай се превръща в принцип, в доктрина, в идеал и е преподаван, разпространяван, **насажден и култивиран съзнателно и системно**. Реален факт на ограничена и затворена солидарност, отговаряща на една степен на развитие, при която не може да се очаква и иска повече от това, което животното-човек е способно да даде, патриотизмът е превърнат в принцип и въздигнат в национална религия. Той се превръща в отрицание на самата солидарност и в постоянна заплаха за всеобщия мир, за свободата на човека, за справедливостта и за самото чувство на справедливост между хората дори в пределите на малкия и ограничен колектив. Двойственото чувство на обич и изключителна привързаност от една страна и едновременно с това на омраза, когато патриотизмът става доктрина, преподавана от висотата на професорската катедра. Тогава омразата към чуждото става преобладаващ елемент в съдържанието му и задушава проявата на обич и на привързаност към своето и своите. **Не трябва да се забравя, че човекът е животно и колкото повече се култивира първичната му животинска природа, толкова повече у него вземат превес отрицателните инстинкти**. Патриотизмът като религия на омразата към чуждото е най-мощното средство за озверяване на човека.

Но патриотизмът не е само едно първично естествено чувство на "колективен егоизъм". В съвременния му вид на национална религия тази естествена първичност почти напълно се губи, нея само изследователят на произхода на патриотизма може да констатира. **Тя се замества от интереси - икономически и политически, и от фанатизъм. В тази форма именно патриотизмът е обект на критика, на атаки и на отрицание от страна на безвластниците**. Защото икономическите и политически интереси, които патриотизмът представлява, и фанатизмът, който му дава силата на масова упойка, са необходимите условия, без които съвременната модерна национална държава не може да съществува, независимо от това, дали се нарича и е демократична, буржоазна, "социалистическа" или "пролетарска".

Кои и какви са тези интереси, какъв е и как се проявява този фанатизъм?

Икономическите интереси се състоят в изключителното право на владение на дадена територия, което се основава на "исторически права", сиреч на първенството в завладяването, в заграбването - **правото на силния**, или на необходимостта от "жизнено пространство", сиреч **правото на нахалния**. Икономическите интереси се състоят още в изключителното право да се владеят и използват подземните и надземни блага на тази територия и в ламтежа и възможността, осигурявана чрез разпалвания патриотизъм, да се завладяват под един или друг претекст и чужди, често дори далечни земи с техните естествени богатства. Най-после, тези интереси се състоят и в стремежа да се завладяват чужди пазари и да се запазва вечно монополът на завладените в миналото пазари на евтина работна ръка и на обезправени консуматори.

Политическите интереси са представлявани от **глутницата паразити на държавния апарат**, като се започне от тези, които държат кормилото и желаят да господствуват възможно по-широко в света - политици, дипломати и генерали, църквата с нейните мисионери, и се стигне до последния бюрократ, който в разширяването на "родината" вижда възможност за по-високо котиране на пазарната стока, каквато представляват неговите "услуги".

Едните и другите интереси не са интереси на народите, затворени в дадената територия, и не представляват в никаква степен първичния "колективен егоизъм", защото съвременното общество -

буржоазно-капиталистическо или болшевишко-"социалистическо", без разлика, е разделено на класи - на привилегировани и обезправени. Икономическите и политическите интереси, за които става дума тука, са само на първите - привилегированите, докато отечеството на вторите е общо с онези, които са или стават жертва на тези интереси в "чуждите отечества".

Поддържането на тези политически и икономически интереси не е възможно без отравяне съзнанието на хората посредством **патриотичния фанатизъм**. Същият се състои в системното насаждане и поддържане на заблудите за предимствата на "своето" и "своите" пред всички недостатъци на "чуждото" и "чуждите". Така слънцето, земята, въздухът, водата, планините и езерата, горите и полетата са красиви и благодетелни изключително отсам граничните линии. Отвъд е само грозота и мизерия. Историята е само подвизи и величие, народният бит и творчество, наука, изкуство и култура са съвършенство при едно условие, че те са "наши". "Чуждата" история не е нищо друго, освен подлост, предателства, диващина, варварство, "византийщина", падение. Отвъд граничните знаци няма творчество, изкуство, наука, култура. Отсам - само победи, оттатък - само поражения. Отсам - гении, оттатък - идиоти. Мъчно ли е да се поддържат тези заблуди и чрез тях да се разпалва един фанатизъм на национално самооблъщение, самообожаване, на национално високомерие и на презрение към чуждите народи, към които омразата е толкова по-голяма, колкото те са по-близки по история, култура, бит и национални особености, по-близко разположени до граничната линия - когато с тях започват да се пълнят главите и да се троят сърцата от най-ранна възраст? Един път поставени в семейството и училището, казармата, църквата, театъра, киното, радиото, пресата основите на този фанатизъм лесно могат да го поддържат и разпалват, култивирайки омразата към "чуждото", която взема връх над благородните прояви у човека и се превръща в омраза и към тия от "своите", които не могат и не искат да бъдат слепи. Така се разкъсва всяка солидарност между хората като хора.

Ето това е патриотизмът-религия. Безвластието, като го отрича, му противопоставя друг принцип, който също има естествен произход и се корени в едно чувство, което макар и задушавано от вековни предразсъдъци, е също тъй естествено и дълбоко, ако не и по-дълбоко от първичната привързаност към "своето" - **любовта към ближния, към човека**. Този принцип, противен па тесния и задушаваш патриотизъм, е **интернационализмът**, който се издига по стълбицата на културния и човешки напредък до висините, присъщи само на човека, престанал да бъде горила, защото в черепната му кухина се ражда мисъл, позволяваща му да види солидарността и общността на интересите си с тези на всички хора по земята.

АНТИМИЛИТАРИЗЪМ

Да се каже, че мирът е природен закон, че той е естественото състояние, с което започва човешката история, би било толкова неточно, колкото и да се твърди, че войната е неизбежна съдба на човешкия род и вечна необходимост за поддържане равновесието в света. Също както първичният естествен патриотизъм, войната е реален факт в човешката история и води началото си от животинското състояние на човешкото общество, кореняща се в борбата за съществуване. Първите й форми са проявите на човекоядство, присъщи, ако не абсолютно на всички диви племена, на голяма част от примитивните човешки общества, зависещи в своята прехрана от капризите на природните условия. Тя придружава цялото по-нататъшно историческо развитие на човека и опасността от нейното ново развихряне дори и в епохата на най-висока култура, в каквато живеем днес, още не е отстранена. Такава е историческата истина.

Но от това не следва да се приеме, че войната е неизбежна необходимост, нито че тя е един от принципите на живота. От момента, когато войната се превръща в принцип и се облича в окраската на една социална доктрина, тя става опасно обществено зло, отрицание на живота, напредъка, културата на човека като мислещо същество. И голямото престъпление на официалната история, която облича войната в тогата на един принцип, е, че тя представя цялото развитие на човешкия род като един непрекъснат процес на взаимно изтърбушване на хората и народите. Четейки тази история, съвременният човек остава с впечатлението, че освен войната и непрекъснатите взаимни избивания и грабежи, нищо друго не е съществувало през вековете. Такава е фалшивата представа, която умишлено се извайва от окървавените ръце на слугите на капитала и държавата, за да се поднесе на формиращите се млади поколения в училищата съвременната властническа обществена система.

Ние не ще се заемем тук да доказваме колко подправена е официалната история, тази, с която са пълнени нашите глави на ученическата скамейка. Съществува културна история, съществуват паметници на култура и изкуство, музеи, документи за наука и философски постижения и обобщения от най-древни времена, които разбиват по най-безспорен начин това грубо и тенденциозно

представяне на човека изключително като звяр. Ние искаме само да посочим колко непоследователни са официалните историци, които в същото време са защитници на религията. От една страна те представят техния Бог-творец като образец на съвършенство и вселюбие, а творението му, което по познатата евангелска формула е "плът от плътта му", за венец на неговите усилия - Човека представят с образа на кървав звяр, "изчадие на дявола". Но или творецът не е съвършенство и вселюбие, щом като творението му е отрицание на всякакво съвършенство и олицетворение на омраза и жестокост, или човекът, такъв какъвто е, не е творение на никакъв въображаем Бог. Нека теолозите не ни заблуждават със софистиката на първородния грях и с наказанието, наложено на човека за изкупуване великото прегрешение (според нас, първия акт на бунт), дето си е позволил да вкуси плода на знанието. Човекът е такъв, какъвто го виждаме - и животни и човек - плод на хилядовековна еволюция, която започва от едно ниско стъпало на животинско състояние и отива в посока на все по-голямо съвършенство, за да оправдае един ден името си човек. Не зад нас, а пред нас трябва да се търси съвършенството като резултат на развитието. Целта на социолога е да помогне с всички средства, които са на негово разположение, за тази еволюция на очовечаване на човека, а не да издига в принцип едно примитивно състояние на отношения.

Нужно ли е да се казва и доказва какво зло е войната, какво отрицание по самата си същност е тя на всички онези основни принципи, които анархизмът взема като база на своята социалфилософска концепция и на социалното преустройство, към което се стреми? Нужно ли е да се казва и доказва, че като изхожда от тези принципи, анархизмът **отрича принципа на войната** и провъзгласява един друг принцип - **принципа на антимилитаризма**. Той става неразделна част от цялата му концепция за историята, съвременното общество, характера и формите на бъдещото обществено устройство.

Безвластието е непримиримо с всяка война, с всички войни, без изключение.

Милитаризмът черпи своите жизнени сокове от авторитета, който е вложен в самата идея за бога и който е осветен от всички религии. Това е принцип, установил се постепенно в родовата организация на обществото, в семейството - матриархат и патриархат, а по-късно проповядван от военния вожд на племето във време на война. Стига се до установяването на военната каста в "цивилизованото" общество. Милитаризмът, подобно на патриотизма, на който той здраво се опира, е също една религия с догми, свещенослужение и свещенослужители. Висшият военен със своя маршалски жезъл стои редом с папата в обществената йерархия - една необходимост във властническите общества.

Милитаризмът, войната и военната каста са тясно свързани с появата, развоя и насилственото утвърждаване и съществуване на държавата, и напълно реализират властническия принцип. Следователно, ако безвластието има основания да отрича този принцип, то има същите основания и за отричането на войната и милитаризма.

Безвластниците имат други, още по-важни основания за категоричното и безусловно отричане на войната и на милитаризма, за неотложна привързаност и вярност към принципа на антимилитаризма. Разглеждането на тези основания обаче ни поставя в известна непоследователност с досегашното изложение, защото то е свързано с икономическия проблем, който ще разгледаме по-късно. Затова, приемайки по необходимост малко отклонение, ще бъдем много кратки.

Изучавайки цялата история на войните и особено на тези през периода на капитализма и съвременната държава, теоретиците на безвластното и особено Кропоткин* са стигнали до извода, че войната не е само последица и горчив плод на съществуващата държавно-капиталистическа система, но **и източник за трупане на капитали, на фактор в капиталистическата икономика**, който обуславя самото ѝ развитие. Днес това е още по-лесно да се установи с данни и цифри от официалните статистики. Следователно, ако на политически терен войната в периода на капитализма се явява средство за завладяване, господство и разширяване властта на държавата като институция, на икономически терен тя се проявява **като едно от най-мощните средства за капиталистическо натрупване и концентрация на капитали**. Тук именно марксовата теория е недостатъчна за обяснението на капиталистическите явления. И тук е силата на безвластническото учение за държавата не само като инструмент, но и като създател и господар на капитализма, като фактор сама за себе си.

(*) Вж. П. Кропоткин: "Съвременната държава"

Говорейки за ролята на войната като икономически фактор, трябва да подчертаем, че тя се осъществява не само по време на военни действия, а когато се подготвя, както и през целия дълъг период, който я следва и който предшества следващата война.

Тези основания безвластниците никога не забравят, защото те добре знаят, че моралните и материалните поражения, които носи войната и които са достатъчни за пацифистите да я отричат, не

са всичко. Съществената роля на икономически фактор, която войната играе, засяга корените на обществения морал, на социалната и личната свобода, която безвластието е приело и утвърдило.

НЕНАСИЛИЕ

Отношението на безвластниците към насилието и принудата е въпрос на принцип, защото **практически границата между принцип и средство трудно може да се определи**. Средството, когато има решаващо значение, се превръща в принцип, става цел. Когато дадено средство, каквото е насилието в случая, е употребявано като система, то е в състояние да погази и унищожи самите основни принципи на едно социално учение и движение. Може ли да бъде иначе за онези, които приемат свободата, солидарността, справедливостта, като основни принципи в обществените отношения, може ли за тях въпросът за насилието да не бъде въпрос на принцип?

Прокламирането на свободата, равенството, солидарността, справедливостта, свободната инициатива и всички други изброени вече безвластнически принципи води логически до **отрицание на насилието** и приемането на един друг съществен **принцип на безвластието** - този **на ненасилието**.

И тук, в този пункт, различието между безвластниците и привържениците на властническия принцип е дълбоко, основно. А фактически и за властниците въпросът за насилието е въпрос на принцип, защото неговата употреба като средство е неразделно свързана с властническата концепция за уредба и функциониране на обществото.

При безвластниците за разлика от толстоистите, които отричат изцяло насилието като средство за борба, употребата на насилие в дадени рамки, при дадени условия, с определена цел, това средство не произхожда логически от основните принципи на учението, не се корени в неговата социалфилософска концепция, а се налага от условията на съществуващата обществена система и се явява нейно **неизбежно следствие**. Но дори и в употребата на насилието като средство на борба различието между безвластници и властници е огромно, защото именно за безвластниците то е свързано с общността на принципите, които съставляват неговия социал-етичен характер. За безвластниците насилието като средство за борба няма друга, освен **РАЗРУШИТЕЛНА** стойност.

Насилието може да бъде полезно и ефикасно само в рушенето и за рушенето, и в никой случай то не може да служи за градеж.

По тази причина безвластниците не биха се противопоставили на инициативи, които в рамките на дадено общество биха се оказали ефикасни да достигнат известни завоевания без употреба на насилие. Напротив, те биха били много доволни, ако дълбоката социална трансформация, към която се стремят, се окажеше един ден напълно възможна без употреба на каквато и да е форма на насилие за разрушаване на старите обществени форми. И доколкото те **приемат насилието като средство за защита**, като средство за борба и за разрушение, то е само защото същото се налага от съществуващия днес режим на насилие и принуда. Този режим охранява груби материални интереси и социални привилегии, не е склонен да отстъпи без употребата на сила - понеже досегашните обществени събития не са дали никакво основание да се вярва, че избягването на насилието е възможно в периоди на дълбоки социални сътресения, когато се руши един стар свят. Ако утрешната обществена еволюция доведе до намаляване и смекчаване формите на насилието, безвластниците биха се радвали на подобен резултат.

Забележително е и заслужава да се подчертае, че анархистите никога не са се възхищавали и не се възхищават от насилието, дори и когато го приемат като средство за защита и борба, и фактически го прилагат. Уважението към човешкия живот, зачитането на човешката личност е винаги преобладаващо чувство, даже и в отношенията им към враговете. Неслучайно най-изтъкнатите теоретици на анархизма винаги са служили и служат за пример и подражание с големия си хуманизъм. Един Елизе Реклю, един Кропоткин могат да съперничат по човечност на всички основатели на религии. От всяка тяхна мисъл, от всеки техен акт лъха една проникновена човечност, една безгранична любов към човека и несъкрушима вяра в доброто начало, заложено у него. В съчиненията им не може да се намери дори една оскърбителна дума към противниците и опонентите. Не друг, а Малатеста казва, че ако за осъществяването на идеала му трябва да се издигат бесилки по площадите, той би предпочел да се откаже от такъв идеал. Един Бакунин, който олицетворява революционния дух на XIX век и винаги преднамерено е представян от противниците си, понякога и в романтична форма, като демон на насилието, дълбоко се е отвращавал от всеки акт на насилие и на много места в съчиненията си той рязко се изказва против насилието, неведнъж е вземал отрицателна позиция към личния терор. Нещо повече, дори и терористите анархисти не са влагали в акта на насилието жажда за мъст, за стръв и не са били вдъхновявани от низки чувства. Една Луиза

Мишел, която полициите на всички страни са дебнели като организатор на насилнически акции, отива в съда да защитава един полуидиот, който ѝ устройва несполучлив атентат.

Такова е отношението към насилието у анархистите, били те теоретици и големи революционни фигури или най-скромни деятели. И това е така, защото те отричат днешното общество, тъкмо за това, че то във всичките си проявления представлява узаконено насилие, превърнато в система. Отричайки това общество, анархистите отричат самия принцип, на който то се гради.

Целият исторически опит подкрепя тяхното принципно отрицателно отношение към насилието. **Нищо велико и трайно не е създадено от и чрез насилието.** Нашата съвременност също потвърждава този факт. Всички цивилизации, градени с насилие, са загивали, загиват и ще загиват винаги много бързо, след като насилието, което им е давало опора, се отслабва. Те не оставят трайни следи след себе си. Напротив, всички онези завоевания, които са били плод на прякото, доброволно, често безшумно, но винаги свободно усилие на хората, остават и ще остават безсмъртни.

Човекът, живеещ в общество, не е само една политическа или икономическа категория, той е в същото време и преди всичко носител на мисъл и воля, изразител на една психологическа същност. Всичко, което е насочено против неговата мисъл и воля е отрицание на неговата човешка същност. Затова той винаги и дълбоко в себе си реагира против всяка принуда, против всяко насилие и против всяко външно действие, което се стреми да погази неговата воля, да пренебрегне неговата мисъл, да го подчини и обезличи.

Най-близък до нашите съвременници и най-разбираем за всички днес е болшевишкият опит след 1917 г. и строежът на "социализма" в така наречените "страни с народна демокрация". Ние не мислим, че поддръжниците на тази система са движени само от амбиции за власт и диктатура и че у тях няма и искрени стремежи за осъществяването на един по-добър свят. Но тяхната трагедия и още повече трагедията на поробените и потиснати от тях народи е, че стават жертва на системата, в която основен принцип и движеща сила е насилието. Принудата и насилието дори в най-леки и прикрити форми предизвикват такава реакция, която води до пълно отрицание на всичко, което е реализирано чрез тях, дори и когато в едно такова дело има реализирани положителни елементи.

И затова анархистите, които добре познават човешката история, човешката психология и делото на насилието, са **провъзгласили принципа на ненасилието в изграждането на новото общество и в отношенията си към хората както и помежду си.** Ако те приемат употребата на сила в борбата, то е само условно и като необходимо зло.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ

"При централизацията вие имате апоплексия в центъра и парализа в крайниците."

Ламене

"Историята ни учи, че прекомерната централизация, както в малък, така и в голям мащаб е вредна; автономията трябва да се признае на всяка естествена единица: стопанска, духовна и дори национална."

Т. Г. Масарик

"Всяка застрашена власт прибегва до централизацията."

Жан-Франсоа Гравие

В обикновените, текущи и всекидневни изказвания често се прави грешка, като се отъждествяват федерализмът и децентрализацията, тъй като те наистина са близки и взаимно се обуславят. Обаче, за да бъдем точни, налага се тези две понятия, отговарящи на два различни принципа, да се разграничат. Федерализмът е **начин на функциониране**, докато децентрализацията характеризира строежа, **структурата на дадена организация**. Следователно принципът на федерализма, който ние вече разгледахме, макар да изисква децентрализацията, съвсем не я изчерпва. Децентрализацията се противопоставя на централизацията, която характеризира устройството на всички организации и общества, които се градят на властническия принцип, но не е равнозначна на федерализма.

В ускореното капиталистическо развитие, последвало откриването на парната машина в началото на XIX век, социолозите от онази епоха видяха централистическата тенденция, която се очертаваше като единствена и универсална в икономиката и не позволяваше съществуването на всяка друга тенденция. **Почти всички социалисти към 1848 г. приемаха централистичната тенденция като неизбежно явление на капиталистическото развитие.** И Маркс нищо ново не донесе в това отношение. Той само наложи със своя авторитет едно схващане, което се споделяше от мнозина. Обстоятелството, че техниката налага известна концентрация на предприятията, при което едни от тях изчезват за сметка на увеличаването на други, бе толкова очевидно, че една полунаучна обосновка бе достатъчна, за да се приеме от много хора за социологичен закон. Оттогава до днес и

учени, и прости, и малки и големи, папагалски повтарят банални истини: "едрата индустрия поглъща дребната", "голямата риба изяжда малката" и пр. Един век изтече оттогава, а шаблонизираният анализ на стопанското развитие си остава за мнозина все още на точката на замръзването на Марковата догматична социология.

Това фатално заблуждение толкова бе завладяло повърхностните социолози и икономисти, че когато Кропоткин публикува на английски през 1898 г. книгата си **"Полега, фабрики и работилници"**, мислите, които излагаше там, бяха приети от мнозина за ерес в икономическата наука. За други те бяха наивни блънвания на един безобиден мечтател без всякаква научна стойност, а у трети предизвикваха само насмешка. В последната категория бяха, разбира се, на първо място, самонителните "научни социалисти". Дотолкова централистическата упойка бе омаяла умовете, че те не бяха способни да видят най-очевидни явления, дори когато същите бяха аргументирано изтъкнати от един действителен учен, какъвто бе Кропоткин.

По-малко от половин век бе достатъчен, за да се видят на практика изтъкнатите от Кропоткин истини и да се приемат мълком, дори и от днешните болшевики. За жалост, официалната марксистическа икономическа наука още си прави оглушки и няма доблестта да признае както грешката си, така и неоченимата заслуга на Кропоткин, чиито възражения в тази област намират все по-широко приложение и стават дори основа на официалната стопанска политика в много страни. Това не е случайно, защото според същите социолози и икономисти, за които общественото и всяко друго развитие на човешките отношения се обуславя от икономическото и, още по-точно, от техническото развитие, централизацията в икономиката трябваше да бъде последвана и от обществената централизация, олицетворение на която се явява модерната държава. И тъкмо обратното, за Кропоткин и за всички безвластници, тенденцията на стопанска децентрализация отговаряше на естествения стремеж у човека към свобода и независимост. Оттам тя се явяваше приложение, в дадения случай само в една област - икономиката - на един принцип, който е еднакво валиден и за устройството на обществото в неговата цялост. **Децентрализацията е неразделна в своето цялостно приложение от безвластническата концепция за човека и обществото.** Затова именно властниците искат мълком да отминат фактите, като се възползват по наложителна необходимост от частичното приложение на един принцип, отговарящ на естествените изисквания на живота.

Но да разгледаме въпроса по-прецизно. Централизацията като стремление и като принцип е придружавала всяка власт през цялото историческо развитие на човечеството. Тя се проявява обаче особено силно при пълното разрастване на държавата след разпадане на Римската империя до днешно време - при появата и изграждането на съвременната модерна национална държава след XVI век. В икономическата област централизацията съвпада с появата и бързото развитие на капитализма, свързан с откриването на парната машина през 1767 г. Нейната "ера" продължава приблизително до към 1850 г., когато големите научни открития и въвеждането на електричеството разбиват устоите на индустриалната централизация. Маркс и всички, които и до днес не са престанали да споделят схващането, че централизацията е неизбежно явление на техническото и стопанско развитие, виждаха и представяха **едностранчиво** безспорната тенденция на индустриална централизация от епохата на парната машина. Находищата на въглища се явяваха определящ фактор и командващ център. Всъщност и тука географският фактор обуславя ролята на техниката. Англия и по-късно Германия във въображението на икономистите от тази епоха и в хармония с интересите на възходящия капитализъм се представяха като неоспорими центрове на световната индустрия поради наличността на каменни въглища - единствен източник на енергия за модерната индустрия. Така в национален мащаб областите, богати с каменни въглища, трябваше "фатално" да станат командни центрове на индустриалното развитие, а съответните страни също тъй "фатално" се превръщаха в големи фабрики за останалия свят, осъден да им бъде доставчик на суровини и земеделски произведения и поробен консуматор на техните индустриални произведения.

Кропоткин задълбочено, сериозно и отговорно проучи както "ерата на въглищното господство", така и последвалия я период на освобождаващото електричество, като не се задоволяваше с недостатъчните за времето статистики, а сам на място или чрез сътрудници-кореспонденти проверяваше фактите. Той издигна високо глас на протест срещу поддържаното заблуждение и доказа, **че паралелно с централизацията, в индустрията се извършва и децентрализация, която не даваше никакви признаци на пълно поглъщане и затриване на дребната индустрия.** Напротив, същата често се явяваше дори по-жизнеспособна. Той подчерта също, че на международен терен **географската децентрализация се проявява все по-мощно и по-мощно и че народите се стремят да развият своя собствена индустрия.** Тази тенденция се развиваше според него в съответствие с истинския идеал на човека да доближи **фабриката до полето, научната лаборатория до работилницата, за да достигне до интеграцията на умствения и**

физически или ръчен труд, която единствена може да осигури хармоничното му развитие, основа на всестранен напредък. И животът, както ще видим, потвърди тези разбираня.

Географската и техническа централизация на индустрията е също един факт, който Кропоткин никога не е отричал. Уместно е да се отбележи обаче, че и обяснението на този факт е едностранчиво от страна на марксистите. **Мощната индустриализация, както и централизацията в индустрията бе решително подпомогната от намесата на държавата, която разори земеделието и пролетаризира насила селяните в Англия, за да създаде необходимата работна ръка.** Най-убедителна и очебийна е административно-държавната роля в убийствената централизация, която изкуствено бе насадена във Франция и която днес единодушно отричат най-първите умове на тази страна. Всички социолози, икономисти и историци признават днес, че тази задушаваща централизация, против която се води вече организирана и планирана борба, се корени в **административната политика** на френските държавници още от времето на Ришелю, Колбер, Великата френска революция, Наполеон I и Наполеон III. За тази политика Париж бе Франция. Всичко трябваше да се централизира там. Дори като се погледне железопътната мрежа на картата, ще се разбере тази политика, която съвсем не е диктувана от стопанско-географски и технически съображения. От най-високи места днес се бие тревога против тази централизация. Специални служби и институти са натоварени със задачата за децентрализацията. Едно официално съобщение, публикувано в последно време, твърди, че 6 043 693 души се задушават в радиус от 25 км край Париж и че от 30-ия километър започва "френската пустиня".

Чудовищната централизация тревожи не само Франция, но и всички други индустриални страни, където големите градове са истински лудници и зверилници, поглъщащи ежедневно хиляди жертви само от мъчнотиите при придвижването, прибавени към всички други печални и пакостни последици, както и от оскъпяването на социалния живот. Англия първа реагира. Съединените щати също не закъсняха да предприемат мерки против централизацията. Въпросът е толкова обширен, данните в това отношение са толкова богати, че цяла книга може да се напише в допълнение и потвърждение на предвижданията на Кропоткин*. Дори сталинистка Русия не остава, поне на думи, назад. Шестата петилетка предвижда: "да се осигури одобрението в разпределението на производителните сили, приближаването на индустрията до източниците на суровини, до топливно-енергетическите източници и до потребителните райони. Да се осигури правилната специализация и комплексното развитие на стопанството в икономическите райони, с оглед на по-пълното и действително оползотворяване на природните и трудови ресурси, с цел да се повиши производителността на обществения труд". Това не е ни повече, ни по-малко от децентрализацията в индустрията, предвидена и поддържана от Кропоткин.

(*) Вж. Ж. Ф. Гракне; "Децентрализация и технически напредък", изд. "Фламарион", Париж.. 1953 г.

В този труд ние нямаме намерение да се произнасяме по мерките, които се предприемат тук и там, за да се осигури желаната децентрализация, нито да правим предвиждания в това отношение. Тази задача не влиза в темата ни. Можем да кажем само, че не си правим никаква илюзия относно възможностите да се реализира децентрализацията, предвидена и поддържана от безвластниците, в рамките на едно държавно-капиталистическо общество. Целта ни е да подчертаем, че един от основните принципи на безвластническата социология - децентрализацията - е напълно потвърден от съвременната обществена еволюция. Приложението на електрическата и атомната енергия ще осигури пълната реализация в техническо отношение на този принцип.

КОМУНИЗЪМ

Измежду големия брой неизмерими злини, които марксизмът и по-специално болшеvizмът причини на човечеството и на освободителното социално движение е и заблудението, което той създаде в съзнанието на нашите съвременници по отношение на комунистическия принцип. **Болшевишката теория и практика нанесе силен удар на комунизма - не на самия принцип, а на името.** Колко тежка е задачата днес за тези, които не само ще имат да осъществяват този принцип на най-висша справедливост, но и да разсяват преди всичко непрогледната мъгла от заблудения.

Когато се произнесе днес думата комунизъм, във въображението на всеки неосведомен изниква представата за един политически режим на принуда, на системно насилие, на мракобесническа тирания, на всестранно лишаване от свобода, на мизерия и глад, организирани планоно.

А истината е, че комунизмът не е политическа система и политически принцип и че марксистите от всички поделения и разклонения, включително и тези, които се наричат "комунисти" - ни Маркс, ни Ленин, ни Троцки, ни Сталин са били някога комунисти. **Комунизмът е икономически принцип**, т. е.

основно начало за уреждане на стопанските отношения между хората, начина на владение на природните и обществени богатства, за произвеждане благата и за тяхното разпределение.

В политическата икономия са известни главно три принципа, уреждащи производствено-разменните и потребителни отношения между хората.

1. частно-собственическият, характеризиращ днешното капиталистическо общество;

2. колективистичният, който предвижда обществено владение на всички средства за производство и социализирано производство на благата, които да бъдат разпределяни съобразно **количественото трудовото участие** в произвеждането им или услугите, допринесени на колектива;

3. комунистическият принцип, който също предвижда социализирано владение и производство, но разпределение **според нуждите** при трудово участие според силите и способностите.

Вярно е, че в съчиненията на марксистическите теоретици от всички разновидности на властническия социализъм се срещат декларации за приемане на комунистическия принцип, но при всяко **конкретно** третиране въпроса за производствено-потребителните отношения в едно социалистическо общество от всички марксисти без изключение, в това число и тези, които са обичали да се наричат комунисти, винаги е приеман, препоръчван и развиван колективистичният принцип, който намира обосновката си в самата теория за ценността, предложена от Адам Смит, Рикардо и Ротбертус и приета, доразвита и изопачена от Маркс, който взема като мерило за ценност количеството на употребения труд или "обществено необходимия труд" за производството на благата, **мярка абсурдна и самата тя неизмерима**. Това количество труд именно, което никой никога не е успял и не ще успее да измери, трябва да служи за мярка при разпределение на благата, съгласно колективистичния принцип, който подробно е развит и обоснован от марксистите, и който намери приложението си в окарикатурена форма в СССР и неговите сателити.

Следователно, марксистите от всички цветове нито на теория, нито на практика са имали нещо общо с комунизма. Това е толкова ясно, че всеки елементарно осведомен човек може да се чуди как е могло да се разпространи и поддържа такова абсурдно заблуждение.

В историята на социалистическите идеи идеята за комунизма и формулирането на комунистическия принцип предхожда появата на марксизма и анархизма. Негови привърженици са Луи Блан, Фурие, Кабе, Пекьор и др. от така наречените "утописти" В неговата примитивна форма, той се представя като **казармен**, манастирски принцип на равенство. По тази причина Прудон го отрича и се обявява за антикомунист. Маркс и Енгелс, публикувайки "Комунистическия манифест", в който обосноваха идеята за държавен социализъм, отблъснаха от комунизма още повече всички онези, за които идеята за социализъм бе неразделна от тази за свобода. По тази причина Бакунин и приятелите му в Първия интернационал, макар и да не бяха по същество далеч от комунистическия принцип, определен и приет по-късно от техните следовници Кафиеро, Малатеста, Кропоткин, Реклю и др., предпочитаха да се наричат колективисти, за да не бъдат смесвани с властниците-социалисти, нито с "утопистите" и техния казармено-манастирски комунизъм. Затова и днешните анархисти-комунисти често наричат своя комунизъм анархистически, безвластнически или просто свободен комунизъм. А всъщност има само един комунизъм, този, който е определен от принципа: "от всеки според силите, всекиму - според нуждите" и той не може да бъде друг освен свободен.

Възникнал исторически като отрицание на правото на едни да експлоатират труда на други, ползвайки се от придобития монопол над земята, природните и обществени богатства и средствата на производство, принципът на комунизма формално е приет от анархистите за пръв път в Италия през 1876 г., на конгреса на Интернационала във Флоренция, по доклад на Кафиеро и подкрепен от Малатеста. В последствие той е разработен и широко обоснован от Кропоткин и затова последният е прието да се счита за теоретик на комунизма, определен като анархистически.

В какво се състои принципът на комунизма и каква е неговата обосновка?

Като принцип комунизмът е толкова стар, колкото и светът. Макар в икономическо отношение той да е принцип за уреждане стопанските отношения - производствени и потребителни, по своята същност комунизмът е нравствен принцип. Той отразява в себе си вечното и дълбоко чувство на справедливост, което в християнството, в малко ограничена форма, се представя като любов към ближния и като милосърдие към нуждаещите се и страдащите, което в етиката се слива с чувството на солидарност, а в социологията се отъждествява с правото на живот.

Всеки човек по силата на самото си раждане и съществуване, като продукт на обществото и негова неразделна част има пълното право да се ползва от природните богатства и обществените блага, за да задоволява нуждите и осигурява живота си. Никой на никого и в името на нищо не може да отрече това право. А никое право не изключва задълженията при едно единствено и ненарушимо условие, че този, върху когото естествено падат те, е в състояние да ги изпълнява. Оттам и

формулировката - всеки има пълно и ненарушимо право да задоволява нуждите си за сметка на обществено натрупаните блага. Но тъй като тези блага като природни богатства и плодове на човешкия труд не са неизчерпаеми, всеки здрав, годен за работа и на подходяща възраст човек е обществено задължен да участва с труда си в създаването на блага според силите и способностите си.

Като нравствен принцип комунизмът безспорно стои на недосегаема висота в сравнение не само с частно-собственическото начало за владение на средствата за производство и за разпределение на благата, но и с колективизма, защото само при неговото пълно приложение може да се осъществи равенство, привърженици на което са и колективистите. А като начало на разпределение на обществени блага и база на икономико-социални отношения, той е не само най-справедливият, но и единствено рационалният принцип. Никой и с нищо не може да обоснове правото си да владее изключително дадени природни богатства и да лишава другите от тях. Това е толкова ясно, че всеки спор става излишен. Що се касае до средствата за производство и произведените или създадени блага, дори когато те са на пръв поглед плод на труда на този, който ги владее и претендира да му принадлежат по силата на това обстоятелство, те също принадлежат на обществото в неговата цялост и в историческа перспектива. Всичко, което ни обгражда, е плод на неизмеримите усилия на много хора, на всички минали и днешни поколения от трудещи се хора на умствения и физически труд, на науката и техниката. Кой би могъл да измери (и практически възможно ли е това) дяла на личен труд в дадено духовно или материално благо? Ни употребеното време, ни вложеното усилие, ако би могло да се измери с някакъв инструмент (някакъв вид динамометър) могат да служат за мярка. С какво право тогава някой може да претендира, че дадено благо му принадлежи изключително по силата на обстоятелството, че той е участвувал с труд в неговото създаване или го е придобил с размяна на друго равностойно благо, чиято стойност е също тъй произволно определена? Каква научно-икономическа стойност може да има едно разпределение на благата, основано на колективистичния принцип: "всекиму според труда и заслугите"?

Не е ли абсурдно например да се твърди, дори за едно духовно благо, каквото може да се счита настоящата статия, че е изключителен плод на труда на своя автор и че тя трябва изключително нему да принадлежи, или че той трябва да получи за нея възнаграждение или ползване на обществени блага, отговарящи на количеството на вложения от него труд? Та принадлежи ли той самият на себе си? Би ли могъл да напише той тази статия, ако обществото в неговата цялост и един голям брой мъчно определими и още по-мъчно измерими фактори не са го създали, оформили и осигурили в неговото лично съществуване? Какво би бил той, дори в областта на идеите, ако не бе зад него, зад всички нас, огромната съкровищница от култура, знания и усилия, за чието създаване се е проливала кръв? Дори общественият труд, вложен в неговата писалка, където той няма никакво трудово участие, е неизмерим, а без тази писалка той не би могъл да изрази мислите си.

Колкото до възможността за осъществяване на комунизма като стопанска система, ние ще имаме случай да говорим за това на друго място. Самият принцип в по-ограничена форма, винаги е намирал и намира приложение и днес. За това могат да бъдат посочени много примери. Във всеки случай московската система на египетско робство с нейния стахановизъм, който е отрицание не само на комунизма, а и на колективизма, защото представлява очебийно ограбен труд от другите, които са пиедестал на стахановеца, в никаква степен не може да служи за пример.

ОТРИЦАНИЕ НА ЗАКОНА

"Безусловното царство на разума - ето началото, което ще замени закона."

Годуин

"Законите! Паяжина за богатите и силните, неразбиваеми вериги за слабите и бедните, рибарски мрежи в ръцете на правителството."

Прудон

"Законите, дело на един законодател, божи или човешки, индивидуален или колективен - бил той избран чрез общо гласоподаване, са закони деспотични, по необходимост чужди и враждебни на хората и нещата, които те трябва да управляват. Това не са закони, а декрети, на които човек се подчинява не по силата на някаква вътрешна необходимост и по естествена наклонност, а по принуда от една външна, божествена или човешка сила. Те са произволни постановления, на които общественото лицемерие, най-често несъзнателно, дава произволно името закон."

Бакунин

"Покровителството на експлоатацията - пряко, чрез законите за собствеността и косвено, чрез поддържането на държавата - ето същността и смисълът на съвременните закони, и главната грижа на нашите скъпо плащани законодателни събрания."

Кропоткин

"Законът е само за робовете."

Христо Ботев

Провъзгласяването и цялостното реализиране принципите свобода, солидарност, равенство, справедливост, свободна инициатива, свободен договор, федерализъм, безвластие, безбожие, интернационализъм, антимилитаризъм, ненасилие, децентрализация и комунизъм изисква и налага безусловното и пълно отрицание на принудата, потисничеството и насилието от всякакъв характер, на личния и антисоциален егоизъм, на експлоатацията във всичките ѝ форми, на справедливостта, на всички религии, признаващи една външна божествена власт, на всяка форма и проява на власт, на национализма и свързания с него милитаризъм.

Всичко това, което анархизмът отрича, представлява **принципите на властта**, които се свеждат до едно основно начало: **правото на отделни хора или на групи от хора, които за различните властнически общества от различни времена носят различни имена, да господствуват над други групи от хора или над всички останали хора**. Това право може да бъде признато или непризнато от тези, срещу които се упражнява, то може да бъде съвършено произволно и да изразява само една груба сила, едно физическо или материално надмощие, и въпреки това да има реален израз и по-кратка или по-продължителна трайност. Но в съвременната епоха правото на господство на човек над човека добива пълната си ефикасност, само когато то е облечено в една легална форма, когато е издигнато в ЗАКОН. Ето защо, всички тези принципи на властта, които анархизмът отрича, намират опората си в юридическото право, **в писания закон** и тяхното отричане неизбежно води до **отричане на самия закон и на правото на издаване на закони**. С това безвластието идва до самата сърцевина на една система, която то отрича, и с това отрицание то установява своя последен принцип, който синтезира цялата безвластническа социална философия. С това ние ще засегнем най-деликатния за съвременните хора проблем, отнасящ се до най-закоравелите предразсъдъци, които са плод на едно тъмно многовековно наслоение.

Същността на закона се определя от неговия произход и от историческата му роля. Три различни елемента участвуват в създаването на закона. Хронологически първият елемент, този **който най-слабо определя самия му характер и днешната му социална роля**, се явява **обичайното право**. Човечеството векове е живяло без да има и без да познава писан закон. Достатъчни му са били **обичаите, привичките, нравите**. Същите се създавали като резултат от човешкото съжителство. За отбелязване е, че **дори и днес обичайното право заема много по-широко място и играе много по-значителна роля във взаимоотношенията на много хора, отколкото писания закон**. Но самото то се състои от две категории обичаи, привички и навици, с различен произход и различен характер. **Първата категория** обхваща **привички, полезни за обществения живот** и породени от чувства, които са насочени да осигурят взаимната солидарност и самото съществуване на обществото. Такива са привичките и обичаите на гостоприемство, на уважение и зачитане на човешкия живот, чувствата на взаимност, на социална солидарност, на състрадание към слабите, беззащитните и нуждаещите се. Това поведение достига до самопожертвуване и храброст. Тези привички се коренят в самата обществена природа на животното - човек. Религията няма никакви заслуги за тяхното създаване, тя само е злоупотребила с тях, като им е инжектирала "божествени" елементи, за да ги впрегне в служба на чужди за човека интереси. **Втората категория привички**, които имат също естествен произход, но се явяват **вредни за обществения живот и за човешкия напредък** изобщо, се коренят в отрицателни желаяния и чувства за надмощие, за налагане своята воля на другите, за завоюване, заграбване, придобиване на блага и условия на живот чрез паразитно използване на чужд труд и пр. От тези именно чувства и страсти се възползват разните религиозни вождове, жреци, магьосници и пр., за да покварят нравите, като им инжектират един нов елемент, който хронологически се явява вторият в произхода на закона. Това е **схващането за порочността на човека, за греха**. Тука идва именно намесата на религията, която обуславя "божествения" характер и произход на закона. **Всички религии поддържат с различни нюанси и варианти схващането, че човек носи в себе си елемента на греха и падението**, че поради неговия материален произход той е предразположен да изпадне в грях. И за да бъде предпазен от последния, има нужда от едно "висше" покровителство, от една благонамерена външна воля, от една духовно-божествена сила. Тази външна "висша" сила трябва да го направлява, да го ръководи, да му диктува правила на поведение и той трябва с пълна вяра да ѝ се отдава, да ѝ се подчинява, за да не греши или ако сгреши, да може отново да намери "пътя". Оттам и различните правила, напътствия и "заповеди", които чрез устата на жреците и свещенослужителите, "висшата" сила дава на хората. Такъв е и произходът на "Десетте божии заповеди", провъзгласени в Синай от Моисей, където защитниците на силните, богатите и привилегированите са успели да вмъкнат в обичайното право всички елементи, необходими за осветяване на институтите на експлоатация и потисничество. Непосредствено след заповедите: "Не убивай!", "Не кради!" и пр. те не са пропускали да добавят: "Пренасяй жертва Богу и плащай на жреца десетък", "Не пожелавай жената и магарето на ближния си!" и пр. След това тези добавки и прибавки са се увеличавали, разширявали и разплодявали чрез надлежните средства за духовно поробване, на които конкуренцията могат да

правят в наше време само марксовите глашатаи. "Цялото наше религиозно, юридическо и социално възпитание - пише Кропоткин в "Съвременната наука и анархизма" - е проникнато от идеята, че човек, ако бе оставен сам на себе си, би се превърнал отново в див звяр". Но "вселюбятелният" Бог и особено неговите земни представители са се погрижили на време да му изковат закони, които от божествени не закъсняват да се превърнат в човешки, за да оправдаят не само религиозната, но и светската власт.

Така се идва именно до третия елемент, включен в произхода на закона - **насилието**. С разрастването на човешките обществения и при техните сблъсквания и конфликти започват да се проявяват първите вътрешни разделения на два враждуващи лагера, всеки от които се стремил да наложи своята воля и да затвърди придобитата власт. Победителят налагал своя "закон", осветен от жреца, който не закъснявал да се съюзи с първия. Естествено, това не е станало за един ден, а е един дълъг процес на утвърждаване на властта на силния. В същото време **закостеняването на обичаите**, особено на втората категория, склонността към рутината, към консерватизъм, страх от промени, които са също характерни за човека на по-ниско стъпало на развитие, са играли немаловажна роля. Създаден, за да осигури плода на грабежа, на завоюването и експлоатацията, законът не е преставал да се утвърждава.

В днешно време законите могат да се подразделят главно на три групи. Първата и най-значителна група обхваща **законите**, които имат за цел **защитата на собствеността и капитала**. Защитата на първата фигурира дори и в "социалистическите" конституции. При капиталистическия режим на привилегии и монополи не става въпрос за защитата на плодовете на собствения труд, а напротив, защитата на собствеността означава тъкмо осигуряване на ограбените плодове на чуждия труд - в това е самата същност на принципа. Дори когато законът осигурява собствеността над едно жилище, с това той узаконява ограбения или ненапълно заплатен труд, вложен в него, защото никое жилище не е плод на собствен труд на този, който го притежава. Всеки имот в голям населен център, покрай незаплатения чужд труд, съдържа и една обществена ценност, произтичаща от общия прогрес. Хенри Джордж много правилно изтъква, че едно парче земя в Ню-Йорк струва по-скъпо от златото, с което то може да се покрие. И когато законът осигурява правото на собственост на притежателя на това парче земя, добило такава висока стойност, вследствие на разрастването на града и на редицата технически, културни и пр. завоевания, той всъщност ограбва обществото. Всички граждански закони във всички страни имат за обект поддържането на подобни присвоения и на монопол на малцина във вреда на останалите. Дори една голяма част от углавните закони, засягащи престъпления, извършени във връзка с имуществата, принадлежат фактически на същата категория закони, които защитават признати монопол и привилегии.

Втората категория **закони** са тези, **които поддържат и защитават правителствата и всички държавни органи и институти**. Голяма част от тези закони могат да бъдат отнесени към първата категория, такива са **законите за разни данъци, такси и мита, чието предназначение е да облагодетелствуват непряко, а понякога и пряко, известни стопански слоеве**. А всички останали закони от тази група, поддържащи държавата, косвено служат на капиталистите, чийто слуга е последната.

Антисоциалният, насилствен и вреден характер на тези две групи закони е очевиден. Само заинтересуваните защитници на съвременната държавно-капиталистическа система могат да си дават вид, че не виждат това. По-друг е въпросът за **третата категория - законите за защита на личността, където заблужденията са най-мъчни за разбиване**. Мнозина са онези, които ги считат за абсолютно необходими. Те не могат да си представят как ще се живее в едно общество, където такива закони биха липсвали. Изчерпателен отговор те ще намерят в онази част на нашата програма, която засяга конструктивните проблеми. Тук ние само принципно и бегло можем да отговорим.

Голяма част от престъпленията, извършвани днес против човешката личност, са пряко свързани със съществуването на собствеността, на държавата и дори на самия закон и институциите, които произтичат от неговото съществуване - съдилища, затвори, наказания и пр. С изчезването на цялата днешна система те неминуемо ще изчезнат, но дори и при днешната система, ако законът се премахне, престъпленията, засягащи личността, не само не биха се увеличили по брой и размери, но биха дори намалели.

Във всеки случай законите, от каквато и да било категория да са те, по тяхната същност не са предназначени да охраняват обществото, а властниците, собствениците и капиталистите. Това се определя от произхода им, от историческата им роля и от характера на днешната обществена система, разделена на привилегировани и онеправдани. Това важи и за обществата, които се наричат "социалистически".

Две думи и за една по-нова категория: **социалните закони**. Достатъчно е да се отбележи само, че всички придобивки, които са обект на тези закони, **са плод на борба на трудещите се, а не дар**. Тези

законали са оформили само една наложена действителност, като значително и преднамерено са осакатили придобивките, извоювани с дълги и мъчителни борби и жертви. Тези придобивки биха съществували и без освещаването им от специално социално законодателство и доколкото същите придобивки се зачитат и не се погазват, то това е **резултат не на закона и на доброжелателството на законодателя, а на съотношение на реални сили, които винаги са в борба**. Каква незначителна част представляват социалните закони от хилядите други закони, които се плодят така бързо, че и правистите не ги познават често, закони, чието предназначение е да поддържат потисничеството, несправедливостите, експлоатацията, неравенството, насилието и целия държавен апарат, олицетворяващ, всичко отрицателно в човешкия живот. Следователно, **изграждането на един нов свят изисква, налага унищожението на закона - основа на цялата съвременна обществена система**.

ИНСТИТУЦИИ НА ВЛАСТТА

Властта е една от основните причини за злините в обществото при съвременното му устройство. Тя се осъществява в три основни форми - икономическа, политическа и духовна. Тези три основни форми на властта са израз на един и същи принцип: правото на господство на човек над човека. Те са представени в трите исторически институции, които анархизмът отрича: собствеността, държавата и църквата. Собствеността е основа на икономическата власт, държавата на политическата, а църквата на духовната. Тези три социални институции, паразитни израстъци на човешкото общество, имат различна възраст, но от момента, когато се появяват на историческата сцена, най-често се проявяват като съюзници, макар понякога да си съперничат и да враждуват помежду си за надмощие. В края на краищата те винаги са стигали до мирно разбирателство в името на господството над обществото. "Териториите" на тези три институции на властта не са строго разграничени, макар всяка от тях да представлява предимно определена форма на власт. Често се случва **преплитане** и едновременно упражняване на другите форми на властта с една или друга от тези институции. Така например църквата се стреми често да бъде не само "пастир на душите", но и да упражнява политическа власт, както и да експлоатира човека в качеството си на собственик и капиталист. Собствеността и капиталът още по-често се съчетават с политическата и духовната власт. Колкото до държавата, най-типичната форма на господство над човека, тя никога не е преставала в продължение на цялата човешка история да се стреми да концентрира в свои ръце пълното господство над хората - политическо, духовно и икономическо. Такава е основната тенденция, която все повече се осъществява в съвременната епоха. Затова именно анархистите, като не престават да атакуват всички форми на властта, за разлика от марксистите, отдават приоритетно значение на разрушаването на държавата в процеса на социалното преустройство.

ДЪРЖАВА

Проблемът за държавата, от всички проблеми, които засяга анархистичният мироглед, е най-добре разработен. Анархистичната критика на държавата, в сравнение с всички социални учения и движения, е най-добре обоснована от анархистите. Това се признава от всеки добър историк, от всеки безпристрастен и честен изследовател на социалните движения и учения.

Ако вникнем внимателно в критиката, която либералните буржоазни философи правят на фашизма, хитлеризма, на всички тоталитарни системи и особено на болшевиизма, ще видим, че всички аргументи са взети от арсенала на съкрушителната анархистична критика към държавата. Тези критици открито подчертават, макар и често само на думи, предпочитанието си към свободата на личността и нейните неотменни права в конфликта, който се поражда между човешката личност и държавата. Този факт е толкова очебиен, че дори някои анархисти го приемат като искрена позиция на **тъй наречените либерали**.

Колкото до **марксистите, които с право могат да се считат за най-добрите, най-логичните и най-пълните изразители на държавническата идея**, те никога не са могли да излязат от задънената улица, в която ги поставя анархистичната критика към държавата. Първи към тази критика се нагоди Карл Маркс, а след него Енгелс, предричайки бъдещата съдба на държавата след социалната революция - в музея, редом с "хурката и бронзовата брадва". Големият демагог Ленин побърза по време на революцията в Русия от 1917 година да повтори на висок глас същото обещание за музейното предназначение на държавата. **Той обаче, подобно на своите учители не определи рамките на това бъдеще**. В днешно време югославските сталинисти също прибегват до модерното прокламиране на

постепенното "отмиране" на държавата. Те въвеждат някакви общински децентрализации и работнически съвети в администрирането на стопанството. Малко са обаче хората, които могат да бъдат измамани от тези декларации и на последно място това са югославските работници и селяни. Просто защото въпросното "отмиране" на държавата не засяга ни най-малко основните ѝ стълбове - армията, полицията, съда. Именно югославският съд осъди на тригодишна каторга искрения теоретик на марксистическото "отмиране" на държавата Милован Джилас. Истината обаче е, че московските сатрапи сериозно се смущават от брътвежите за "отмиране" на държавата. На практика те въобще не искат повече да чуят за старите формули, една от които е на самия Ленин. В книгата си "Държава и революция" той пише, че има ли държава - няма свобода, осъществи ли се свободата - държавата ще изчезне.

Сериозният съвременен социолог, анализирайки основните елементи на трагедията, преживявана от човечеството на нашето време, не може да не признае, че проблемът на проблемите в човешкото общество остава този за държавата. По този въпрос философи, политици и икономисти се въртят в омагьосан кръг и не могат да намерят едно радикално разрешение, отговарящо на стопанските, нравствени и културни нужди на човека на XX век. А той не иска и не може да се примири със съществуването на робите от епохата на фараоните, на варварите от времето на Чингисхан, нито с това на париите от древния Рим. Защото няма друго разрешение на този въпрос, освен това, което дават анархистите: **пълно унищожение - без остатък и преходни форми - на държавата, на всяка държава и заменянето ѝ с федерацията на свободните местни общини.**

Анархистите многократно са доказали въз основа на историческия опит (особено този на марксистите), че **държавата като олицетворение на стремежа към господство е една осветена от църквата и узаконена от правото институция за насилие. Тази институция се узурпира от едно малцинство, което винаги и неизбежно става привилегировано над мнозинството хора.**

Историята на цивилизациите ни учи, че всяко общество е започвало с племенната организация, за да премине през една структура на териториално обединение по общини, които са се развили до размерите на свободни градове. След това те са се обединявали в съюзи, но нещата са свършвали в крайна сметка с изграждането на огромни, чудовищно централизирани империи, които са приключвали с пълна катастрофа и залеза на дадена цивилизация. Особено ясно това развитие се очертава в историята на цивилизацията, започваща с появата на християнството, за да стигне до сгромолясането на Римската империя.

Много добре проучена е и една друга част от историята на човешките цивилизации - тази на племенните организации, селската община, свободните средновековни градове, до появата на съвременната модерна държава от началото на XVI век. Днешният свят е продължение на тези исторически реалности, но днес светът изживява последния етап на тази история. Ако не ние, то нашите близки потомци ще бъдат свидетели и актьори на развързката, която неизбежно ще бъде свързана с краха на тази съвременна държава-чудовище. Но ще бъде ли този момент в същото време трагедия за народите или начало на един нов свят, мечта на всички времена - ще зависи от самите народи.

Според анархистическата концепция произходът на държавата е трояк. Той има психо-биологични, религиозно-догматични и правно-догматични корени. Нито един обаче от тези три съставни елементи на властта - майка на държавата - не е участвал в нейното престъпно зачатие без прилагането на грубата сила и откритото насилие. Човекът е вид животно и като такова той е започнал своята история, но за жалост той не престава да бъде различен от своето природно начало и до днес. Борбата в неговия всекидневен живот е закон, борба против неблагоприятната природа, против другите видове животни, но също против другите хора. Това е борба за защита, за превъзможване на трудностите, за надмощие, което завършва с господство на едни над други. Исторически този стремеж е намерил пълния си ярък израз в лицето на онези, които са били най-силни, най-смели или най-способни в борбата - най-често това са вождовете на племето и магьосниците. И едните, и другите се превръщат в каста с течение на времето и историческия опит. Първият се налага предимно с физическата си сила и боен опит, а вторият изключително с духовната си власт и тайни. Материалната власт, която са притежавали и двете категории, по-късно се превръща в социална, икономическа и политическа. Към тези първи създатели на властта се присъединява и съхранителят на неписаните закони, пазителят на обичайното право, представителят на правната догма. Така се създава, развива и поддържа тройният съюз между грубата сила на военния, осветена от догмите на религията и узаконена от тези на съдията. На базата на този троен съюз възниква и самата държава като обществена институция. С течение на времето тя достига своята модерна форма, при която се постига пълна концентрация на всички власти, действащи на дадена територия.

Според схващането на марксистите, държавата е плод на класовото разслоение на обществото и инструмент за потисничество в ръцете на господстващата класа над лишените от средствата за производство класи. Тази исторически необходима форма на обществото отговаря на дадена икономическа и социална структура. С изчезването на класите ще изчезне и държавата като форма на потисничество. За да се ускори този процес, класата на експлоатираните трябва да си послужи с държавата като инструмент, за да унищожи класите и сама себе си да унищожи. За мнозина анархистическото схващане за държавата изглежда твърде близко до това на марксистите. Всъщност то е коренно различно. Първо, както видяхме, **исторически държавата се явява плод на насилието и измамата, а не като отражение на дадена икономическа структура**. Второ, тя е типичен инструмент за потисничество, което често може да служи на дадена господстваща икономически класа, но още по-често **тя е създател на класи и самата тя представлява една класа**, особено когато достигне пълното си развитие. Такъв е случаят при абсолютните монархии, при фашизма и при болшевизма. Тоталитарните режими във фашистка Италия, в хитлеристка Германия, в Аржентина на Перон и особено сталинистките режими, представляват богат документален материал в подкрепа на това схващане. **Държавата по произход, по историческа роля и по социална същност е класова институция, т.е. инструмент на управляващата класа или каста. Те не винаги се покриват напълно с икономически заможната класа, но за своето съществуване винаги се нуждаят от потиснати класи**. Смъртта на държавата не може да настъпи автоматически и фатално - тя не може да бъде "естествена", а само насилствена смърт. И тази смърт може да бъде предизвикана само от онези, които държавата потиска.

Съвременната държава, в това число болшевишката и особено тя, е олицетворение на икономическия монопол, който обуславя и съществуването на експлоатацията и разрастването на капитализма - частен или държавен, и разширяването, "масовизирането" на социалната мизерия, характеризираща историята на човечеството. Съвременната държава поставя началото на последната фаза от началото на своя край.

СОБСТВЕНОСТ

В първоначалната си поява собствеността, като зародиш и форма на власт и по-точно на икономическа власт, е плод на насилие, на грабеж, на облагодетелстване, на привилегия и робство - физическо и духовно. В своя шесттомен труд "Земя и Човек" Елизе Реклю пише следното: "Войната е една от големите и най-важни причини, довели до създаването на частната собственост." Победата над чуждото племе е придружена с ограбване, при което и самите хора често стават собственост на победителя. Военният вожд споделя част от плячката си с тези, които имат заслуги в извоюваната победа. Така се слага началото на частната собственост. За нейното начално натрупване играе роля и религията в различните епохи, чиито привърженици събират дарения за църквата и нейните служители. По-нататък разрастването на собствеността се обуславя от експлоатацията на човешкия труд, много често безплатен и робски.

Утвърждаването на собствеността като институция се явява резултат на освещаване от духовната и политическа власт. Това обстоятелство ѝ дава пълна обществена власт, каквато се наблюдава през цялата съвременна история. Първоначалното заграбване на материални ценности не би имало никакво трайно значение, ако не беше последвано от юридическия механизъм за "узаконяване" на наследяването, както и всички привилегии, които осигуряват на собствениците и правоимащите различните закони на политическата власт, закони, които се отнасят до правото на собственост. Така че **съществуването, разрастването и увековечаването на частната собственост е пряко свързано с това на държавата**. По тази причина анархистите свързват унищожението на едната с това на другата. Целият исторически опит е показал, че собственост и държава са неразривно свързани и зависими една от друга. Който каже собственост, казва монопол, привилегия, а никакъв монопол и привилегия не биха били възможни без да са узаконени, респективно гарантирани от някаква институционална сила. Такава сила се явява държавата. Самата държава олицетворява привилегията. Това е привилегия да се управляват другите, което държавата си осигурява чрез йерархичното устройство на обществото. Политическата привилегия, която е неизбежна в рамките на държавната организация, дава възможност за материални облаги и права. Те на свой ред водят до натрупване на собственост, което става реалност, дори когато не е гарантирано от правото на наследяване. Съществуването на държавата обуславя съществуването и запазването на собствеността под най-различни форми. Характерното при натрупването на тази собственост е, че едни живеят и трупат за сметка на други. **В болшевишката държава собственическата класа е управляващата държавна бюрокрация**. След болшевишкия опит едва ли има още наивници, които да вярват в "социалистическата" роля на държавата. Но това са истини, които още Прудон и Бакунин предвидиха.

Разочарованията, които донесе болшевишкият неуспех, всестранната и дълбока реакция, която предизвика неговата крайно брутална и цинична диктатура във всички обществени слоеве, дадоха особено отрицателно отражение върху възприемането на частната собственост и свързаните с нея илюзии. Това се отнася особено за дребната собственост в селското стопанство. От гледна точка на духовната еволюция, която обуславя социалния напредък, това е най-голямото зло, което причини болшевизмът. Той унищожил идеята за социализъм. **Така в съзнанието на народните маси и особено в това на дребните селяни, които преобладават у нас, бе реабилитирано едно заблуждение. Такова например е твърдението, че собствеността е крепост, гаранция за свободата.** Трудовият характер на собствеността е друго подобно заблуждение, което отново се лансира.

Между впрочем, напредналото развитие на държавните системи, с което се характеризира нашата епоха, засегна дълбоко свещеното право на частна собственост. То бе погазено не само от болшевиките, които му нанесоха брутален удар, но поради липсата на стопанска ефективност на собствената им система, предизвикаха силна реакция. Частното притежание на средствата за производство създава илюзорна представа за независимост и свобода в страните с изостанало селскостопанско развитие и раздробена поземлена собственост, с преобладаващо занаятчийско производство или полузанаятчийска промишленост. Прекомерното разрастване на държавния апарат, все по-широката намеса на държавата в стопанския живот чрез създаването на монополи и прекомерно увеличаване на данъците, в много случаи превръщат държавата във фактически собственик там, където тя не е изпреварена от финансовия, индустриален и търговско-посреднически капитал. Колкото до трудовото частно ползване и неговото право на съществуване, никой разумен човек не би го отрекъл. Но то е възможно, когато не се нарушава елементарната човешка справедливост, която признава равни права за всички. **Частното ползване на средствата за производство в рамки, които се покриват от възможностите на собствения труд на притежателя и без експлоатация на чужд труд, поначало не противоречи на социализма и комунизма.** Дори Прудон, който произнесе знаменитата си формулировка "Собствеността е кражба", изпадна в заблуждение по отношение на трудовата собственост и дойде до идеята за "народната банка" - най-слабата страна в неговото дело. Съгласно тази негова идея, "народната банка" би трябвало да осигури на всеки производител нужния почти безлихвен кредит, за да се снабди със средства за производство. Така според Прудон, при еднаквата възможност всички хора да станат собственици, частната собственост би трябвало да изчезне. Едва ли е нужно да припомним, че тази идея, превърната в инициатива, пропадна напълно.

Трудовото частно стопанисване може да съществува, но не то решава стопанските проблеми и не то олицетворява икономическата форма на властта.

Собствеността като юридическа институция на икономическата форма на властта проявява истинския си характер, играе действителната си социална роля чрез монопола, който представлява - монопол над средствата за производство. **Частното ползване на средствата за производство, каквото е случаят с трудовата собственост, само по себе си още не е зло. Ако би могло всички да притежават в еднаква степен средства за производство, както се заблуждаваше Прудон, от това не биха произтекли несправедливости.** **Отрицателната социална роля на частното притежаване на средствата за производство започва от момента, когато то се превръща в монопол.** Истинската власт на частната собственост се проявява от момента, когато лишените от средствата за производство са принудени да продават своя труд, т.е. приемат експлоатацията на тяхната мускулна и умствена енергия, за да осигуряват съществуването си. И в този случай вече няма никакво значение дали лишените от средствата за производство са в пряк или непряк контакт с техния притежател, дали той е частно лице, акционерно дружество или държавно предприятие. Те са в пълна зависимост от собствениците на средствата за производство. **Тяхната власт е толкова по-голяма, колкото по-анонимен е притежателят.** **Държавният капитализъм е достатъчно убедително доказателство за това.** По чудовишната си експлоатация той не отстъпи в нищо на частния капитализъм. Неравенството, лошо платеният труд, социалните конфликти, безработицата, корупцията и спекулата са му също тъй присъщи както на частния капитализъм.

При частния капитализъм монополите се създават и поддържат най-често от държавата. В епохата, в която живеем, ние сме свидетели на все по-голямо одържавяване на собствеността. Капитал и държава все повече се приближават един към друг. При това прогресивното етатизиране на икономиката, държавата, дори и при частния капитализъм, става действителен експлоататор или най-малко главен посредник в експлоатацията на народните маси. Това става чрез преките и косвени данъци, които се превръщат в милиарди в полза на експлоататорите. При частния капитализъм се наблюдава същата тенденция към сливане на политическата и икономическата власт, при което собствеността, като основа за икономическата власт не губи ни най-малко своята мощ.

ЦЪРКВА

"Кой би могъл да изброи всички убийства, кръвопролития, хекатомби, разстрели, престъпления, с които религиозният фанатизъм и мистичната нетърпимост са окървавили земята, върху която човечеството се влачи, смазано от този кръвожаден тиранин, когото духовните касти са се натоварили с мисията да ни карат да обожаваме?"

Себастиан Фор

Трябва да признаем, че в България църквата няма нито тази мощ, нито това влияние, които има на Запад и по-специално в страните на католицизма. Поради това тя не може да играе и същата социална роля, която ѝ е присъща в тези страни. Нашият народ е чужд на религиозния фанатизъм по много причини. **У нас църквата е слаба институция на властта.** Така бе поне до установяването на сталинистката диктатура, която със системата си на насилие тласна масите към затваряне в себе си и по този начин **увеличи мистицизма сред много хора.** За това способства и неуспехът на болшевишката система на социален терен, който предизвиква у хората песимизъм и бягство от живота. **Всичко това сигурно ще доведе до известно възраждане на религиозното чувство и ще засили влиянието на църквата,** но ние не вярваме, че това ще доведе и до дълбоки промени в духовния живот на народа ни. Следователно за българските безвластници, въпросът за църквата не заема такова значително място в предвижданията ни за утрешното социално преустройство, както в много други страни. По тази причина тук разглеждаме въпроса повече теоретически, отколкото в практически аспект.

Впрочем въпросът не е лишен от практическо значение, като се има предвид засилването на позициите на църквата в международен мащаб и активизирането ѝ на политически терен. Днес църквата е създала редица християндемократически партии в много страни, инициатива, която няма да отmine някой ден и нашата страна.

Необходима е и една друга уговорка. **Трябва да се прави съществена разлика между религия и църква, въпреки че първата обуславя съществуването на втората. Религията може да съществува и без църква.** Обстоятелството, че много хора вярват в извънземни сили, или че имат мистично отношение към Вселената и я възприемат предимно с чувствата си, не представлява такава опасност за обществото. Всеки е свободен да вярва в каквото си иска. Известно е също така, че хора като Толстой и Ганди, които нямаха нищо общо с невежеството и суеверието, бяха по своему религиозни, което не им пречеше да бъдат по своему и "революционери" и да желаят дълбоко коренното социално преустройство, както и да работят за неговото осъществяване. **Опасността за обществото настъпва от момента, когато религията се организира в църква,** в социална институция и си поставя за цел да наложи господството си над умовете и сърцата на всички хора. Тогава тя става властническа институция, която по своята вредна обществена роля в нищо не отстъпва на държавата и капитала, а понякога дори ги надминава. По тази причина безвластниците, чийто идеал е пълното освобождение на индивида и обществото от икономическата, социалната и политическата власт, смятат, че унищожението на държавата и собствеността ще бъде съпроводено и от унищожението на църквата.

Исторически църквата възниква успоредно, или почти успоредно, с държавата и собствеността. В някои случаи нейната поява предхожда появата на останалите две институции. Понякога в стремежа си да бъде единствен господар на човешките тяло и душа, тя влиза в конфликт с държавата и създава сама своя държава. Най-често обаче църквата търси съюза както на собствеността, така и на държавата в името на общия стремеж за господство над обществото. При това нейната роля е от "повисоко качество", защото църквата освещава властта на държавата и правото на собственост. Практически църквата се оказва **съучастник** на всички злодеяния, които държавата и правото на собственост са причинили на човечеството през по-късните етапи от историята на човечеството. В епохата на християнството оправданите от църквата злодеяния се удвояват от престъпленията, които тя сама е извършила. Могат да се изпълнят хиляди страници с преките и косвени престъпления, извършени от църковната институция и още по-точно от всички църковни институции по света.

Като институция на власт, църквата се отличава с пълното отрицание на всеки духовен напредък. В историята на човечеството тя е олицетворение на мрака. Колко библиотеки са унищожени и изгорени по заповед на духовните владици от всички вероизповедания. Колко научни истини са задушени и унищожени, без да могат да стигнат до хората и да станат тяхно достояние, или пък са забавени с векове! Колко глави на големи учени, артисти, възпитатели, просветители са паднали в олтара на църквата! Имената на Галилео Галилей, Джордано Бруно, Ян Хус са известни на всички, а колко други неизвестни имена са минали през огъня на църквата, без да достигнат до нас! Но нека вземем само един пример - католическата църква. Кървавият облик, който тя си е изваяла, е достатъчно злокобен, за да заслужи вечното проклятие на човечеството и неговото пълно и безусловно отрицание. Но това може да стане само, когато бъде изградено едно ново общество, където единствената религия между хората трябва да бъде взаимната помощ и социалната солидарност.

От историята са добре известни инквизицията, кръстоносните походи и други велики начинания на църквата, но трябва да си дадем ясна представа за ужаса, който се крие зад тези зловещи изрази. Само в Испания църквата е изгорила между 1481 г. и 1808 г. (за 327 години) 34 685 души, а други 288214 е осъдила на доживотен затвор. Най-често жертвите на църквата са били невинни или са наказвани за деяния и прояви, които никога здрав човешки ум не може да приеме за престъпления. Изгарянето на Жана д'Арк не е изключение, а правило в това отношение.

Но и днес църквата продължава да действа с подобни методи в някои страни на света, където мистериозните отвличания и изчезвания на хора, които ѝ противоречат, не са рядкост. **В това отношение тя е конкурирана само от болшевишката система.** Но с това не се изчерпва престъпността на църквата и нейната могъща власт, особено в страните на католицизма. От векове тя е представлявала една политическа и икономическа сила, която често стои зад дейността на правителства и сама участва пряко в експлоатирането на хората. Днес католическата църква разполага с несметни богатства, които включват безкрайни земеделски владения, индустриални предприятия, банки, акционерни дружества и др. Тя има свой огромен бюджет, свои университети и училища, организира детски почивни лагери и най-различни благотворителни инициативи. Но всичко това има за цел да разпространи властта ѝ не само над днешните, но и над утрешните поколения. Често църквата стои зад гърба на правителства и диктатори, контролира техните действия и на практика управлява държавната политика. Когато се наложи тя може да се намеси и открито с въоръжена сила. Църквата не е лишена от своя полиция, съдии и екзекутори. А пропагандният ѝ апарат, в който участват хиляди епископи, кардинали и повече от 1 милион кюрета не може да се конкурира дори от бюрократичния апарат на болшевиките. Впрочем не само в това отношение приликата между католицизма и болшевиизма е поразителна.

От Втората световна война насам църквата стана особено активна на политически и синдикален терен. Тя има свои собствени синдикати и свои политически партии, които играят първостепенна роля в страните на католицизма. От съвременната ни история стана ясно, че дори болшевиките не могат да се справят с католическото влияние в Полша и Унгария, където правителствата са принудени да влизат в договорни отношения с църквата и да я допускат дори в училището. Следователно, нищо чудно и необяснимо няма във факта, че когато народите в някои страни (каквото е случаят в Испания) въстанат, те атакуват ожесточено и църквата.

ИНСТРУМЕНТИ НА ВЛАСТТА

ПРАВИТЕЛСТВО

Правителството често се идентифицира с държавата. Без да се увличаме в правни дефиниции, които нищо не обясняват, трябва да кажем, че държавата е една сложна машина. В този смисъл ролята на правителството може да се сравни с тази на **машиниста**. Но естеството на държавната машина е такова, че често машинистът става подчинен на машината, става неразделна част от нея и де факто е колкото управляващ, толкова и управляван.

Правителството може да се сравни и с други лостове от огромната машина, наречена държава. В този случай бихме могли да пренебрегнем известни характерни особености на тези лостове, чрез които се упражнява властта, но от това пълнотата на нашата мисъл би загубила. Именно затова **под правителство трябва да се разбира само УПРАВЛЕНИЕТО на една страна или още по-точно висшият административен апарат на държавата.**

Общинската администрация, поради своя исторически произход и малко по-особения си характер, би трябвало да се разглежда отделно. Но като се има предвид днешната степен на развитие на държавната централизация, която свежда до минимум общинската автономия, управлението на общините **също трябва да се отнесе към общото управление на страната.** А при болшевишките режими дори и това незначително различие, което може да се констатира в демократичните страни, вече не съществува. Общината е превърната в обикновен местен орган на правителството. При болшевишките режими партията-водач или най-малко нейните комитети (централен, областен, околийски, местен и пр.) трябва да бъдат отнесени към управлението. Всяка болшевишка партия е неразделна част от държавната администрация.

Правителствата от различни епохи и страни имат известни различия по начина си на създаване, по формите и начина си на функциониране. От историческа и житейска гледна точка би било

антинаучно да се отречат различията във формите на правителствата и ние не можем да пренебрегнем този факт. В живота и практиката отделният индивид предпочита една форма на управление пред друга. Това е парадоксално, защото той изпада в положението на жертва, която трябва да избира палача си. По-нормално би било ако, изхождайки от своя интерес и дори инстинкт, жертвата отрече самия палач и различните форми на екзекуция. Ако на един затворник се предостави възможността да избира между различните етажи в затвора, между общите и единичните килии, между лагера и концлагера от една страна, и свободата от друга, едва ли може да се съмняваме в неговия избор.

Като анархисти ние отричаме правителствата в каквато и форма да се представят те. Отричаме самото право да се управляват хората. Под правителство ние разбираме едно или група лица в обществото, обединени в партия или в коалиция от партии, представляващи малцинство или мнозинство, които са си присвоили, или на които е призната привилегията да управляват друга част от обществото. От практиката е известно, че това управление става на базата на монопола, опира се на въоръжената сила и се свежда до налагането на интересите на една партия, група от партии или цяла една класа над останалата част от обществото.

Абсолютистката форма на управление се изразява най-добре от монархията. По-късно тя еволюира в конституционна монархия, която отговаря на настъпилите еволюционни форми в стопанската и социалната структура на обществото. В този случай монархът споделя властта с цяла една привилегирована класа - аристокрацията.

Историческото, стопанското и социалното развитие на обществата в Европа доведоха до появата на една нова класа - буржоазната, която заедно със своя възход наложи една нова форма на управление - парламентаризма. Именно чрез него тя успява да закрепим и осъществи своето социаликономическо господство. Достигайки до кризисни моменти, от тази форма се родиха нови диктаторски форми като фашизма и болшевиизма, които по същество са връщане назад към абсолютната монархия, но я надминават по съвършения контрол над обществото. Проблемът, който стои пред човечеството на XX век и на човека на бъдещето вече не е в избора на формите на управление, не в избора между монархия и република, между "западна" и "източна" демокрация, защото става все по-ясно, че различните форми на управление не ликвидират последиците от практикуването на властта, както върху управляваните, така и върху управляващите. Едните винаги са потърпевши, а другите са винаги развратени. По абсолютна оценка правителството е реакционно по самата си същност и социална роля. То измества функциите и възможностите на една по-проста и пряко административна организация на обществения живот. Една стара, но едновременно с това и нова форма на организация се налага като бъдещ заместител на сегашните форми на управление. Това е федеративната организация на обществените единици - община, околия, област. Тази форма може да има своето приложение в национален и международен мащаб.

Стопанското и културното развитие на света върви към социализъм, към обществено владение и стопанисване на средствата за производство и произвеждани блага. Светът отива към комунизъм, който няма нищо общо с досега известното и налагано понятие за ДЪРЖАВЕН КОМУНИЗЪМ, практикуван от болшевишките режими. Комунизмът може да бъде единствено СВОБОДЕН. А тази свобода може да се постигне само в рамките на новата социално-политическа форма на административна организация - безвластието, федерализма. По своята дълбока същност всяко правителство е изразител на привилегия и неправда. То не може да излезе от омагьосания кръг на природата на властта и затова няма място в бъдещето на човечеството.

ПАРЛАМЕНТ

Трябва да се съжالياва, че българският език не се е освободил от някои чуждици. Ако това беше станало с думата "парламент", най-точният ѝ превод би позволил да се разкрие и най-точната същност на института. Парламент означава място за говорене или "говорилница". И наистина, парламентът във всички страни по света е място, където най-често се произнасят празни речи. Един западен дипломат, който присъствал на заседанията на Върховния съвет в Москва, изразил изненадата си, че никой не слушал произнасяните там речи, които следвали една след друга "като грамофонни плочи". Естествено този дипломат е забравил, че същата е картината в парламента на неговата страна и че той не струва по-евтино на данъкоплатците там.

За съжаление обаче обществената роля на парламента не се изчерпва само с безкрайните красноречия, тъй като той е в същото време и един от най-важните инструменти на властта, чиято практика дава особени резултати. Парламентът е ковачницата на законите, на чиято основа в

действителния живот се осъществява цялата система на насилие и експлоатация в съвременното капиталистическо или държавно-социалистическо общество.

Съгласно класическото определение за разделение на властите, парламентът е изразител на законодателната власт. Теоретиците на държавното право дълбоко вярват и се стараят да ни уверят в неговата ефективност и справедливост. Но това е пълна идеализация, тъй като те не могат да се осъществят напълно дори и в най-демократичните страни. Защото в практиката на живота става ясно, че **въпросът за властта в обществото, за нейната "демократичност" или "реакционност" е всъщност въпрос за съотношението на силите**. В крайна сметка всяка власт е представител, изразител и защитник на дадена класа. А всички инструменти на властта имат вътрешна връзка помежду си и по същество представляват едно цяло. Парламентът като институт на законодателната власт не прави изключение в това отношение. Когато господството на класата, добрала се до държавната власт, не е застрашено, дадена управляваща класа може да си позволи лукса да се ръководи от "принципи" като този за разделенията на властите. В този случай говорим за "демокрация", "либерализъм" и пр. Но колкото повече една класа се вижда застрашена в своето съществуване, колкото повече сили се противопоставят на нейната власт, толкова по-често тя е склонна да погазва своите "принципи" в общественото управление. Тогава властта се превръща в "диктаторска", "тоталитарна" и пр. Фактически парламентът, в качеството си на **"фабрика за закони"**, пряко или непряко е подчинен на господстващата класа, която макар да говори за разделение на властите, държи в ръцете си държавния апарат, който представлява властта във всичките ѝ форми. **Законите, създавани в парламента, по необходимост се хармонизират с интересите на управляващата класа, въпреки постоянните уверения, че са в интерес на цялата нация, народ, страна** и пр. В противен случай "равновесието на силите" ще бъде нарушено във вреда на господстващата класа и тогава парламентът или трябва да се закрие, или да загуби привидната си самостоятелност и да се подчини на действителната власт, която се проявява в икономически аспект и се придружава от бруталната въоръжена сила. За парламента остава валидна библейската мъдрост за "старите бъчви" и "новото вино". Възникнал исторически като форма, осигуряваща властта на буржоазията и съответстващ на конкретна историческа епоха, парламентът в своя истински образ не може да служи на друга класа освен на буржоазията. Вярно е, че с него се опитват да си служат и други класи, политически партии и отделни лица, но в тези случаи парламентът губи своята класическа форма. Фашизмът и болшевиизмът го превърнаха в посмешище и параван, който няма нищо общо с парламента.

Впрочем парламентът в съвременната епоха започва да става отживелица и да се изражда в редица отношения и не може да обслужва дори и буржоазията. Съвременната сложност на епохата и общественото развитие на всички нива и във всички области го лишават от **привидната компетентност**, която му се приписва. Специализацията в много отношения е отишла толкова напред, че е **абсурдно да се очаква и да се иска от умствено бедния "народен" представител да има компетентно мнение по всички въпроси**, които се представят в парламента за обсъждане и чакат да бъдат облечени в закони и решения. Днес дори буржоазните представители искат реформирането на парламента и препоръките най-често са в посока на неговото премахване.

Но ако парламентът може да служи на имащата буржоазна класа, то той никога не може да реши въпросите на трудещата се класа от работници, селяни, служители и интелектуалци. Ако приемем, че тяхната реална сила, която се проявява само на икономически терен, не може да сломи господството на буржоазията и ако допуснем, че парламентът по дадено стечение на обстоятелствата се окаже в техни ръце, то веднага би последвало неговото разтуряне. **Ако приемем, че трудовата класа вземе решително мнозинство в парламента, то тогава той просто ще стане излишен, тъй като компетентността по решаващите и жизнени въпроси ще принадлежи на стопанските организации**. Тази тенденция в общественото развитие проличава дори и днес. При болшевишките режими, където властта принадлежи изцяло на една партия - комунистическата, и тя се слива със самия държавен апарат, парламентът губи своето значение и дори не може да се счита за изразител на законодателната власт, защото е практически инструмент на изпълнителната власт. Тя естествено е подчинена на един ЦК и на едно политбюро. Ролята на такъв "парламент" е от време на време да се свиква и да одобрява "единодушно" с ръкопляскания указите, които вече са приети и приложени от правителството. Той се превръща в очевидна комедия и измама.

СЪД

Илюзорността за "разделенията на властите" е очевидна и при тъй нареченото "раздаване на правосъдие". Независимостта на съда е толкова недействителна, колкото и тази на парламента. Наистина в Западна Европа, където има известни традиции, където режимите са по-стабилни,

привидната независимост на съдилищата е по-голяма. Особено когато става дума за случаи, които не се отнасят до съществуването на режимите. За онези, които познават механизмите на правораздаването, не е трудно да осъзнаят тази привидна съдебна независимост в западните капиталистически и "демократични" страни. И там, както и навсякъде другаде, съдът е класова институция и той никога не може да съблюдава законите и да наложи санкции в случаите, когато са засегнати висшите интереси на господстващата класа. Когато съдии и следователи са се опитвали да бъдат принципни и да го направят, те са били винаги отстранявани и дори физически унищожавани. Най-често обаче устата им е запушвана с подкупи и заплахи.

Съдът е по-стара институция от парламента. Той съпътства властта в цялата ѝ историческа битност - от появата ѝ в първобитното общество до днес. Кропоткин, който добре е изучил генезиса на властта и историческата роля на държавата, казва по този повод: "Властта на вождовете у примитивните диваци, властта на богатите родове през средните векове и властта на кралете винаги се е опирала изключително на тяхната съдебна власт".

Поначало това, което се нарича "раздаване на справедливост", не е нищо друго освен удовлетворение на едно животинско чувство за мъст, а не на справедливост. Примитивният закон "око за око, зъб за зъб" не е израз на справедливост, а на жажда за накърненото чувство за удовлетворение чрез отмъщение. Опирайки се на тази нужда, привилегированите, играейки ролята на арбитър, винаги са търсили запазването на своята собствена власт, която от власт на каста се превръща по-късно във власт на класа.

Предразсъдъците по отношение на съда и неговата полезна роля в обществото са толкова дълбоко вкоренени, че когато стане дума за неговото премахване в този му вид, хората веднага се възпротивяват: "Как може да съществува обществото ако няма страх от наказание за престъпления и противообществени прояви. Ще се стигне до постоянна саморазправа." Това възражение се прави, защото хората често забравят всички други закони и свеждат работата на съда само до наказателното углавното съдопроизводство, което всъщност заема най-малка част от дейността на съдилищата. Статистическите данни днес доказват убедително, че най-големият брой престъпления са свързани със собствеността и държавата. Ролята на съда като инструмент на властта се състои главно в защитата на политическия режим, който, докато съществуват привилегиите и собствеността, винаги ще защитава интересите на една господстваща класа. Така е било и така ще бъде.

От друга страна, дори да приемем условно, че съдът има ролята да защитава личната сигурност и да възпира извършването на престъпления, не може да се отрече един факт - строгостта на наказанията не намалява престъпността. Едва ли е имало някога по-жесток съд от болшевишкия, който за най-незначителни провинения, за свободно изказана мисъл може да осъди индивида на години тежък принудителен труд, а при много други случаи да го осъди на смърт. В същото време криминалните престъпления при болшевишките режими не са никак малко, но не се изнасят в печата и статистиките за тях се държат в тайна.

Истинската роля на съда е по-различна. Той се явява част от една верига, която в "конституционните правови държави" е следната: парламентът създава законите, правителството ги изпълнява, а съдът, заедно с целия апарат за съдопроизводство бди за точното им приложение. Тази схема не се спазва винаги, но дори когато това привидно се прави, същността на нещата не се изменя, защото предназначението на самия закон е да освещава дадената структура на едно общество, за чието ненарушаване следи съдът.

ЗАТВОР

Като инструмент на властта затворът е част от наказателната система. В съвременното общество, към което принадлежат и тоталитарните режими - фашистки и болшевишки, към затвора трябва да се отнесат и концентрационните лагери, където без или с присъда изпращат на принудителен труд хора, лишени от свобода и елементарни човешки и граждански права. Затворът е инструмент на властта, чрез който се привежда в действие отмъщението на обществото, представявано от държавата и правителството. Те от своя страна, както казахме, са изразители и пазители на отделни привилегировани класи или слоеве. В затвора се изпращат хора, които са "врагове на обществото", "нарушители на неговите закони", "престъпниците" на определени норми, които са приети за морал. "Престъпниците" се делят на две категории - политически и криминални. Обикновено вторите служат и като оправдание за съществуването на самата наказателна система. Именно затова затворът се представя като изправителен дом. Но при някои системи политическите престъпници заемат по-широко място в тези не "изправителни", а наказателни домове, които всъщност са "университети" на престъпността.

Правистите обичат да идеализират цялата наказателна система, включително и самите затвори. Но онези от тях, които могат въпреки практикуването на своя занаят, рушащ всякакъв морал, да останат честни пред съвестта си, веднага ще разберат действителността, щом попаднат в затвора. Там ще се убедят колко голям е броят на съвършено невинните между осъдените, които стават врагове на обществото само по силата на обстоятелството, че са попаднали невинни в затвора. Там ще могат да се убедят колко млади хора, изпратени в затвора заради дребни престъпления, се покваряват в действителност и поемат пътя на престъпността чрез навиците, които придобиват от заобикалящата ги среда. Те ще се убедят на място, че затворът е училище за бруталност, практикувана от тъмничарите, на престъпност, култивирана от принудителното общуване с действително престъпни хора, на най-различни пороци, майка на които най-често е принудителното безделие.

Но има един друг факт, който по своята безнравственост отрича из основи всеки затвор. И в това отношение никой режим не прави изключение. **Затворът е разсадник на най-гнусното доносничество, на сервилността, на шпионството и на унижението.** Юристите се замислят много малко над факта, че доносниците, най-често из средите на криминалните затворници, са толерирани, фаворизирани и официално натоварвани с отговорни постове вътре в затвора. От техните среди са така наречените помощник-ключари, или както ги наричат още "кофти-ключари". Те отварят и затварят килиите на другите, макар да имат свои килии, те шпионират другите, вербуват предателите, доносничат редовно и техните доклади са решаващи при определяне и оценка на поведението на затворниците. На всичко отгоре тази тяхна дейност се таксува като "труд", чрез който се намалява наказанието. Помилванията ги засягат най-често, а в цивилния живот те продължават да служат като доносници на "службите за сигурност". Всичко това се нарича направление, превъзпитание, възстановяване на справедливостта и пр. Какво друго ни остава да пожелаем на големите правници освен да им се случи някой път да получат доза "възпитание" в затвора, за да видим как ще продължат да величават след това неговите "добродетели".

ПОЛИЦИЯ

Като репресивен орган и като една от основните институции на държавата полицията е гарант на властта. В тъй наречените "демократични страни" се говори често за полицейски държави. Това е квалификация, която обикновено се прави на тоталитарните фашистки или болшевишки режими, военни диктатури и др., но по същество **в днешната държава се наблюдава общо засилване на полицейската институция**, дори когато официалните форми на законност и зачитане на гражданските права дават възможност за защита от полицейски произвол. Тук обаче въпросът не е до формата, а до съдържанието. Полицейското съдържание на съвременната държава се проявява в прекомерното засилване, стабилизиране и усъвършенстване на полицейския апарат, който все повече добива функциите на независим институт и често се превръща в "държава в държавата".

Твърде много се говори и знае, макар и недостатъчно, за полицейщината, полицейските произволи и изтезания, на които са подхвърлени гражданите в страните с тоталитарни режими. Но много малко се знае, защото почти никога не се говори за действителната общественно-политическа роля на полицията в страните на западната демокрация. Незнанието и идеализацията на тази институция кара много хора да вярват, че в тези страни полицията е аполитична, надпартийна, безпартийна, правителствата се сменят, управниците също, на власт идват десни или леви партии, но полицията остава безпристрастен защитник на интересите на обществото и общественения ред. **Подобни наивни представи могат да съществуват само ако не се познават истинските отношения между представителите на властта и полицейската институция.** Едва ли трябва да се цитират поотделно многото случаи, когато министрите на вътрешните работи при най-добро желание да отменят решения на собствените си полицейски органи са били поставяни пред свършен факт и довеждани до капитулация и признание, че фактичката власт е по-малко тяхна, отколкото на самия апарат. Ако това беше известно на широката маса хора, много събития и факти от общата държавна политика на много страни, при това демократични, биха станали лесно разбираеми. Не липсват обаче и наивни политици, искрено вярващи в ефективността на разделението на властите. Те издигат в идеал реда и стабилността в обществото и за това разчитат на съдийската институция. Те обаче не знаят, че независимостта на съдийския апарат се предхожда от независимостта на полицейския апарат в същите страни, който е истинския господар на положението без да се манифестира външно действителния му контрол над правителствената власт. Тайните служби и полицията дърпат задкулисно конците на много политически игри, а министрите се оказват само временно заемащи креслата висши държавни чиновници. Всичко това обаче става много трудно известно на обществото поради масонския и мафиотски характер на тайните служби, секретността, в която са обгърнати и

безскрупулните методи на заплахи, компрометиране и убийства, които не се колебаят да приложат, когато стане нужда.

Това състояние на нещата не е случайно явление, а е логичен резултат от разрастването на държавата, която, стремейки се да обезпечи своята сигурност, дава приоритет на развитието на службите за сигурност и полицията. **Те са репресивни институти, но самата държава е също така репресивен институт. С нейното усъвършенстване се усъвършенстват и репресивните институции, на които тя разчита. Днес полицията и секретните служби се ползват с приоритет от най-новите постижения на науката и техниката, но парадоксалното е, че именно ползвайки се от тези постижения, те могат и контролират дори висши държавни служители, министри и дори президентите.** Винаги добре информирани за всичко и за всички, тайните служби манипулират обществено-политическия живот, политиците и обикновените граждани. Но тази зависимост на политиците от тайните служби не е нова. Типичен в това отношение е случаят между Наполеон и мразения от него министър на вътрешните работи Фуше. Наполеон не можел да се освободи от Фуше, който му бил жизнено необходим със своите тайни сведения за други лица от висшите кръгове.

Обособяването на полицията като самостоятелен институт в държавата става такава опасност за самите държавници, че обикновено, за да се освободят от този репресивен апарат, те трябва да прибегнат до услугите на друг подобен апарат - армията или нови полицейски сили и всичко се завърта в омагьосан кръг.

Изводът е един - унищожението на властта във всичките ѝ форми изисква като първо условие за успех премахването на полицията - най-пълно олицетворение на държавата.

АРМИЯ

Ако полицията се представя от привържениците на властта като орган за защита на сигурността на държавата, гражданския мир и обществото от престъпността, както и от "вътрешните врагове" (аргументи в защита на полицейското насилие, които са толкова несъстоятелни, че не се нуждаят от обстоятелствени доказателства), то армията, пак според същите поддръжници, е орган за отбрана на държавата от "външни врагове". Трябва да приемем, че ако това наистина е така, то един ден, когато светът постигне обединение, по силата на взаимното разбирателство между държавите (хипотеза, в която ни е трудно да повярваме) или между свръхсилите, армията трябва да се разпусне и да изчезне. Но това е празна илюзия.

Както полицията, така и армията ще бъдат нужни на държавата за защита от враговете - вътрешни или външни. Ако ги няма, политиците и държавниците ще ги търсят и на Марс или ще се постараят да ги създадат. Логическото обяснение е просто - **като инструменти на властта тези две институции позволяват на държавата да се осъществи именно като властническа институция. Без тях нейната роля и вид биха били по-различни.**

Като проводници на насилието полицията и армията са две родни сестри. Жестокостта и бруталността, които са техни същностни характеристики, са еднакво вредни за обществения морал както и строго централизирания, йерархичен ред, на който те се подчиняват. В този пункт те противоречат на принципите на развитие на общочовешкия напредък и култура. Но докато полицията, поради по-ограничения си състав, не влияе пряко върху широкото масово съзнание, то армията представлява истинска школа за всенародно, масово затъпяване. В крайна сметка тя също култивира жестокост, бруталност и отричане на човешкия живот. **Няма друга институция в човешкото властническо общество, където отричането и презрението на живота да се насажда така успешно и системно както в казармата.** Резултатите от тази школовка намират приложение във войната като социално явление. Младежът, който влиза в казармата, трябва да приеме нови, неприсъщи на него ценности, като насилието, готовността да отнеме човешки живот, безпрекословното подчинение на авторитета на началника, отказ от мислене и т.н. Той трябва да приеме реда и дисциплината на казармата, които са дълбоко противни на свободния човек. **В казармата младият човек трябва да бъде обезличен, подчинен, превърнат в послушно оръдие, пречупен.** Казармата трябва да подготви гражданина за условията на войната, където връх взимат инстинктът за самосъхранение чрез отнемане на чуждия живот, чувството за разрушение и унищожение, унищожаване на здравия човешки морал. И от тази гледна точка армията и казармата се отричат дори от хора, които не стоят на нашите идейни позиции и които по принцип не отричат властта и държавата.

Като оставим настрана отрицателното социално възпитателно значение и влияние на армията, тук ние ще се ограничим да изясним функцията ѝ като инструмент на властта. **Военната институция не се състои от синовете на трудовите градски и селски маси, които задължително са вкарвани в армията и насила изпращани да се бият навън или вътре в страната. Когато тази част от армията**

разбере безсмислието на войната, когато се изчерпи търпението от мизерията и неправдите, когато стане ясно, че избива и е избивана в името на управниците, тогава войниците се вдигат на бунт, на протест или просто дезертират от армията.

Институцията армия е всъщност каста от професионални военни, често с "наследственост" в занаята, които заедно със знанията да убиват, наследяват и основната привилегия на властимащите - да живеят в охолство и разпиляване на обществените блага без да участват в създаването им и за сметка на онези, които ги създават.

Ако трябва да направим сравнение между полицията и армията по степен на обществена вреда и опасност, определено трябва да посочим, че армията държи първенството, защото тя се е превърнала в каста, която често държавната власт използва, но също така много са случаите, когато самата армия поема държавната власт. Примерите на военни диктатури, хунти, военни преврати са толкова много, че не се нуждаят от специален коментар. Във всички тези случаи **армията е самостоятелен фактор и господар в обществото.**

По силата на това, че армията представя реалната мощ на господстващите класи, тя придобива изключително значение в насилственото поддържане на съществуващата в една страна държавна система. От слуга армията се превръща в господар. Когато устоите на един режим и система са разклатени, когато народът въстава, **армията е последната опора на управляващите**, тя се явява "висш арбитър" на политическата сцена. В подобни случаи целият държавен апарат се поставя в услуга на военната институция, всички заплашени класи и слоеве ѝ се подчиняват, за да бъде спасено господството на привилегированите над онеправданите.

Това явление не е характерно само за изостаналите в обществено-икономическото си развитие страни от Африка, Азия и Латинска Америка, където военните преврати са обикновено явление. Явлението е характерно за всяка държава, когато тя изпадне в състояние на криза и не може да контролира обществените процеси. Дори в така наречените "социалистически" държави, където властта се държи от една партия, и където полицейският апарат е доведен до съвършенство, при подобни кризи думата има армията. Именно в това се състои истинската функция на армията. Тя служи **по-малко за външна отбрана, отколкото като защитник на класовите интереси на управляващите.** Но дори когато воюва срещу външен неприятел, армията защитава териториалната цялост на страната, която от гледна точка на управляващите е територията, върху която те имат своите поданици, институти, собственост и пр. Но всичко се маскира под общото понятие "застрашено отечество", понятие, в което влизат интересите и на обикновения човек.

Армията или по-точно военната каста, която съставлява армията, е станала част от самата държава, с която имат общ произход и общи интереси. Тя ще съществува дотогава, докато съществува и държавата и ще изчезне заедно с нея в деня, когато стане възможно разрушаването на тази властническа сграда, без да се прибегва до изграждането на нов насилнически апарат. За своята отбрана народите не ще имат нужда от нищо друго освен от собствените си въоръжени сили и то дотогава, докато е нужна отбрана.

ПАРИ

Всички икономисти са единодушни, когато говорят за парите и свеждат тяхната роля до три функции: **мерило за стойност, средство за размяна и средство за натрупване, за спестяване.** Почти винаги се забравя една друга съществена тяхна функция - **средство, инструмент на власт.** В противовес на учените икономисти и най-простите хорица от народа чувствуват на първо място именно тази роля на парите, и от незапомнени времена са я определили в своята колективна народна мъдрост с най-различни нюанси.

Историята на парите е дълга, а механизмът, чрез който те упражняват властта си е сложен. Ние не ще се опитваме да навлизаме в подробности, защото, ако си поставим такава задача, мястото ще ни се окаже крайно недостатъчно, а и знанията ни ще се покажат твърде оскъдни. **Във века на специализацията дилетантството няма място; това важи толкова повече в тази област, където съгласие не може да се установи дори между най-големите икономисти и финансисти.** Нашата задача тук е по-скромна. Ние трябва да определим характера на парите като инструмент на власт и да вземем принципно отношение към тях.

Историята си парите започват като едно просто средство за размяна и за целта са служили най-различни предмети през различните епохи и при различните народи. Особено бърза става еволюцията на парите през епохата на капитализма. По-старите между нас са съвременници на главните етапи в тази еволюция. Ние помним времето на златната и сребърна монета, които бяха в свободно обращение. Свидетели сме и на превръщането на златото в единствен еталон и свеждане

ролята му само до гарант, на покритие, без да служи повече нито като платежно, нито като разменно средство. Помним как златото отстъпваше постепенно и многократно и като покритие. И днес никой не гледа сериозно на онзи текст върху банкнотите, който всички знаем и който днес е само една басня: на никой предявител банката не ще плати и при никакви обстоятелства в злато. Златото, дори и като платежно средство в международната размяна, не играе вече старата си роля и няма стабилността, която някога изглеждаше непоколебима. Ние сме свидетели на странния факт - русите да продават злато в чужбина, за да се снабдяват със силна валута, която се оказва по-стабилна от златото. Ние сме свидетели и на еволюцията, която претърпяха и книжните пари. До голяма степен те се заместиха от чековете, от вирментите, от простото банково писмо. Сделки за милиони се сключват, продава се и се купува и то по няколко пъти, без да става нужда да се броят пари. Това не ще рече, че парите са загубили своето значение, нито че са престанали да играят ролята си - **има само едно крайно усложнение на механизма, чрез който те упражняват своята мистериозна власт над човека.** В епохата на капитализма те така разпростряха своята власт, умножиха и усложниха нишките, чрез които като в паяжина държат хората, че **тази власт става често неконтролируема и се изплъзва от ръцете дори на властниците, които се превръщат в нейни пионки.** Парите така се превърнаха в най-отличителния белег, **символ на капитализма.** Тук ние не можем да се въздържим да не цитираме определението, което им даде Себастиан Фор в "Анархистическа енциклопедия", защото е невъзможно да се даде по-точна и по-хубава характеристика.

*"Никоя друга епоха не е заслужила повече от нашата името "Век на парите". В никой друг момент на историята властта на парите не е била тъй неоспорима. По-низка в своите замисли, по-страшен носител на глад и тирания от всякакъв феодализъм в средствата и методите с които си служи, парата днес управлява свети. Богатствата на известни милиардери, царе на транспорта, на пшеницата, на петрола, на желязото, на стоманата, са безграничен магнит, чиято притегателна мощ поглъща целия човешки труд. Паричните средства, с които разполага международният финансов капитал, му дават възможност да сложи ръка над цялото световно производство и да монополизира всички печалби, които то носи. **Всички** държави са подчинени на волята на тази чудовищна власт на парите, от която автоматически всички хора зависят и й стават пълни роби..."*

И на друго място Себастиан Фор, с присъщата му простота, пълнота и красота още по-ясно характеризира тази неузнаваемо промъкваща се власт на парите в днешното общество:

"В едно общество, чиято структура се гради на печалбата, парите дават на тези, които ги притежават, действително или привидно всички привилегии, всички предимства, всички добродетели, всички превъзходства. Глупците те представят за умни, на старите дават младост, на грозните - красота, на грубияните - изящност, на покварените - добродетел. С успех те бранят и най-незащитимите каузи и им осигуряват победа. Те се вмесват във всички човешки отношения и влагат в тях низостта, сметката, интригата, завистта, омразата."

Ако се опитаме да анализираме без предубеденост трите основни белези на парите, ние лесно ще се убедим с колко излишен мит ги покриват буржоазните икономисти. Мярка за стойност? Да, парите служат като такава. Но имат ли те характера на онова, което е прието да се счита за действителна мярка, могат ли те да се сравняват например с метъра, с килограма, имат ли те тази точност и неизменност, отговарят ли на едно общо разбиране за правда? Кой може да ни убеди, че те са "мярка" за стойност, когато поради една инфлация, причинена от прекомерно фабрикуване на пари от дадено правителство, което търси да покрие по този начин бюджетните си дефицити, създадени от прекомерни военни разходи, ние сме принудени да купуваме двойно по-скъпо продуктите, които вчера са произведени със същия труд, какъвто тяхното произвеждане изисква и днес, с разходи на материали и средства, които остават непроменени? Да, мярка са те, но не за мерене стойността, действителната производствена стойност, а мярка за ограбване на консуматора, след като са служили като такава за ограбване на производителя.

Средство за размяна? Да, парите наистина са удобно средство за размяна, много по-удобно отколкото пшеницата, солта, украшенията, добитъка, ловните и риболовни уреди и други предмети, които някога са служили за разменно средство у различните народи. Това удобство, което представляват те, разбира се, за тези, които ги притежават (за онези, които са лишени от тях, те са верига) в днешното модерно общество, дава основание на мнозина да предписват на парите и един нов атрибут: гаранция за свобода, илюзия, в която се увличат и хора, които поначало, са против парите. Забравя се обаче, че поради бариерите, които различните национални монети издигат между народите, едни консумират скъпо "национално" производство, за да не разорят страната си и стопанството си с евтини произведения от чужбина, други са принудени въобще да ограничат консумацията на собствените си произведения, за да ги изнесат и получат нужната за страната висока валута, а трети в безработица и глад са доунищожавани от болести, от които не могат да се лекуват, защото лекарите им препоръчват "здрава храна, пълна почивка и чист въздух". На кого не е

известно, че китайците, на които главната храна е ориз и които хранеха света с ориз, често консумираха по-малко ориз - и то най-лошокачествения - отколкото други народи, които не са производители на ориз и които го получаваша от Китай на по-ниски цени, отколкото той имаше на вътрешния китайски пазар. Да, средство за размяна са парите, както на външния (днес по-малко, отколкото някога), тъй и на вътрешния пазар, разбира се, не винаги тъй удобно, както се представя, средство за ограбване на производител и консуматор. С това ограбване те действително придобиват последното си неоспоримо качество на средство за натрупване, на спестяване, което им дава ролята на двигателна сила в капиталистическата машина.

Болшевиките през времето на Ленин, когато още си спомнях, че са "социалисти", се опитаха да заместят парите, съгласно учението на Маркс, с трудови бонове. Този опит претърпя крах, подобно на всичките им опити да осъществят социализма посредством държавата, която, унищожавайки частния капитализъм, неизбежно трябваше да го замени с държавен капитализъм. Промяната на формите не промени съдържанието: потисничеството и експлоатацията си останаха, трябваше да си останат и парите, които служат за **инструмент на потисничество и експлоатация**. И така, връщайки се към класическата монета със златен еталон, болшевишките режими по силата на обстоятелството, че са тоталитарни, трябваше да прибегнат до абсолютния паричен дирижизъм. Тяхната монетна система е подчинена на абсолютен контрол. Но и най-страшната диктатура, каквато болшевиките създадоха, се оказва безсилна да отнеме напълно присъщата власт на парите, която не престава да се проявява дори и при най-педантичния контрол. Явлението инфлация е също толкова характерно - и дори често повече - колкото и при капитализма. За да се борят против нейните съкрушителни удари, болшевиките принудително ограничават паричното обращение, като задължават предприятията и частните лица да си служат главно с банкови плащания. Но понеже икономическата и милитаристична политика налага прекомерното развитие на тежката индустрия, а желязото не се консумира от гражданите, които предпочитат хляба, маслото, месото, сиренето, облеклото и жилището пред "катушката", междуконтиненталните ракети и "спътниците", те са принудени да изземват от гражданите периодично парите чрез "народни" заеми и чрез огромни бюджети, приключващи винаги с "излишъци". Така инфлацията привидно се убива и у гражданите се създава илюзията, че "на пазара има всичко, но липсват само парите". А истината е, че парите липсват, понеже се изземват периодично и понеже надниците са ниски, а всичко това - защото консумативните блага са недостатъчни и ако диктаторската парична политика не се намесваше, инфлацията щеше да бъде очевидна за всички и катастрофата - неизбежна. **Така болшевиките живеят в постоянна криза и бидейки пълни физически господари на властта, постоянно зависят от властта на този мощен инструмент - парите, против които са във вечна борба. Парите за болшевиките - това впрочем важи до голяма степен и за западната демокрация - са едновременно и слуга, и господар.**

Анархистите, отричайки капитализма, отричат и най-характерния му белег - парите. Те са дълбоко убедени, основавайки се на проучвания, материал за които дава историческият опит, че няма сила, която може да превърне парите от инструмент на експлоатация и власт в просто разменно средство. Никакъв контрол не е в състояние да унищожи присъщата им власт. **В едно общество, което ще премахне печалбата и ще организира производството съобразно нуждите, и самата размяна в днешната си форма ще изчезне.** Комунизмът не е възможен при съществуването на стокова размяна, на която парите са абсолютно необходимото средство. Какво ще замести парите в едно свободно общество, как ще се организира потреблението? Ето един нов въпрос, който се прибавя към редицата други, възникващи от досегашното ни изложение, въпроси, на които читателите с пълно право чакат отговор. И те ще го получат.

ДАНЪК

Идваме до един въпрос, по който още веднъж различieto между анархистите и всички привърженици на държавата изпъква в пълната си яснота. Ако читателят си даде труд да разбере тук нашата мисъл, тези немногобройни редове ще му бъдат достатъчни, за да разбере същността на анархизма, дълбокия смисъл на борбата на анархистите против държавата и на цялото тяхно историческо съществуване като движение.

За привържениците на държавата сред защитниците на старото общество **данъкът е едно постижение на модерния живот, едно удобство за гражданите, създадено, за да замести прекия им личен трудов принос в поддържането и изграждането на общественополезните служби, начинания и дейности.** Вместо всеки да участва в строежа на мостове, пътища, училища и пр., вместо всеки да бъде викан известно време, за да даде своя труд в полза на обществото, което му прави многобройни и най-различни услуги, гражданинът плаща известна сума, с която откупува всички

услуги, и след това е свободен спокойно да си гледа работата. Тази свобода, която му се осигурява чрез плащането на данъците, е подобна на свободата, която осигуряват парите, при наличността на които може да идеш където искаш и да си купиш каквото искаш, без да е нужно да правиш натурална размяна, сиреч да носиш със себе си своите произведения, нещо, което дори е невъзможно при днешната икономика.

За марксистите пък, за които буржоазната държава с само едно оръдие на господстващата класа в експлоатацията на пролетариата, **данъкът е средство за провеждане политиката на буржоазията и за прехвърляне всички материални тежести на обществото върху трудещите се**, т.е. само "средство за обогатяване на богатите".

Така че нито едните, нито другите - никои от привържениците и защитниците на държавата, буржоазна или "социалистическа" и "пролетарска" - не виждат **в данъка източник и инструмент на власт**. А това с лесно да се констатира и докаже, ако се хвърли един бегъл поглед върху историческата поява на данъка и се анализират цифрите на официалната статистика в днешно време, както и се проследи действителната роля на данъка при функционирането на съвременната държава.

Историческият произход на данъка трябва да се търси в робството и крепостничеството, които на свой ред са последица от войните и насилственото завладяване и покоряване на чужди земи и народи. Това, което е известно у нас под турското име "ангария", не е изключително явление за турското иго, то е присъщо на всички завоеватели и покорители. Поробенят народ трябва да работи безплатно, като безплатен роб на завоевателя. Впоследствие ангарията се разширява и прилага и към собствените поданици, защото, както казват французите, "апетитът идва с яденето", сиреч безплатният робски труд се "услажда" на господарите и те почват да го прилагат и към своя собствен народ. През време на крепостничеството закрепостените от феодала, помешчика или чифликчията селяни бяха задължени да работят най-малко три дни в седмицата безплатно на господаря. Френската революция и последвалата я вълна от освободителни движения в цяла Европа сложиха край на крепостничеството и замениха безплатния труд в полза на господаря с данъка и новия общ господар - държавата. **Натуралното отбиване на трудова повинност към общината е вторичен и съвсем маловажен елемент в произхода на данъка**.

Плод на завладяване, на покоряване в първичната си форма - робски труд, крепостничество, сиреч плод на власт, сам той става на свой ред източник и опора на властта. Ангарията дори и в днешната модерна държава не е изчезнала, а при сталинските режими тя се прилага паралелно с данъчното поробване и ограбване на народните маси. Колко малко се различава марксистическият феодализъм от класическото крепостничество.

Чрез данъка съвременната държава поддържа системно една относителна нищета у народните маси и с това ги прави зависими, подчинени и едновременно увеличава своята власт над народа. Колко би намаляла ефикасността на целия потиснически, паразитен и експлоататорски апарат на държавата, ако тя би се лишила от икономическата и финансова мощ, която ѝ осигуряват данъците! Кропоткин много правилно характеризира социалноикономическата роля на данъка като средство за провеждане властта на съвременния феодал-държава в книгата си "**Съвременната държава**", книга, която за съжаление е малко позната на самите анархисти и която би могла да послужи за база на едно задълбочено проучване на същността на данъка, и за идеологическо разработване и обогатяване на анархизма в съвременната епоха. Ако днешните икономисти, казва той, се заемеха сериозно да изчислят какво представлява данъчното бреме за гражданите във форма на надници, те биха установили, че днешният, тъй наречен "свободен гражданин", дава на съвременния феодал-държава много повече от трите дни, които някогашният крепостен селянин е отработвал на тогавашния феодал. Богатството на днешните статистически данни улесняват много една подобна задача. Не е нужно дори да бъде човек голям икономист, за да направи анализ и приблизително изчисление.

Ето някои официални данни, взети само като пример. През 1952/53 данъчна година данъчното бреме в проценти от националния доход е представлявало 34,3% в САЩ, 48% в Англия, 29,8% във Франция. Значи приблизително "трите дни в седмицата" на крепостния селянин! При това трябва да се има предвид "нормалната" неточност на това, което се нарича "национален доход". Известно е, че начинът на изчисление на националния доход позволява да се включи в последния доходът не само на бюрократите, bankerите, търговците и всякакви категории паразити, които не създават блага, но дори и този на проститутките. Така **цифрата на общия национален доход се надува прекомерно**, а с това се намалява относително процентното отношение на данъците към националния доход.

Задълбоченото разглеждане на този въпрос с необходимия анализ на разпределението на данъчните тежести, както и с този на изразходването им по държавния бюджет, не може да бъде предмет на една къса статия. Уместно и необходимо е обаче да се подчертае колко голям е делът на

военните разходи. За същата финансова 1952/53 г. военните разходи, по официални данни, са представлявали 21% от националния доход на САЩ, 14,4% - за Англия, и 15,4% за Франция.

Не по-добро, напротив, много по-лошо е положението обаче в т.нар. "социалистически" страни. Там не само ангарията, под формата на концлагери, на бригади, на "доброволни" дарения на извънредни часове труд при различни поводи и без поводи, е превърната в система, но и данъчното бреме е много по-тежко, и данъкът влиза в идеално изпълнение на типичната си роля на инструмент на държавно-партийната диктаторска власт. Официално признато е например, че в СССР и сателитите ѝ "натрупването", т.е. принудителното заделяне на суми за капиталовложенията на болшевишката държавна икономика, представлява средно 25% от националния доход. А държавните бюджети не падат никога под 50% от националния доход. Да вземем за пример България. Националният доход, по официални данни, е бил (в кръгли цифри и по цени от 1956 г.) 24 млрд. лева през 1952 г., 29 млрд. - в 1953 г., 28 млрд. - в 1954 г. и 31 млрд. - 1955 г. Предвидените и реализираните винаги с "излишъци" приходи по държавния бюджет (в кръгли цифри и по текущи цени, които не са много различни от тези в 1956 г.) са били съответно: 16 млрд., 19 млрд., 18 млрд. (за 1954 и 1955 г.). Значи през 1952 г. 70% от националния доход е бил погълнат от държавния бюджет; този процент е намалял впоследствие, за да стигне до 56-57% през 1955 г. Болшевишката диалектика бърза да замъгли и изопачи фактите, като представя данъците за незначителни, понеже голямата част от тях фигурират като доходи от "общественото стопанство". За тях и данъкът върху оборота, който никога не слиза под 50% от общата данъчна маса, не е данък, а "доход от общественото стопанство", сякаш този данък се плаща не от консуматорите, а оттам и от производителите - работници, селяни и занаятчии, които, и съгласно марксистическата политическа икономия, са единствените производители на блага, сиреч създатели на ценности, а от директорите и счетоводителите на предприятията, които предварително внасят в държавните каси този данък и после го включват в цените на ливрираните от тях стоки. И после, за болшевишката софистика всичко е предприятие, в това число и държавните органи за изкупуване на ограбваните от земеделците произведения по задължителните държавни доставки, чрез които, благодарение на катастрофалната разлика в изкупни и продажни цени, се реализират големи печалби за държавата (и това е може би главното данъчно перо на болшевишкия бюджет). Сталинската диалектика се мъчи да заблуди и с един друг аргумент, а именно, че данъците се използвали главно за "стопанско строителство", за "народна култура" и пр. Дори и да беше вярно, че голяма част от бюджетните средства отиват в стопанско строителство, за народа, който плаща, и за трудещите се, които влагат труда си в това строителство, това няма никакво значение, защото софистиката никога не може да заблуди, че държавните предприятия принадлежат на народа. Те принадлежат на държавата, т.е. на оня огромен паразитен апарат, който я съставлява, апарат за потиска не, за ограбване, за увековечаване на робството. Трудещите се, в качеството им на "общии собственици на предприятията", получават само мизерни заплати, които се употребяват главно за набавяне на храна и не достигат за облекло.

Марксистите претендират, че са икономисти и то единствени, които се ползват от големите "открития" на Маркс. Е добре, като икономисти нека вземат молива и изчислят заедно с нас, пред очите на цял свят какво представлява националният доход, разхвърлян на глава от населението и особено на тази част от него, която произвежда блага; каква част представлява също и данъчното бреме от националния доход на глава от населението и на глава от производителите. Те имат всички данни и тази сметка е лесна и проста. През 1955 г. например, както посочихме вече, националният доход е възлизал на 31 млрд. (по цени 1956), а приходната част на бюджета е възлизила на 18 млрд. На глава от населението, което през същата година е възлизило на 7 547 000 души, сметката показва кръгло: 4180 лева годишен доход и 2400 лева годишна бюджетна тежест; сиреч отново намираме значително увеличени "трите дни от седмицата" безплатен труд на крепостния роб.

В социалноикономическата роля на данъка има и една друга страна, която заслужава специални проучвания, отричащи из основи марксистическото схващане за мистериозната фатална роля на икономическите сили. Тези проучвания ще установят по най-безспорен начин, че "данъкът е едно средство за обогатяване на богатите" при буржоазната държава (тук значи съгласието между нас и марксистите е пълно) и средство за създаване на касти при болшевишката държава, И на тази плоскост има девствена почва за работа на истинските икономисти. Тяхна задача е да установят каква част представляват държавните субсидии, държавните заеми* и монополите в натрупването на капитали в субсидираните индустриални и търговски предприятия и в известни "покровителствувани" производства, както и високите заплати, разните премии и награди - във вилите, колите, разгулния живот на болшевишкия "елит" от големи партийни и синдикални вождове, артисти, бюрократи и пр. Но това е друга, макар и не по-маловажна тема.

(*) Държавните дългове само по вътрешни заеми, чрез които се посрещат главно военните разходи за сметка на бъдещи данъци, са възлизили през 1952 г. на 267 млрд. долара в САЩ, на 26 млрд. лири стерлинги в Англия, на 4872 млрд. франка във Франция и на 3188 млрд. лири в Италия.

За да приключим, ще кажем, че задълбочените проучвания в тази посока ще докажат недвусмислено, че държавата създава в същата степен капиталисти и привилегировани обществени категории, в каквато капиталистите и привилегированите касти създават и крепят института държава, който им служи, за да пази техните привилегии. В тази роля на държавата, като **фактор за капиталистическо натрупване и формиране на класи**, данъкът е един от мощните ѝ стълбове. Ето защо ние отричаме държавата и отричайки я, отричаме едновременно всички инструменти, които крепят нейната власт, в това число и данъка, който е мощен лост в нейната машина.

УЧИЛИЩЕ, НАУКА, ИЗКУСТВО

Досега говорихме за инструменти на властта, чието естество, предназначение и социална роля са абсолютно определени и не могат да служат за друго освен за пораждаване, създаване и провеждане на власт. Следователно нашето отношение към тях като безвластници е безусловно отрицателно. Има обаче и други институции и форми на дейност, които еднакво могат да служат като инструменти на власт, както и като средство за борба срещу властта в зависимост от това, в чии ръце се намират, как са изградени и от какъв дух са проникнати. Към тази категория могат да бъдат отнесени различните видове професионални културно-просветни, научни и др. организации и институти, семейството, училището, науката, изкуството, пресата, радиото, телевизията и пр. Ние ще се спрем само на училището, науката и изкуството.

Училището най-често и в повечето страни по света е пряко подчинено на държавата, провежда нейната възпитателна политика и служи повече или по-малко на нейните цели. Днес училището е първата обществена институция, която създава поданици, данъкоплатци, войници и изобщо "благонадеждни и почтени" граждани. В някои случаи обаче, особено в страните със стар и дълбоко вкоренен католицизъм, има и тъй наречените "свободни" училища, които се намират под прякото ръководство на църквата. Чрез тези училища тя държи в духовно покорство подрастващите поколения. И в двата случая училището се явява инструмент на властта, тъй като в него младият човек трябва да се научи на респект към институциите на властта, да зачита авторитета, да приеме, често чрез грижливо "дозирани" и "подбрани" знания, вековна заблуда на властническата концепция. В тоталитарните фашистки и болшевишки държави училището отива още по-далече като ясно и определено поставя цялото обществено възпитание в служба на управляващата партия и партийна олигархия. За целта в училището и извън него се създават редица предучилищни и младежки организации, които са пропити с патриотарски и милитаристичен дух.

Училището, превърнато по този начин в инструмент на властта, е в коренно противоречие със самия дух на съвременната педагогическа наука, която е безвластническа по цел, съдържание и метод. Съгласно съвременната педагогика, училището трябва да принадлежи на детето и да бъде изцяло подчинено на неговите нужди за пълно и всестранно физическо, духовно и нравствено развитие. Целта на училището, по силата на основните принципи на тази наука, трябва да бъде създаването на свободни хора.

Същото не се отнася обаче за всички научни дисциплини, които се преподават в училището, макар че **общо взето науката търси истината** и се стреми към подпомагане на обществения прогрес. Като всяка дейност в рамките на днешната властническа система, науката не остава чужда на господстващия в обществото дух, защото нейните носители са хора като всички други, често обладани от общовалидните предразсъдъци, със свои всекидневни материални интереси, с подчинение и зависимост от силните на деня и т.н. Всичко това дава своето отражение в "независимата" наука. Тя често е в зависимост от икономически силните, които пък от своя страна почти винаги държат в ръцете си политическата власт. И което е още по-лошо, това незавидно положение на науката се осъзнава от самите учени, които са против, но не могат да променят много нещата. Много от техните открития, ценни сами по себе си и създадени в името на обществения прогрес и добруването на човечеството, се впрягат в служба на разрушението, против интересите на хората или в полза на една част от тях. Всичко това ще продължава да бъде така докато обществените богатства и всички придобивки на човешкия дух са монополизирани от притежателите на икономическата, политическата и духовната власт над хората и над производителите на блага. Далеч от мисълта да отричаме науката и нейната по принцип благотворна роля, ние като безвластници желаем да я видим освободена от веригите на властта и притежателите на капитали, за да престане тя да служи в каквато и да е степен като инструмент на власт.

Горните разсъждения се отнасят в същата степен и за изкуството във всичките му разновидности и прояви. Безвластно по своята същност и генезис, като творчески процес на свободния дух, изкуството е акт на бунт против всякакви вериги по пътя на развитието и неговата стойност се мери

със степента на независимост в създаването на образи, в разбиването на предразсъдъци и окрилянето на най-възвишените пориви към красота, съвършенство и духовно самоутвърждаване. Извън тези условия, извън свободата и независимостта на творческия замах няма истински стойностно изкуство.

Осъдени да живеят в една обществена среда, където диктатурата на парите и вълшебната упойка на властта диктуват законите на съществуването, творците не винаги имат възможност да останат независими и за нещастие нерядко поставят изкуството си в служба на силните на деня, като го превръщат в техен инструмент за въздействие над обществото. И това ги погубва като творци, защото творецът, превърнат от сърцевед в шут и пропагандатор е осъден на пълен провал в творчеството си.

Училището, науката и изкуството, за да престанат да служат като инструмент на власт и да намерят истинското си предназначение в разпространението на знания, светлина и истина, да възвисяват търсещия човешки дух, да съдействат на всестрания напредък, красота и съвършенство. Те трябва да бъдат освободени от опеката на държавата, капитала, църквата, партиите и каквато и да била форма на монопол.

ПЕЧАТ, РАДИО И ТЕЛЕВИЗИЯ

Печатът, радиото и телевизията са едни от най-мощните инструменти на власт. Те свалят и вдигат, създават и унищожават политически фигури, обричат на забвение мислещи умове, а посредствеността могат да въздигнат в култ. Много често те са използвани от управниците за отклоняване на вниманието на народните маси от парливите проблеми на деня или ги изместват, като акцентират върху спорта и рекламата, които са се превърнали в доходоносен бизнес.

Ние не отричаме полезността и удоволствието от спорта и развлеченията, още по-малко отхвърляме ролята и нуждата от мечата, радиото и телевизията, дори така както се използват днес. Ясно е, че средствата за масова информация трябва и могат да бъдат използвани като възпитателни фактори, тъй като имат широко въздействие върху народните маси. И те ще имат такова предназначение и в бъдеще, когато няма да бъдат монополизирани. Но днес те са в голяма степен главно средство за фабрикуване на лъжи и заблуди, за формиране на общественото мнение в полза на държавни политики и политически партии, според вкуса и интересите на капиталисти и властници, които имат пряк интерес от подобно нещо. И това е толкова по-вярно, колкото по-напред една страна е отишла в капиталистическото си развитие. Колкото до диктаторските режими, и особено болшевишките, там монополът е абсолютен и не зависи от степента на стопанско развитие.

Тези от нас, които са живели и живеят в страните на западната буржоазна демокрация, знаят колко мъчно е да се създаде един вестник. Те знаят колко трудно е, при цялата формална свобода за изразяване на мненията, да се промъкне една статия и дори съобщение, когато те не отговарят на политиката и интересите на даден вестник. Пред вас се изправя стена на мълчанието, един железен обръч на пълно изолиране ви огражда и осъжда да оставате вечно със затворени уста пред широката публика. У нас, напротив, такава, каквато беше страната преди установяването на болшевиизма, дори във времето на полуфашистки режими, винаги бе възможно да се създаде най-малко един седмичен вестник и да се намерят достатъчен брой читатели, за да се осигури издръжката и редовното му излизане. На какво се дължи тази разлика? Колкото капитализмът е по-развит, толкова монополът е по-цялостен. Преди всичко печатът в развитите капиталистически страни е неимоверно скъп - и в това именно се изразява икономическият монопол. Вестници издават тези, които имат много пари и които чрез едно дълго и упорито усилие, ефикасно подпомагани от пряката и непряка реклама, успяват да им създадат достатъчно голям тираж, за да могат да плащат скъпия печат и скъпата му издръжка или онези, които, бидейки разположени да служат на властниците и капиталистите, си осигуряват финансовата подкрепа на тръстовете и картелите или на тайните фондове.

Колкото до радиото и телевизията, те са навсякъде държавен монопол. Обикновено частните радио и телевизионни канали се занимават повече с доходоносни спортни, музикални и др. неполитически програми. Но те участват по друг начин в политиката. До държавните радио и телевизионни програми имат достъп тези, които държат държавното кормило, свързани са с политиката на страната и чиито мнения не са в дълбок дисонанс с тези на управляващите. Радиото и телевизията са мощно средство, защото те дори не изискват усилието да четеш. Натискането на един бутон е достатъчно, за да потече към потребителя смляна и добре подготвена информация, която дори при най-голяма привидна обективност може да поднесе лъжи и заблуди. При това от слушателя и зрителя не се иска да прекратява друга своя работа. В болшевишките страни картината е още по-лоша. Там "партията и правителството" са спестили усилието на хората дори да превъртат копчето и

да изберат програмата. Пропагандните специалисти са се погрижили да "радиофицират" цели селища с радиоточки или с почти идентични предавания по малкото на брой програми и смачкват мозъците на хората със строго дозирани и "идеологически" издържани предавания.

Против тези мощни средства на властта гражданинът не може да направи практически абсолютно нищо. Неговият глас, ако не бъде напълно задушен (във физическия смисъл на думата), може да се чуе най-много на 50-ина метра в някой "Хайд парк", където другите "порядъчни" граждани ще го помислят за полулуд.

Ето един поучителен пример. Генерал Франко има интерес да представя всяка противофранкистка проява в Испания и вън от нея като дело на Русия и комунистите. За франкистката пропаганда няма други врагове освен комунистите, въпреки че в Испания те не са толкова много. Анархистите, които имат много по-голямо влияние и са единственият сериозен враг на режима, винаги и нарочно се представят от официалната пропаганда (друга не съществува) като комунисти. Това води от една страна до увеличаване на престижа на комунистите сред непосветените, които мразят франкисткия режим. Нашите испански приятели във Франция в началото се бяха опитали да инсталират своя радиостанция на територията на страната и да атакуват франкисткия режим. Но френското правителство, което държеше на добросъседските отношения и на официалния неутралитет, забрани предаванията. В същото време Москва започна да излъчва специални предавания за Испания под името "Радио Пиринейка". Ето как на практика Франко, френското и московското правителство задушаваха гласа на испанските анархисти, които искаха да кажат истината на испанския народ. Така постъпваше и Мусолини, който неволно съдейства за разрастването на комунистическата партия в Италия.

СРЕДСТВА И ТАКТИКА

НУЖДТА ОТ ПРЕУСТРОЙСТВО

Какви са плодовете на съвременната обществена организация, която се изгражда върху принципите на егоизма, неравенството, властта, централизма, авторитета, вярата в едно висше и свръхестествено същество, национализма, милитаризма, личния материален интерес, закона, насилието; организация, на която основните институции-стълбове са държавата, църквата и частната собственост, а инструментите, чрез които осигурява съществуването и защитата си - правителството, парламентът, съдът, затворът, полицията, армията, парите, данъкът, поробените и нагодени за нуждите ѝ училище, наука, изкуство, печат, радио, телевизия и пр.?

Отговорът е ясен за всички. Излишно е подробно да описваме всички отрицателни явления, които характеризират отношенията между хората при днешното обществено устройство. Безбройни са горчивите плодове: взаимна и вечна вражда между хората, на брат против брата, ограбване и експлоатация на човек от човека, потисничество над широките народни слоеве, разхищаване и превръщане в лукс и празни забави на обществените богатства от отделни малцинства, при недоимък, лишения, глад и мизерия за огромните маси от производители на тези блага. Раболепие и обезличаване, паралелно с омраза, убийства и грабежи, войни и разделение между народите, лицемерие, лъжи и заблуди, физическо изтощение и морално израждане, жестокост, алчност. Свят на завист, на проституция и алкохолизъм, продажба на тела и съвести, хроническа безработица и вечна несигурност за утрешния ден, системно погаване на правото на живот от силните на деня, най-различни произволи, прикрити зад мантията на закона, недоволства и несправедливости, които пораждаат граждански войни и бунтове, удавяни винаги в кръв...

Такова каквото е, днешното общество не може да се примири с вроденото чувство за справедливост у човека. То трябва да бъде променено и преустроено - и ще бъде!

Какви са средствата, които могат да осигурят социалното преустройство в духа на изложените принципи на безвластническия комунизъм? Каква е тактиката, която анархистите препоръчват и прилагат за осъществяване на онзи обществен строй, който единствен би донесъл вечно търсеното и жадувано щастие и благоденствие в мир, свобода, солидарност и справедливост?

ПРОСВЕТА, ВЪЗПИТАНИЕ И ОРГАНИЗАЦИЯ

Не сме ние единствени, които говорим за просвета и възпитание. И все пак ние съществено се различаваме от мнозина, които също като нас приемат, че всяко усилие за подобрене на обществените отношения и на човешкия живот изисква просветени хора. Просветата и възпитанието са един сложен процес, който не може да се разглежда изолирано и отвлечено от ежедневната борба, нито като едно абсолютно предварително условие, като подготовка за някакъв голям празник. Абсурдно е да се мисли и очаква, че социалното преустройство ще започне в определен ден и час, когато всички хора, минали през определена школа, ще бъдат напълно подготвени и от този момент ще се открие "второто действие". Такова схващане за просветата и възпитанието е основно **погрешно и илюзорно**. Погрешно е също да се вярва в магическата сила на просветата и възпитанието върху отделния индивид. Толстой и неговите привърженици могат да чакат напразно цели векове преобразяването на личността, която чрез примери на достигнато от нея съвършенство би увлякла и другите, за да станат и те на свой ред годни за преустройството на обществото. Личността, дори и най-просветената, най-високо възпитаната, когато е оградена от една противна обществена среда, в безсилието си да я надмогне, най-често завършва с фалшиви пози, с хроническо лицемерие. Въпреки симпатиите ни към хората на личното усилие за усъвършенстване и на метода за мирното преобразяване на света, трябва да кажем, че най-често и най-голям брой лицемери се срещат в техните среди. Този път не се различава от пътя на религиите, които заместват истинското възпитание с проповедта, а проповедта е безсилна коренно да промени не само света, но и отделните личности.

Въпросът за просветата и възпитанието трябва да се разглежда в научна светлина, защото той може да получи своето пълно разрешение само като се съгласува с усилията и борбата за промяна на самата обществена среда. Проблемът е сложен и ние не си правим илюзии за неговото лесно разрешение. За да се промени обществената среда трябва просветени и възпитани хора. Но за да се създадат истински просветени и възпитани, сиреч нови, свободни хора, трябва нова социална среда. Една сложна зависимост - омагьосан кръг. Който чака хората да се преобразят чрез просветата и възпитанието - живее с празни илюзии. Който възлага обаче изключително на обществената среда да преобрази човека - иска да строи на пясък и с гнил материал. Превъзпитанието на човека е продължителен процес и той никога няма окончателно да бъде завършен. То ще се осъществява в борбата и чрез усилието да се преобрази светът. Бъдещото общество не ще бъде дело на свръхчовеци и на ангели, а на обикновени хора, със слабости и недостатъци, но проникнати от желанието да се усъвършенствуват и работещи едновременно както за своето възпитание, за своето просвещение, така и за това на другите хора, за преустройство на обществото.

В този път, в това усилие, всички средства за просвета и възпитание ще бъдат полезни. Днешното училище и всички културно-просветни институции на съвременното общество, въпреки всичките им недостатъци, въпреки използването им като инструменти на властта, също ще изиграят своята роля. Но главната роля ще се падне на собствените организации, които борците за обществено преустройство създават и ще създават.

За нас **въпросът за просветата и възпитанието е неразделно свързан с въпроса за организацията**. А организацията е не само средство за просвета и възпитание, а и инструмент за борба. Тази борба е преди всичко идеологическа, а след това, и икономическа, и социална. **Без организация никаква борба, никаква дейност, никакви постижения, в която и да било област - просветна, стопанска, политическа, социална и идейна, са възможни.**

Първата организация, от която зависи всяка друга дейност на анархиста, е организацията,, обединяваща силите на анархистите на базата на техните общи идеи. Това е **идейната безвластническа организация**, изградена федералистично на основата на местни групи и организации, околийски, районни и областни съюзи и обща федерация в национален мащаб, обединена с другите федерации по националности в международна безвластническа федерация.

Втори вид организация, напълно независима и автономна от първата, е **работническата професионална или производствена организация**, в която анархистите членуват в качеството си на работници заедно с другите работници, съзнавайки нуждата от организирана борба на икономическа почва за подобрене условията на труда и за преустройство на съвременната икономика.

Трети вид **организация** е тази **на бедните и дребни земеделци**, обединени на професионална почва с подобна на работническата синдикална организация задача, където анархистите-земеделци също членуват.

Четвърти вид организационни формации са **най-различните кооперации**. Пети - **читалищата и различните културно-просветни организации** и пр. и пр.; всяка характерна дейност изисква

съответна организация. Организациите са независими една от друга и всяка от тях се стреми към една обща цел: освобождение пълно, всестранно, чрез борба и чрез просвета, чрез възпитание в борбата в дух на свобода, солидарност и справедливост.

ПРЯКО ДЕЙСТВИЕ: БОЙКОТ, САБОТАЖ, СТАЧКА И ГЕНЕРАЛНА СТАЧКА

Просветата и възпитанието не са самоцел от гледището, което тук излагаме. Те са само средство за пробуждане и оформяне на съзнанието за борба с цел извършване на социалното преустройство. Организацията дава по-голяма ефикасност на просветната и възпитателна дейност в указаната посока. Тя също не е самоцел, но отива по-далеч от просветата и възпитанието, като се превръща в абсолютно необходимо условие за борбата. **Без организация каквато и да е борба е немислима, а без борба никакви придобивки, никакви постижения не са възможни.** Но и не всяка форма на борба е ефикасна за постигането на съществени завоевания в посока на едно радикално преобразуване на обществения живот.

Тактиката и борбата на анархистите имат за основа прякото действие. То е нещо повече от средство за борба, то е метод на действие и отношение към другите хора, врагове и приятели, към проблемите на живота и тяхното разрешаване. Този метод почива на мъдростта на вековете, която учи, че **хората сами трябва да уреждат взаимоотношенията си, да задоволяват нуждите си и да защитават пряко своите интереси - със собствени сили, без посредници.** Лозунгът на Първия интернационал бе: "Освобождението на работниците трябва да бъде тяхно собствено дело". Той изразява тази мъдрост и е типично анархистичен, а простата народна поговорка гласи: "На вълка вратът е дебел, защото сам върши работата си". Истинско постижение е само онова, което е завоювано със собствени сили, защото само когато дадено дело е плод на собствено усилие, само тогава то е ценено и само тогава зад него стои съзнанието за необходимата му защита.

Най-простата и сравнително най-лека форма на пряко действие, която изисква най-малко рискове при провеждането си, е бойкотът. Той може да има стопански, политически или морален характер, да се провежда при най-различни обстоятелства и по различни начини. При всички случаи обаче той се състои в един акт, спонтанен или организиран, личен или колективен, акт на отказ, на въздържане, на неучастие. В политическо отношение бойкотът се практикува най-често спрямо дадени избори или самата изборджийска система въобще, спрямо някои административни или законодателни мерки на правителствата, на произволни и несправедливи данъци, или въобще на самата данъчна система и пр. На стопанска почва той може да се прилага против увеличение на транспортни такси, против увеличаването на цени, против определени стоки, против дадени предприятия, в случай на ниски заплати, срещу вредни за обществото производства или такива, предназначени за военни цели и пр. Морален характер бойкотът има, когато е акт на солидарност със стачкуващи работници, революционни акции, несправедливо преследвани, съдени или осъдени и пр. Полето на приложение на бойкота е безгранично. Всички си спомнят например бойкота на едни от болшевишките избори у нас, както и този на барселонските граждани, които се противопоставиха единодушно против увеличаването на трамвайните такси и отказа да се качват на трамваите, докато увеличението не бе отменено. Бойкотът, като средство на пряка борба, е много ефикасен и резултатен във всички области на социалната дейност. Но колкото и лесен да е той, от гледна точка на най-малкото рискове за тези, които го прилагат, толкова е и труден, защото изисква високо гражданско съзнание, дълъг опит и "традиция". Но по съдържанието си, като акт на лично и обществено съзнание, бойкотът е съществено революционно средство, отговарящо най-логично на анархистичната идеология, макар да се прилага и от хора с други обществено-политически разбирания.

Саботажът е друго средство на пряко действие, което също може да бъде спонтанен или организиран, личен или колективен акт. Той не е измислен от анархистите, но е получил своята обосновка и "освещение" от тях, за да стане след това неразделна част от революционната им тактика. Най-напред саботажът е бил практикуван в Англия през миналия век. Едва към края на века той е официално приет и обоснован от френските анархисти-синдикалисти по предложение на Емил Пуже. Самото му име произлиза от наименованието на националните френски груби дървени обувки - "сабо". Смисълът, който е вложен в думата саботаж обяснява и самата му същност - да се работи лошо, като с крака, като с грубата дървена обувка, сиреч за лошо плащане - лоша работа.

Формите и начините на приложение на саботажа са най-разнообразни, като се започне от бавната и лошокачествена робата и се свърши с повреждане на машини, инсталации и уреди, за да се спре цяло производствено предприятие или цяла обществена служба. В обикновения език понятието саботаж е придобило и известен превратен смисъл, който няма нищо общо нито с разбиранията на

онези, които го препоръчват и прилагат, нито с морала, който мотивира като форма на пряко действие на работническата класа, в защита на нейните интереси. Затова френските синдикалисти начело с Емил Пуже винаги са изтъквали и подчертавали неговото високо **нравствено съдържание**, обяснявайки при всички случаи, че **саботажът има за цел да увреди на господарите, на капиталистите, на правителствената администрация, но в никой случай на гражданите, на потребителите**. Неговата пряка задача е да принуди противника да отстъпи и да приеме предявените искания или да спре и отмени провеждането на приети или предвидени мерки, които са насочени против интересите на трудещите се или на всички граждани. Неговата ефикасност е многократно доказвана и днес. Без преувеличение може да се каже, че във Франция например много от социалните придобивки, на които се радват сега работниците, са плод на тактиката на саботажното действие, провеждано някога енергично от френските революционни синдикалисти - техни бащи и по-стари братя.

На трето място прякото действие се проявява чрез **стачката**, която в много случаи осмисля и синтезира бойкота и саботажа, доколкото те имат само частичен или спонтанен характер. Днес мнозина приемат и прилагат стачката като средство за борба. Но ако се хвърли един бегъл поглед върху историята на работническите борби, ще се види, че макар и тя също да не е измислена от анархистите, на тях стачката дължи широкото си провеждане и възприемане. И в това няма нищо чудно, защото **стачката най-точно и най-пълно отговаря на основните принципи на анархистичната концепция**.

С още по-голяма сила това важи за **генералната стачка**. И историята е богата с факти в тази област. Марксистите, които днес приемат и прилагат стачката, най-често го правят окарикатурено, а някога я осмиваха, докато анархистите горещо я препоръчваха на националните и международни работнически конференции и конгреси. Дори ако погледнем по-внимателно нашата епоха, ще видим, че предимно анархистите й дават истински характер, с действителна ефикасност. Няма по-мощно средство от стачката, когато тя взема всеобщ и революционен характер. Испания, страната на стачките и на анархистичните традиции у работническото, дава блестящи примери. Стачната борба е разтърсвала из основи целия стопански и социален живот, а стачните движения в някои производства и предприятия са продължавали месеци и години и в края на краищата са завършвали с победа.

Но стачката, и особено генералната стачка, не е средство за забавление, нито за политически игри, в полза на сметки и комбинации, продиктувани от интересите на партийни централи. Ние сме свидетели на много такива частични стачки, предприемани разпокъсано и сякаш нарочно не едновременно, за да свършат с поражения, които са с много вредни последствия за работническата класа. Когато испанските анархосиндикалисти се решават на стачка и особено на генерална стачка, те винаги знаят каква голяма отговорност поемат, а също, че всеки подобен конфликт може да доведе до сътресения и усложнения, за които те трябва да са готови. Испанският анархист гледа на генералната стачка като на начало на революция и взема всички мерки против евентуални усложнения. Така бе някога и в Аржентина, където ФОРД провеждаше същата тактика. И следа от подобно отношение към стачката и генералната стачка няма в инсценираните от болшевиките стачки, провеждани най-често с оглед да подкрепят известни ходове на комунистическата партия или политическите комбинации на СССР. Те не държат сметка за непосредственото й отражение върху работническата класа в дадената страна, нито за хода на по-нататъшните борби на същото работничество, често преуморявано от безуспешни и лошо проведени стачни движения.

И какво чудно може да има в тези факти? Марксистите никога не са вземали присърце интересите на работническата класа, нито са гледали сериозно на средствата на пряка борба. Всяко средство за борба отговаря на определена идеология. Стачката е типично анархистическо средство за борба. На марксистите и политиците това средство не допада, техният логичен път на борба е парламентаризмът. Всеки инструмент си иска майстора. Стачката не е за хора, очакващи меки места в парламента, тъй като тя често води до барикади и в резултат - до затворнически килии. Разстрелването на Франциско Ферер в Испания бе както заради "Модерното училище", така и за страшните стачни движения в началото на този век, на които той се смяташе интелектуален подбудител. По това време марксистите наричаха на подбив генералната стачка "генерална глупост", самодоволни от своята "духовитост". Оттогава много вода изтече и фактите са позабравени.

ПРОТЕСТ, БУНТ, ВЪСТАНИЕ, РЕВОЛЮЦИЯ И СОЦИАЛНА РЕВОЛЮЦИЯ

Бойкотът, саботажът, стачката и генералната стачка, макар че като форми на пряко действие намират приложение повече или по-малко във всички плоскости на социалната борба, те остават все пак типични средства на икономическата борба. Тяхното успешно приложение в края на миналия и в

началото на настоящия век породило известно увлечение в синдикалните и анархосиндикални борби, където страстите и чувствата понякога вземат връх, и където търсенето на нови пътища и форми е обнадеждаващ процес. Така се стигна до прекалено надуване на значението на икономиката в човешкото общество и свеждането на социалната борба до чисто стопанско явление. Така средствата на икономическата борба се представиха едва ли не като единствени в стремежа на трудещите се към социално преустройство. Нещо повече, някои от тях дотолкова се идеализираха, че създадоха у мнозина една повърхностна представа за този сложен и труден процес, който се нарича коренно обществено преобразование. Те го сведоха до автоматизма на неизбежното обществено развитие и му придадоха оптимистичната украса на един голям празник. Генералната стачка например по ефикасност и всеобхватност придоби в съзнанието на тези хора такава мощност, че днешното гнило общество, в процеса на една генерална стачка би трябвало да замре като часовник със скъсана пружина, а новото общество да се роди почти автоматически. Производството е парализирано, целият транспорт е спрял, размяната е невъзможна, капиталистите и властниците са обезсилени, че дори и тяхната въоръжена отбрана става неефикасна. Самата революция е почти мирно явление, толкова голяма е мощта на икономическата акция, че противникът е унищожен почти без да е нужно пушка да пукне. Остава само работниците да вземат в свои ръце целия стопански апарат, а оттам и всички други обществени функции, тъй като целият живот зависи от функционирането на икономиката.

А истината е, че колкото и преобладаващо да е значението на икономическите явления, което сигурно ще нараства и в бъдеще, **общественият живот си остава сложен комплекс от най-различни прояви, обусловени от множество и най-различни фактори.** Човекът не е нито само икономическо, а още по-малко политическо животно. Оттам и **отношенията**, и които влизат хората **в едно общество, са многообразни, което се изразява в определена политическа, икономическа и социална структура.** Тя е обект в нейната цялост, а не в отделните си форми на проявление. Тази социална структура обхваща всестранната дейност на онези, които си поставят за цел да извършат дълбокото преобразование на обществото.

Човешката история не е плод само на икономически сътолкновения, нито е изпълнена само с икономически форми на борба. Бойкотът, саботаждът, стачката и генералната стачка не са били никога единствените форми на борба. Паралелно с тях, понякога и много по-често и по-значително се проявяват **протестът, бунтът, въстанието, революцията**, засягащи само отделни сектори на обществения живот. В много случаи тези социални явления са извън сферата на икономиката, а понякога, възникнали като стопански конфликт, те се разширяват и обхващат целия обществен организъм.

Протестът може да бъде дори изолирано-индивидуален, без това да намалява неговата стойност, като искра за пробуждане на общественото съзнание. Той може да бъде и чисто морален акт, какъвто е случаят с един Кропоткин, с един Бакунин или един Толстой, които скъсват със своята обществена среда и с това допринасят много повече за разтърсване устоите на цялото общество, отколкото една стачка за увеличаване на надниците с 5 стотинки. Това важи с много по-голяма тежест за колективния и добре проведен протест и бунт, за народното въстание и революцията.

Трябва обаче веднага да отбележим, че тези средства на борба не са така типични за безвластническата тактика форми на прякото действие, както стачката и генералната стачка. Макар протестът, бунтът, въстанието и революцията да са форми на прякото действие, към тях прибягват и други социалнополитически движения, които поначало не са за тактиката на прякото действие. Това, разбира се, не заличава разликата между анархистите и последните в отношенията им към тези средства на борба, в начина им на прилагане, в целите и моралното съдържание, което влагат в тях.

Освен формата на морален индивидуален акт протестът може да вземе и тази на организирано колективно действие: **публичен митинг, улична манифестация**, без да е необходимо винаги да се стигне до сблъсък със "силите на реда". Напротив, те могат да се изразяват много често в една мирна проява на възмущение или на солидарност, която не преминава границите и значението на моралния акт, приел колективен израз. Протест например е отказът от военна служба. Това е отказ от изпълнение на действия, приближаващи се до бунта.

Бунтът, в неговия точен смисъл, **е вече протест, който прибягва до въоръжено действие.** Той може да бъде индивидуален или колективен, но като замисъл бунтът е главно израз на колективно действие. Такова е противопоставянето срещу една военна акция, спирането на транспортни средства, които превозват войски, противопоставянето на един политически преврат, какъвто беше случаят в Килифарево през 1923 г. Но **във всички случаи бунтът е организиран акт на едно революционно малцинство.**

Когато бунтът вземе широки размери, обхване по-голяма територия и увлече народни маси извън организираното малцинство, когато бунтът се превърне в масово народно действие, той прераства

във **въстание**. Такива бяха у нас септемврийските събития от 1923 г. Въстанието може да стане всеобщо, като обхване цялата територия на една страна и тогава то е **революция**. Революцията може да има само характер на едно общо и всенародно надигане за национално освобождение, без да включва в целите си никакви социални тежнения; може да има чисто политически характер, с малък примес от социални елементи; може да има и социален характер, без да си поставя ясно определени цели за дълбоко трансформиране на икономиката. Тя може обаче да обхваща цели слоеве на обществото и да е насочена към **коренно преобразуване на всички институции - политически, стопански, юридически, духовно-религиозни и да засяга дълбоко социалните и нравствените отношения между хората, както и самите техни концепции. Тогава тя е социална революция и слага в действие всички средства на пряката борба, като се почне от бойкота, саботажа, стачката, генералната стачка и свърши при употребата на оръжие, с бунта, въстанието и всеобщото въстание, с унищожаването на цялата стара социална структура, с експроприацията на всички средства за производство, размяна и потребление и с премахването на държавата и всичките насилнически и паразитни инструменти и органи.**

Социалната революция за нас не е нито просто, нито лесно дело. Тя изисква подготовка и зрелост, които не могат да бъдат плод на изолирани и краткотрайни усилия, нито задача на само една организация, партия или движение. Тя не може да бъде и събитие, което се осъществява в определен ден и час, по заповед от определен център. Парижката комуна имаше много елементи на социална революция, но необходимите условия, за да бъде тя истинска социална революция, далеч още не бяха наредели. Руската революция съдържа още по-определени елементи на социална революция, но намесата на една партийна диктатура задуши народната инициатива. Революцията пометна под ударите на болшевишката полиция. Испанската революция отиваше още по далеч в социалния си характер и в непосредственото изграждане на новата социал-икономическа структура. Но избухнала в много специфични условия, като противоудар на един фашистки заговор, придружен от външна намеса, застрашаваща самата **национална независимост** на страната, при една сложна преплетеност на многобройни и различни международни интереси, тя взе, в определен смисъл, характера на един общ национален акт. **Хора от различни класи и съсловия, с коренно противоречащи социалноикономически и политически интереси се намериха, по силата на обстоятелствата на един фронт, в борба против един общ противник.** Тази е и една от причините, които не благоприятствуваха да се нанесе по-решителен удар на държавната машина, обстоятелство, което паралелно с цялата сложност от други фактори, спъна доразвиването на дълбоката социална трансформация. Тя бе окончателно спряна чрез разпростирането на диктатурата на Франко над цялата страна.

Има още две страни на проблема за революционното преустройство на обществото. Едната се отнася до насилствеността ѝ характер, а другата за ефикасността или неефикасността ѝ по отношение на реформизма.

Мнозина, чувствителни към всяко насилие или желаещи да се покажат такива, се обявяват против революционната тактика на борба, като се позовават на морални аргументи. Не смятаме тук да спорим с тях. Едно обаче трябва да кажем: **съвършено погрешно е революцията непременно да се схваща като кървава баня или употребата на оръжие в революцията да се приема като изключителен и определящ белег.** Революцията може да бъде много кървава, без да бъде **революция** по своето съдържание. И обратно, тя може да бъде придружена с много незначителни прояви на насилие (не си позволяваме да твърдим, че една революция може да бъде напълно лишена от насилствени прояви) и все пак да бъде истинска социална революция. **Най-характерният белег на революционното действие е народната инициатива, която се пробужда през революционните периоди, и единственият фактор, на който анархистите разчитат за коренното преустройство на обществото е инициативата на народните маси. А най-характерният белег на социалната революция е радикалното премахване на старите институции и изграждането на нова социална структура при широкото и непрестанно участие на всички творци на блага и борци за свобода, благоденствие и справедливост за всички.**

Колкото до ефикасността, трябва да признаем, че **днес ние живеем в епоха на упадък**, при която реформизмът взе значителен превес над революционното действие и мнозина са онези, които се опитват да подценяват истинското значение на революционните борби, предшествували днешната епоха. **Те като че ли забравят, че много от онова, което е реализирано наглед от парламентите и чрез реформистката дейност на политиките, всъщност е плод или следствие от революцията или революционната дейност.** Често се говори за постигнати резултати, за социален прогрес, които се обясняват с ефикасността на реформизма, а се забравя, че в днешния свят няма нито една страна, която да живее изолирано и откъснато от другите, и че често

пролятата кръв на жертвите на революцията в една страна дава плодовете си в други страни. Трудещите се на тези страни получават до известна степен на готово това, за което други са воювали, без самите да могат да вкусят от плодовете на своята борба.

В много отношения някогашните социалисти се излъгаха в своите формулировки.

Капиталистическото общество се оказа не тъй близко до смъртта си, защото капитализмът се научи да се приспособява. Но в едно не се излъгаха първите социалисти, в това, **че капитализмът не може да изчезне с молитва и проповед.** Колкото и да се приспособява и отстъпва, за да се спаси, последната "отстъпка" ще бъде... смъртта му, и това ще бъде дело на насилствен акт. Анархистите революционери не се боят да поемат моралната отговорност на "убийци". Нека онези, които предпочитат измитите ръце на Пилата и фино забулената съвест на Юда, да запазят за себе си морала на парфюмирани филистери...

БЕЗВЛАСТНИЧЕСКА ГРАДИВНА ПРОГРАМА

ДУХЪТ НА ТВОРЧЕСТВО И ОСНОВНИТЕ ОБЕКТИ НА ОБЩЕСТВЕНО ПРЕУСТРОЙСТВО

"Вие искате всичко да разрушите из основи. Във вашите писания, вие не оставихте до сега "камък върху камък". Да се руши е лесно, но трудно е да се гради. Какво ще поставите на мястото на разрушеното, с какво ще заместите различните институции на днешното общество? Защото сами казвате, че човек не може без общество, той не може да живее извън обществото. Днешният обществен живот е толкова усложнен. Хората имат нужда от храна, облекло, жилища, училища, болници, театри и пр. Толкова много са човешките нужди, те постоянно растат и са все по-изтънчени. Обществените отношения стават все по-преплетени и многостранни. Толкова лесно ли е да се задоволяват всички тези нужди, да се уреждат толкова сложни отношения без държава, без власт, без данъци, без съдилища, без полиция и пр. Трябва да се произвеждат все повече и все по-различни блага, които да се разпределят и пазят. Вашето безвластие, колкото и да протестираме, когато противниците ви го наричат безредие и хаос, ще доведе наистина до това, което определяме с една дума "анархия"."

Такова е в общи думи възражението на всички, които не споделят нашите възгледи, без да ги познават достатъчно. Това възражение е **основателно** и ние сме длъжни да отговорим сериозно, задълбочено и подробно, доколкото това ни е възможно тук.

Най-напред ще отбележим, че колкото и да е вярна мисълта, че разрушението не е достатъчно и че трябва да бъде придружавано и следвано от строеж, съвсем не е вярно, че то е **тъй лесно**. Особено в случая, когато се касае не до физическо рушене, а до това на възгледи, на предразсъдъци, установени от векове, на институции, осветени от вековни традиции, вярвания, суеверия, навици и рутина, добре охранявани от една мощно изградена система, от инструменти на лъжата, заблудата и насилията. Следователно **рушенето е не по-малко мъчно от градежа** и ако ние сме принудени преди всичко да рушим, както в прекия, така и в преносния смисъл на тази дума, то е, защото строежът, за който става дума тук, не е възможен без да се разруши предварително днешната обществена система.

Ще трябва да отбележим, освен това, че е съвършено произволно и погрешно да ни се предписва стремежа към разрушение като нещо изключително, характеризиращо духа на учението и същността на дейността ни. В това отношение ние трябва да разбиваме едно дълбоко заблуждение, което владее умовете дори на някои анархисти, които недостатъчно познават идеите.

Широко разпространена и известна е една хубава мисъл на Бакунин, която звучи дори поетично: "Духът на разрушението с дух създаващ" Но тази мисъл съвсем не отразява духа на безвластническото учение, особено в превратното ѝ схващане и тенденциозното тълкуване, което се прави. Не се знае или се забравя една важна подробност, а именно: тази фраза е заключителната мисъл на една статия, която Бакунин е писал на немски в 1844 г., когато още не е бил анархист.

Макар Бакунин винаги да е носил в мислите и в действията си основните белези на един безвластнически дух, той става анархист едва след полското въстание от 1863 г., след дълъг революционен опит и страдалчески живот в пътя към един нов свят на свободата, солидарността и справедливостта. Но дори и така, формулираната концепция за разрушението има съвсем друг смисъл от този, който вулгарно ѝ се приписва. Тук става дума за моралния кураж, за смелостта на критиката, а не за едно просто отрицание. Бакунин е искал да каже, и той много пъти го е изразявал, че **този,**

който не е готов да се отрече от всичко старо, който няма смелост да се обяви против и старите форми, да разруши онова, което е отживяло, изгнило и мухлясало, той не е способен и на градеж. И ако трябва днес да перифразираме Бакунин и се опитаме да изразим по-точно характеристиката на анархистическата психология и идеология, ние бихме казали: "Духът на творчество е и дух разрушаваш".

И това съвсем не е едно надуто и произволно твърдение. Достатъчно е да погледнем дейността на най-изтъкнатите теоретици и пропагандисти на анархизма на международна почва, да се надзърне в душата на всеки анархистически деятел, до последния и най-скромен носител и изразител на тази идеология и психология, за да се види какъв богат импулс на творчество блика от всяка мисъл, от всеки жест, от всяка подбуда и от всяко дело на анархиста. Никое друго учение и движение не е дало такава богата галерия от творци-исполини, инициатори и реализатори на велики творчески и положителни дела.

Бакунин започва своята анархистична дейност с разработване на задълбочена програма за социално преустройство. Кропоткин бе рядко всестранен учен и реализатор. Историята на човечеството познава малко хора като Реклю, които със собствени сили и средства създават цял университет, какъвто е "свободния Университет", създаден лично от него в Белгия. Той става средище на големи учени от цял свят, които са отивали там да четат своите лекции. "Модерното училище" на Ферер в Испания, което той изкупи и с героичната си смърт, създаде история в областта на рационалното възпитание. "Кошерът" на Себастиан Фор - друго училище, стана модел на свободно възпитание, което съществува 14 години и което Първата световна война разруши. Училището на Пол Робен в Сен-Пюи, където практически се разработиха методите на свободното възпитание, послужи за начало на цяло международно движение за реформиране на днешното училище. Нашият Върбан Килифарски лелееше в душата си да създаде също подобно училище и бе сложил вече основите на сградата му в своето стопанство край Разград. Първата световна война попречи да се реализира това негово дело.

А кой анархист не е бил закърмен с идеята за създаване на комуни, за да започне практически прилагането на идеите си още днес? Ние не твърдим, че това е единствения и най-добрия път за осъществяване на великите идеи, които ни въодушевяват, а само искаме с тези примери да посочим какви са основните стимули, характеризиращи психологията на анархиста.

И понеже тези редове са предназначени в настоящия момент преди всичко за емигранти, не можем да се въздържим да не посочим и един друг пример. Анархистите в емиграция са единствените, които през годините на фашистка диктатура у нас създаваха кооперации във Франция (Париж, Безие, Монпелие, Тулуза и Кан). Това са кооперации, в които работиха и от които се ползваха и комунисти, земеделци и безпартийни. Хората от други среди, макар винаги да са имали по-големи материални възможности, са живели за сметка на тайни фондове и никога, абсолютно никога не са предприемали нито една творческа инициатива. Това е достатъчно. Нека замълчат онези, които преднамерено се стараят да представят анархистите като обикновени рушители, като прости отрицатели и в най-добрия случай като празни мечтатели, защото фактите говорят тъкмо противното.

Градивните стимули в действията на анархистите са отразени и в идеологията им. Анархистите са **единствените** от всички революционери и социални реформатори, **които имат градивна програма** - и винаги са имали такава. Марксистите тъкмо затова ги и наричат "утописти" (защото създават програми за бъдещето, сиреч "утопии"). Под претекст, че те не искат да се занимават с никакви фантастични построения за бъдещето, марксистите никога не са се опитали да покажат какви са техните схващания за бъдещото обществено преустройство. Всички техни предвиждания водят само до завладяване на политическата власт. Какво ще бъде после - те не казват и не смеят да кажат. Тяхната програма е проста, защото всъщност нямат никаква строителна програма. Прелистете всички произведения на марксизма и не ще намерите един ред, една мисъл, в които да е отразено определено разбиране за структурата на това, което се нарича социалистическо, комунистическо или свободно общество. **Единствено ясното, точно определеното у марксистите се отнася до завладяването на политическата власт, до установяването на диктатурата. Оттам нататък започва бездната на неизвестността**, която на практика става бързо бездна на мъченията, терора и чудовищната експлоатация.

* * *

В какво се състои общественото преустройство? - **В премахване на известни институции, в преобразуване на други и в създаване на нови институции.** Видяхме вече кои са институциите, които според нас подлежат на унищожение. В по-нататъшното изложение ще видим пък кои са тези,

чието преобразуване е първа цел на социалното преустройство, както и онези, които ще трябва да се създадат в процеса на бъдещия социален градеж. Общественото преустройство ще има също за задача **да организира и да съдействува за организирането** на всестранните дейности и проявления на хората, с цел да се осигури по-високо ниво на материално и културно благоденствие при едно неограничено и равносвременно за всички развитие, при свобода, солидарност и справедливост.

Когато социологът подложи на основен анализ структурата и функционирането на обществения живот и подобно на ботаника направи напречен и надлъжен разрез на обществения организъм, той установява, че в основата на всяко обществено развитие стои **трудът**. Следователно **първата** и най-важна **задача** на общественото преустройство е **организацията на труда**. Последният се подразделя условно на физически и умствен труд, защото на практика никой труд не е само физически или само умствен. Чрез труда се създават, преобразуват, пренасят, съхраняват или поставят на разположение на хората материални и духовни блага. Трудната дейност на човека е най-разнообразна: **производство, транспорт, съобщения, просвета и култура, наука, здравеопазване, хигиена и обществени грижи и т.н.** Друга основна функция на всяко общество е размяната и **разпределението**. Следователно **втора задача** на общественото преустройство е организацията на размяната и разпределението.

И най-после, всяко общество има нужда от **отбрана и сигурност**; **трета задача на общественото преустройство е организацията на обществената отбрана и сигурност**.

Но общественият живот не е само производство, размяна, разпределение, нито се манифестира само с отбраната си. Хората живеят в обществения, малки или големи. Животът в обществения налага задоволяването на многобройни ежедневни обществени **отношения и нужди**, които изискват постоянно поддържане, регулиране и администриране. Следователно **четвърта важна задача** на общественото преустройство е да **организира обществените отношения и обществената администрация**.

Тези четири основни задачи обхващат обществото в неговата цялост. Извън тях обаче различните хора имат различни нужди, които ги засягат лично. За удовлетворяване на тези най-различни нужди хората, по свой почин и напълно свободно, се организират **в най-разнообразни сдружения и организации**, които обхващат само заинтересуваните от тях лица.

* * *

Преди да пристъпим към конкретно и по-подробно разглеждане на тези основни обекти на общественото преустройство, се налага да изразим ясно и категорично отношението на анархистите към **плановостта и координацията**.

Стимул на капиталистическото производство е материалният интерес, изразен в печалбата на притежателите на средства на производство. По тази причина капиталистическото производство, доколкото то не е подчинено на ръководството на една държавна политика, няма нужда от цялостен производствен план. Държавата, с нейната растяща намеса в обществения и стопански живот обаче все повече прибегва до известна плановост, която намира израз в ежегодните ѝ бюджети. По тази причина и самото капиталистическо производство все повече и повече преминава към известна, макар и много обща, плановост.

Социализмът, независимо от различните му подразделения, издига като ръководен принцип в икономиката **производството на блага с цел задоволяване нуждите на хората**. **Щом изхожда от този принцип, плановостта и координацията стават неизбежна необходимост**. Анархистите не правят изключение в това отношение. Те са за **планово стопанство и за координирани обществени** отношения. Но и в тази област различието между тях и всички властнически социалисти е дълбоко, защото според тях изработването на плана е задача преди всичко на онези, чиито нужди той трябва да задоволи - консуматорите и производителите, т.е. цялото общество. Изработването на плана става по места в предприятията и се координира отдолу нагоре за цялата територия.

ПРОИЗВОДСТВО, СЛУЖБИ И УСЛУГИ

Материалното производство като стопанско-обществена функция обхваща: въгледобив, нефтодобив и свързаните с тях индустрии, селско стопанство, лесовъдство, лов и риболов, енергодобив, лека и тежка индустрия с всичките ѝ клонове и подразделения и пр. Освен това, има голям брой занаяти, някои от които са включени в различните индустрии. Други представляват по-

скоро обществените услуги, а трети запазват и за дълго, някои дори и завинаги ще запазят характера си на самостоятелни производствени браншове.

Паралелно с материалното производство съществуват **редица служби**, където човешкият труд намира приложение, без същите да са непременно производствени, макар че много от тях са свързани с материалното производство. Такива са транспортът, съобщенията, здравеопазването, просветата, науката, културата и пр.

ВЕРТИКАЛНА ОРГАНИЗАЦИЯ

Организацията на производството и обществените услуги е една от най-важните задачи на социалното преустройство. **Успехът на революцията означава преди всичко успех в превъзможване разстройството на производство!** Животът не спира нито за миг, нуждите не престават, затова и създаването на благата, както и удовлетворяването на всестранните нужди на хората, трябва бързо да се нормализират и дори да се подобряват. За щастие, за тази огромна и първостепенно важна задача не ще бъде нужно създаването на съвършено нова институция. Апаратът ще бъде налице и той ще трябва само да се преустрои и нагоди за новите функции, които революционните изменения ще изискват. Този апарат е **работническата професионална организация**. Тя ще експроприира и завладее предприятията и службите с всичките им имуществва, оръдия, машини, складове, материали и източници на суровини, за да ги използва за производство.

Преустройството в работата е главно организационно: **организация на труда, на снабдяването и поддържането, организация на производството и отчасти на размяната** (главно на тази с другите предприятия), **рационализация на функционирането, издирвания и проучвания за усъвършенстване методите, повишаване на квалификацията на кадрите, разпределение на наличните средства и работна ръка между отделните предприятия и пр. и пр.** Създаването и поддържането на хармония в целия апарат на по-широк териториален мащаб ще изисква и **предварително координиране** на средства, материали, енергия и работна сила. А това прави особено важна **статистичната дейност**.

Поначало цялата организационна и изпълнителна дейност пада върху плещите на онези, които **пряко ангажират своя труд**, а това е единствено възможно **в най-малката колективна единица**, в мястото, където се влага трудът: работилницата, ателието, отделното предприятие, стопанство, учреждение, станция, гара, училище, болница и пр., според характера на производството или службата. Работниците от колективните единици, без разлика на професия, пол, образование, образуват **първична организация**. Това е **организация по производство, по функции или по служба**. По-нататък всички подобни първични организации от същото производство или служба, в същия населен пункт или на същата ограничена територия (територия на една община например), се обединяват в местен съюз на всички работници, предприятия и трудови постове от същото производство и същата служба. Същото обединение, все по линията на еднаквото производство и еднаквата служба или обществена функция, продължава в по-широк териториален мащаб: околия, окръг или област, като изгражда съответните **околийски, окръжни или областни браншови или клонови съюзи**, които приключват за цялата територия на дадена страна, като се обединяват в **национален клонов съюз**. Това е организацията по производство, по функция. **Тя се гради отдолу нагоре - вертикална организация**. Всяко обединение в тази вертикална стълба, като се почва от първичната организация и се стига до националния клонов съюз, излъчва от съответните **съвети** нужния брой членове от **работническия, техническия и административния персонал - съвет на първичната организация, местен клонов съвет, околийски, окръжен или областен клонов съвет и национален клонов съвет**. В зависимост от общия брой на работниците и от по-голямата или по-малка отдалеченост на обединението от жилищата на участниците, това излъчване на съветниците ще става чрез пряко участие на всички работници в едно общо събрание или чрез съответните делегати на общи конференции и конгреси: околийски, окръжни или областни и национални.

Професионалните училища и курсове за формиране на кадри, лабораториите за изследвания и усъвършенстване на работата на предприятията е редно да принадлежат към местния клонов съюз, когато неговата дейност има по-широк обхват, в зависимост от характера на производството или службата. Като професионално-образователно учреждение даденото училище или научноизследователско учреждение в околията е също представено в околийския клонов съвет. Средните технически училища за подготовка на технически кадри в даденото производство или дадената служба, както и различните научни лаборатории се числят към окръжния или областен клонов съюз. И по същия начин те са представени в неговия съвет. Висшите образователни или

научни професионални институти са представени по същия начин в националния клонов съюз и напълно зависят от него. Опитът в областта на професионалното образование, в рамките на днешното общество, ни кара да спазваме подобна принадлежност и зависимост.

Приложената тук схема дава достатъчно ясна представа за структурата на тази тъй наречена вертикална организация по производствена или функционална линия. Разбира се, че тя не може точно и еднакво да се спазва за всички видове производства, служби или функции, всяка от които има своите особености. Едни от тях са по-широко разпръснати по цялата територия и в рамките на дадена община, дори и в дадено селище. За тях тази схема е най-точно приложима. Други са представени с по едно или няколко предприятия или учреждения в даден населен пункт или само в някои населени пунктове, а другаде съвсем отсъствуват. Трети пък са крайно централизирани и съсредоточени само в известни области или пунктове, в зависимост от суровините, от източниците на енергия или от естеството на производството. А някои служби или производства функционират в областен или национален мащаб, не се поддават на локално подчинение, нито на функциониране по тази схема, защото пряко зависят от даден окръжен или национален клонов съюз, в който те са представени или сами за себе си образуват един национален клонов съюз, защото са едно общо предприятие за цялата страна. Такъв може да бъде например един голям строеж в страната - бараж или атомна централа (ако доживеем до такава у нас) и пр.

((фиг.1))

Един пример ще изясни по-добре устройството на тази вертикална организация. Да вземем хранителната индустрия. Голяма част от хранителните производства са застъпени във всеки по-значителен населен пункт. А някои, като общественото хранене например, съществуват навсякъде. Работниците от всяко отделно предприятие, колкото и малко да е то (а за някои от тях известна концентрация ще се наложи още в началото), образуват първичната организация и излъчват от своята среда местен съвет. Такива организации и съвети ще има толкова в дадения пункт, колкото са предприятията, работилниците, заведенията. Експроприацията се извършва именно от тези първични организации и местни съвети. На тях се пада и задължението да организират производството на предприятията. Бившите собственици, ако са техници, инженери, администратори и сами работници, се включват в колектива с равни права, ако те не са решително контрареволуционери и не се откажат сами от това участие. Всички тези организации на хранителното производство, консервопроизводители, хлебари, мелничари и пр., образуват в дадения населен пункт или общината местен съюз на хранителната индустрия. Местните съюзи в околията образуват околийски съюз, околийските, от своя страна - областен, и областните съюзи в цялата страна изграждат националния съюз на хранителната индустрия.

Същата тази схема за обхващане на трудовата дейност на всички хора се прилага по отношение на всички останали производства, служби и учреждения и се изграждат толкова клонови съюзи по места, околии, области и за цялата страна, колкото клонове на такава дейност са застъпени. Фактически техният брой (за цялата страна) не надхвърля 20 главни клона. Никаква пречка, никакво неудобство няма дадено производство да се обособи в отделен клон, когато нуждите налагат това. Например дърводобивът и дървообработването може да се обособи в самостоятелен и напълно отделен от строителната индустрия клон. Но по своята структура той ще прилича на всички други клонове.

Някои клонове като минното дело например са застъпени само в отделни пунктове и области, когато в цели други области няма нито едно минно предприятие. Сами по себе си те ще представляват в такива случаи местен клонов или дори само областен клонов съюз. Други пък, чийто обсег на действие обхваща цялата територия, ще представляват сами национален клонов съюз.

Тази схема на вертикално организиране е еднакво приложима не само за това, което се нарича индустрия или служба: съобщения, транспорт - воден, въздушен, сухоземен и пр., но и за земеделието, лесовъдството, риболова и др. Винаги обаче се държи сметка за особеностите на всеки вид трудова дейност. В земеделието специализацията в производството не е толкова разграничена, а преобладават различните отрасли. Обект на експроприация са едрите и държавни стопанства, доколкото има такива в една страна, стопанства, експлоатиращи чужд труд. Извършването на експроприацията се пада на земеделските работници, на бедните и дребни селяни, организирани още преди революцията в земеделски професионални организации. Всъщност, ролята на тези организации по-малко ще се изрази в експроприация, отколкото в коопериране или доброволно колективизиране на дребните стопанства, които фактически преобладават навсякъде. Така създадените кооперативи или колективи ще представляват в даден пункт едновременно и първичната организация и местния съюз. В някои случаи тази организация ще се слее дори с местната организация за разпределение и със самата община, и излъченият от нея общински съвет ще бъде едновременно и клонов съвет на земеделието в дадения малък и изключително земеделски населен пункт. Обединението по-нататък

на земеделието в околийски, областен и национален мащаб следва общата схема Към клоната "Земеделие" се числят и всички специалисти - агрономи, зоотехници, ветеринари и пр. Земеделските училища - практически, средни и висши, опитните полета и станции, лаборатории и научноизследователски институти се числят към съответните околийски и областни съюзи или към националния съюз на земеделието, в зависимост от степента и обсега на действието им.

Занаятите ще продължават да съществуват кооперативно и еднолично; някои от тях, колкото и да се модернизират, може би никога няма да изчезнат. Значителна част от дребните земеделци, които не експлоатират чужд труд, ще предпочетат и ще останат да съществуват еднолично. Едните и другите ще се организират професионално и така ще бъдат включени в съответните производствени клонове с техни представители във всички съгласуващи органи.

Специалистите и техниците от всички професии и клонове се организират напълно самостоятелно в отделни професионални организации по въпроси от чисто професионален характер, представяйки се в клоновите съюзи в местен, околийски, областен или само национален мащаб. Но тяхната роля, както поотделно, така и като представени в съответните клонове, не е производствена и функционална, **а техническа, съвещателна, информативна.**

Подчертаваме отново, че в едно свободно социалистическо общество статистиката придобива изключително важна роля. Във всяко предприятие чрез нея ще се отчитат реалните резултати. Нейната дейност ще се координира чрез бюро към всеки клонов съюз, в местен, околийски, областен и национален мащаб.

ХОРИЗОНТАЛНА ОРГАНИЗАЦИЯ

Организацията, която обрисовахме до тук, е организация за производство и услуги от най-различен характер. Тя е също и организация за **съгласуване** на сили, средства и възможности, **но само в рамките на дадено производство или на определена функция.** Общият стопански живот налага обаче една по-широка и **всеобхватна съгласуваност за правилно и хармонично разпределение на трудовите сили на цялото общество, на природните ресурси, на обществените средства за производство, енергията, материалите, складовете, сградите, транспортните средства във всички дейности и подразделения на народното стопанство. Става въпрос за една типично съгласувателна, хармонизираща дейност между всички клонове, производства, служби и услуги. Тя се извършва от хоризонталната организация.** Схемата позволява да се разбере по-ясно нейната структура. Всяка дейност, всяка инициатива, координация започва и се провежда от долу на горе, от най-малкия населен пункт или от общината и се минава към по-широкото териториално обединение - околията, окръга или областта, за да стигне до цялата страна. Ако се разгледа същата организация и нейното функциониране в още по-широк мащаб, тя ще премине националните граници и ще се превърне в международна. Но ние тук се ограничаваме да говорим само за една страна. Всички местни клонови съюзи учредяват, чрез излъчени от тях делегати, **местен общостопански съвет.** Всички местни общостопански съвети, **обгръщащи всестранната трудова,** производствена и функционална дейност учредяват околийски общостопански съвет, в който са представени всички околийски клонови съюзи. Областните клонови съюзи създават областните общостопански съвети, в които са представени и всички околийски общостопански съвети. Най-после националните клонови съюзи, всеки от които представлява цял един бранш от националното производство или една цялостна служба, изграждат Националния общостопански съвет, който представлява цялата икономика на страната в нейната съвкупност. В него са представени също и областните общостопански съвети, както и всички професионални организации на специалисти, всички висши общообразователни и научни институти, всякакъв вид културно-просветни организации, организацията за обществена отбрана (в национален мащаб), националният съюз за размяна и разпределението, и всякакъв вид организация в национален мащаб, която проявява дейност, свързана с нуждата от съгласуване на сили, средства и материали, т.е. свързана е със стопански прояви и прилагане на човешки труд.

((фиг.2))

ФУНКЦИОНИРАНЕ

Тези, които са склонни да виждат в безвластието безредие и хаос, като прочетат горните редове и като видят всички тези схеми, макар и опростени, веднага ще променят аргументите си: Това е страшна бюрокрация! - ще побързат да възкликнат те. Всички тези "първични", "вторични",

"третични" организации по вертикална и хоризонтална линия, съвети, комитети, събрания, конгреси - това е възкресен болшевизъм, от който на всички е дошло до гуша.

Те бързо забравят твърденията си, че съвременният живот е усложнен, че уредбата на обществото не е тъй проста работа и пр. Да, общественият живот е сложен и анархистите никога не са мислили, че той може да се урежда без план, без организация, без органи за съгласуване, като с магическа пръчка. Колкото до бюрокрацията и до аналогията с болшевишката безпомощност, дължаща се главно на диктатурата, тези вероятни критици ще ни простят, но те не са почитени и преднамерено търсят да смесват свършено различни неща. Вярно е, че без технически органи за съгласуване, без съвети, комитети и бюра не може да се поддържат редовни и нормални обществени отношения; вярно е, че без събрания и конгреси не може да се изрази и проведе общата воля, но има "съвети" и съвети, и "събрания" и събрания. Почтеността налага да се търси, вижда и признава разликата.

Всяко функциониране, което има за ръководен принцип федерализма, почва от базата и свършва до базата, която всичко решава и на която изключително се пада всякакъв контрол за изпълнение на нейните решения. Основната и най-малка колективна единица е общото събрание в работилницата, ателието, предприятието, стопанството, учреждението, станцията, гарата, с една дума конкретния трудов колектив. Но тъй като общата трудова дейност на цялото общество не се ограничава само до този трудов колектив, а се състои от хиляди такива, които извършват всестранната трудова дейност на цялото общество, нужно е съгласуване. Но то трябва да бъде напълно ефикасно и плодотворно, да не уврежда интересите на отделната колективна трудова единица и тези на отделния човек, нито да спъва и задушва техните инициативи. Затова решенията, взети по места, се хармонизират за цялата страна, като се минава по пътя на вертикалната организация, т.е. по линията на функцията, през всички съответни степени на по-широка територия. Това се прави от периодичните конференции и конгреси, които разискват, обобщават и съгласуват. **Така постигнатото общо съгласие, което значи общо решение за цялата страна, все още не е окончателно. Ако то накърнява сериозно някои местни инициативи, местните трудови колективи са свободни да ги проведат съгласно своите разбирания, щом като тези инициативи не ангажират по особено пряк начин общия съюз.** В по-сериозни случаи на разногласие спорният въпрос се подлага отново на всеобщо обсъждане и на **повторно** разглеждане в широк мащаб. Така теоретично се поставя въпросът за евентуалните различия, но **практически много пъти цифрите и статистиката решават, а не капризите и хрумванията.** Защото се касае не за идейни проблеми, а за производство, за обществено обслужване, където нещата се свеждат до конкретни резултати.

За да може да се улесняват общите разисквания и цялата планомерна дейност на колективите, нужно е да се събират, класират и представят в ясна форма всички необходими сведения и данни, да се съобщават редовно и точно, да се поддържат редовни връзки между отделните части на общия организъм. Тази е именно ролята на разните технически бюра и на съответните съвети, както и на периодичните заседания на околийските, областни и национални клонови съюзи. Работата на последните се състои в правилно разпределяне на работната ръка, на материалите, машините и инструментите между отделните предприятия в определения район на действие, както отчасти и в някои случаи, в зависимост от характера на даденото производство, да съдействуват на пласмента на произведенията или на тяхното съхраняване. Такава е работата и ролята на координационните органи - съвети и съюзи - във вертикалната организация. Лицата, натоварени и периодично сменяни в тези органи, са работници като всички други, а не бюрократи и началници. Всеки клонов съюз, от какъвто и да било териториален мащаб, съгласува, разпределя, прави достояние инициативите и предложенията на отделните единици на целия съюз. Той дава сведения и данни и не се меси във вътрешния живот на отделните предприятия и служби. Той няма и тази възможност, но и по принцип всяка негова намеса е изключена.

Организацията за съгласуване на всички социални функции, в това число организацията за размяна и разпределение и тази за обществена отбрана, има за задача да съгласува дейностите на отделните браншове на местен, околийски, областен и национален терен. Нейната работа има още по-определен технически и координиращ характер и външното ѝ вмешателство е изключено. Нейната мисия е да изразява общостопанските интереси и нужди на страната. Въз основа на данните, които ѝ дават статистическите служби и бюра и мненията, предложенията и решенията, идващи от отделните браншове, тя проучва възможностите за разширяване или стесняване на дадени производства, услуги и служби, за преместване, закриване или откриване на нови предприятия, за уедряване и снабдяване с модерна техника на едни или други предприятия. Целта е да се направи по-целесъобразна, по-свършена и по-икономична тяхната дейност.

Общостопанският съвет е административно-стопански регулатор, действуваш, по решения на кленовите съюзи, които представят **най-малката колективна единица, отделното**

трудова място. Той е свързочно бюро и нищо друго. А що се отнася специално до **Националния общостопански съвет**, той трябва да се схваща по-малко като постоянно бюро и повече като един **периодичен конгрес на делегати на всички стопански браншове и служби, натоварени с конкретни и еднократни мандати.** След тяхното изпълнение делегатите се връщат на своето трудово място. От това число се изключват техниците от различните бюра, считани самите те като специализирани организационни работници.

Възможно ли е такова устройство и такова функциониране на стопанството, в което отсъства частният собственик, капиталистът, предприемачът, надзирателят, банкерът, държавата, бирникът, полицията, съдията, тъмничарят, правителството, парламентът и партийният агент?

Ако тези редове бяха писани преди 30-40 години, те щяха да изглеждат като една синдикалистка утопия. Но след като испанската работническа класа, идейно ориентирана от безвластието, осъществи на практика 100 процента от това, което тук излагаме, или по-скоро описваме като проект, това днес е една градивна програма. Тази градивна програма е една дълбоко убедителна реалност. **Две хиляди колективни стопанства в Испания, изградени напълно, доброволно, дадоха там образа на едно общество без експлоататори, без господари, без банкери и без диктатори и на едно цветущо земеделие в период на страшна и убийствена война.** Цели индустрии бяха социализирани и функционираха по този модел, за да предоставят на потребителя стока и продукция. Убедителен пример в това отношение бе дърводобивът и дървообработването. Цели индустрии, като бирената например, функционираха като едно общо предприятие в цяла Каталония. Същото се отнася за градския транспорт в Барселона, в Мадрид и всички големи градове, за театрите, кината и пр. На входовете им бяха изрязани с големи букви инициалите на Националната конфедерация на труда, които даваха да се разбере, че "собственици" са самите работници. Делото на испанското работничество от 1936-39 г. е интересен и поучителен опит за световната работническа класа. Но нашата задача тук не е да разказваме тази история.

РАЗМЯНА И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ

Въпросът за организацията и функционирането на производството, обществените служби и услуги, който бегло разгледахме, не може да се счита приключен, без да се разгледат въпросите за възнаграждението на труда, за това, което днес се нарича инвестиции, капиталовложения, обуславящи икономическото развитие на една страна. С това се постави и въпросът за употребата на парите. А всичко това е свързано с размяната и разпределението.

Ако за производството може да се каже без голямо преувеличение, че нужният апарат е изграден още в рамките на днешното общество - работническите синдикални съюзи и конфедерации, не може да се каже, че имаме още днес напълно изградена подобна организация, която да обхване от първия ден на революцията цялата размяна и разпределението на всички обществени блага, за да се задоволяват редовно нуждите на всички хора. За работническите синдикални организации може да се каже, че в много случаи те имат дори структурата, която ще е нужна за градивната работа утре - **организация по производство, по индустрии.** Ядката на социалната организация на размяната и разпределението е кооперацията, която е достигнала мощно развитие. Но все пак, предимствена роля в размяната и разпределението днес се пада на частния търговски капитал. Затова и разпределението ще срещне много по-големи мъчнотии, отколкото общественото производство. **А тази задача е не по-маловажна от производствената. В известен смисъл тя е дори много по-важна,** защото спечелването за социалното преустройство на колебаещите се и укрепването на вярата у народните маси зависят главно от **успешното и справедливо задоволяване непосредствените нужди на хората.** От друга страна, огромна е масата на дребните търговци, чиито интереси ще се засегнат от това преустройство на размяната и разпределението и тяхното недоволство представлява един сериозен риск да повлияе на по-широк кръг от хора и да увлече и колебаещите се елементи. Но главно затруднение ще се яви от липсата на достатъчен опит в провеждането на тази важна обществена функция от онези, които ще се натоварят с отговорностите на революцията.

И тъй, организацията, на която ще се опре революцията в преустройственото дело на размяната и разпределението, е **кооперацията** с нейната мрежа от клонове, магазини, складове, технически и транспортни средства и персонал. В кооперацията и около кооперацията ще се концентрира изземването на размяната и разпределението от ръцете на търговците, с всички стоки, материали, средства за транспорт, складове, депа, магазини и пр. Безспорно - и това особено трябва да се подчертае - **революцията ще търси да приобщи всички дребни търговци, да ги убеди и спечели, за да използва техния опит и да ги включи възможно най-бързо в новата обществена разменно-разпределителна организация.** Общият успех ще зависи до голяма

степен от спечелване поне на благоразположението на дребните търговци към промяната, за да могат те да разберат собствените си общочовешки интереси още в предреволюционния период. Болшевишкият опит във всички страни приключи с пълен крах в това отношение. Испанската революция, поради слабото развитие на кооперативното движение - особено в градовете, и поради едно синдикалистично заблуждение, което не отдаваше нужното значение на кооперацията и включваше разменно-разпределителната функция в производството и предвиждаше тази задача да падне също на работническите синдикати, показва много мъчнотии, главно в градовете. В селата, където бързо се създадоха колективни стопанства, този проблем бе много успешно разрешен. Цяла една област - Арагон, преустрои напълно размяната и разпределението, като извади от обращение и парите. Ние се позоваваме на тези факти само като примери, без да смятаме, че тук е мястото да навлизаме в подробен анализ на всички тези опити.

Но преди да говорим за организацията и функционирането на размяната и разпределението в едно общество, което е в процес на пълно преустройство, нужно е, макар и много бегло, да разгледаме поставените в началото въпроси за възнаграждението на труда, за инвестициите и за парите.

Добре позната е истински комунистическата формула: **"От всеки, според силите му и всекиму - според нуждите"**. За нас е ясно - и ние не искаме никого да заблуждаваме, - че пълното реализиране на този принцип не може да стане в два дни и че дълго време той ще си остане един идеал, който обществото ще се стреми да реализира прогресивно. Едно обаче е извън съмнение: първата част от тази формула ще се приложи още от първия ден, а що се касае до втората част, тя ще бъде приложена за всички продукти, които са **в достатъчно количество** и упорито ще се върви напред в това направление. Трудът е и право, и дълг. **За да може всеки да получава от обществото, трябва да постави на негово разположение своите сили** - трябва да влага своя труд, ако е здрав и на възраст, позволяваща трудова дейност.

В едно общество, където парите са мярка за ценност, възнаграждението на труда се изразява в надници, в заплати. В Испанската революция парите общо взето бяха запазени. В колективизираните предприятия работниците получаваха равни заплати с известна корекция в посока на осъществяване принципа: "според нуждите", чрез въвеждането на тъй наречената **семейна надница** - практика, която днес е световно прилагана под формата на тъй наречените "семејни добавки". Всеки семеен работник получаваше добавки за жена си (ако тя не работеше) и за всяко дете (регресивно, т.е. за всяко следващо дете добавката е по-малка от тази за предишното). По този начин многочленните семейства отиваха към изравняване в задоволяване на нуждите си с несемејните, които получаваха същата основна надница. Дори и там, където парите бяха извадени от обращение и заместени с местни общински картончета, все още възнаграждението на труда се пресмяташе в семејни надници, срещу които се даваха тези картончета и с тях работниците получаваха всичко от кооперативния магазин (болшинството продукти в неограничено количество и само някои по дажбена система).

По отношение нуждата от пари в бъдещото общество между теоретиците на анархизма и между анархистите изобщо има известно раздвоение. Някои считат, че известен паричен знак ще бъде винаги необходим. Същите се наричат колективисти, мутуалисти и индивидуалисти, а не комунисти. Други, макар и да се считат и да са действително комунисти, като Малатеста например, са на мнение, че парите ще трябва да се запазят за известно време, без да прецизират до кога, до кой момент. Въпросът е сериозен и не достатъчно проучен, предвид на това, че не се е поставил като крайно належащ и актуален. И все пак, голямото мнозинство от теоретиците и привържениците на анархизма категорично са се изказали за премахването на всякаква парична система в едно общество, което ще претендира, че е комунистическо и ще се стреми да стане такова. Разбира се, това премахване не може да стане в един ден, а ще изисква известно време, докато се преустрои производствената и разменно-разпределителната организация на новото общество, а най-вече масовата психологическа нагласа. Колкото до нас, ние сме категорични. Някои изхождат от практически съображения, като приемат, макар и временно, употребата на пари. Ние, ползвайки се от опита на болшевиките, който е много богат и поучителен в това отношение, заявяваме, че изхождайки от практически съображения, а не само по принципни мотиви, сме решителни противници на запазването и употребата на парични знаци под каквато и да е форма. Въпросът е огромен и ние няма да го разглеждаме подробно тук. Ще кажем само, че **парите имат свой собствен механизъм и никакъв контрол не може да ги подчини на една воля, колкото и добронамерена да е тя. Парите са носители на стойност. Общата им стойност отговаря на количеството труд, употребен в производството (поне теоретически) и изразен в стойността на цялата маса от произведения, духовни блага и услуги, поставени на разположение на обществото. Ако някои от тези блага се окажат недостатъчни или нуждите от тях нараснат, а това е нормално, търсенето им ще наруши равновесието, установено с предварително фиксираните цени и надници. Явява се нуждата от нова намеса, за да се установи ново равновесие чрез ново фиксиране**

на цени и заплати. Всичко това предполага власт, диктатура, която въпреки всичко остава безпомощна. Паричното обращение изисква също церберски контрол, който не ще има място в едно свободно общество.

И тъй, ние сме за премахване на парите, следователно, за едно разпределение на богатата, при което **възнаграждението на труда само по себе си изчезва** и остава **задоволяването на нуждите на производителите и трудещите се на равни условия с тези на останалото нетрудоспособно население.**

При това положение не може да се говори и за инвестиции в днешния смисъл на този термин. Днес в буржоазните страни инвестират капиталите си частните капиталисти, които не пропускат случая да експлоатират данъкоплатеца чрез субсидиите и кредитите, които получават от държавата. Последната също инвестира в някои случаи и в размери, които все повече нарастват с увеличаването на държавната намеса в стопанския живот. Източниците на тези инвестиции са главно данъците.

Но всяко общество се развива. Средствата за производство се изхабяват и остаряват. Те трябва да се подновяват и модернизират. Производственият капацитет на обществото непрестанно расте и ще нараства. Това е нормално и важи за всяко общество, в това число и за безвластническото. Следователно, една част от влаганя човешки труд не ще дава блага, подлежащи на непосредствена консумация. Този именно труд може да се счита като инвестиции. В това отношение в бъдещето общество ще има нова политика. Не е на никого работа, нито е по силите му да я определя още отсега. Базирайки се на опита и наблюденията ни, можем само да изкажем пожеланието да не се товарят едни поколения прекалено много с тежести за сметка на едно далечно бъдеще, а умерено да се върви напред, защото човешкият живот не може да премине само в жертви, а трябва да се живее, за да дава желание и вкус за работа и творчество. От това, което току-що казахме, е ясно, че ние **отхвърляме всякаква нужда от данъци.** Възможно ли е това?

За размяна в днешния смисъл на думата не може да се говори в едно общество, което изгражда комунизма. Ще става по-скоро въпрос за едно постоянно **движение и обращение на произведения и услуги** от производител към потребител, едно обращение на плодове на умствен и физически труд. В много случаи ще бъде мъчно да се разграничи точно производство от разпределение. И това е причината, поради която някои синдикалисти включват разпределението и размяната в задълженията на синдикатите в процеса на общественото преустройство. Ако елементът труд се вземе като белег за класификация, едно подобно смесване е логично. Понеже и в размяната и в разпределението се влага труд, ангажираните в тази функция могат да бъдат разглеждани като тези във всички обслужващи функции: съобщения, транспорт и пр. И следователно, няма защо да се говори за специална и напълно самостоятелна организация.

Днес ще видим, че функцията размяна и разпределение е нещо повече от едно обикновено обслужване и имаме всички сериозни основания да я поставяме отделно. Практически в много случаи това, което е чисто разпределение, ще бъде включвано в производството. Ние споменахме вече за това. До голяма степен снабдяването на предприятията с материали и машини ще се извършва пряко от самата производствена организация. Същото може да се каже и за пласмента на едро. В други случаи това, което по естеството си е чисто разпределителна функция, като общественото хранене например (ресторантите), ще бъде третирано като производство и включено в съответния производствен клон (хранителното производство). Значи тук става дума за текущата масова консумация. Нейното организиране е предмет и задача на разменно-разпределителната организация. За структурата на тази организация трябва да се ползва опитът на днешните потребителни кооперации. Разменно-разпределителната организация обхваща цялото население по селища (когато същите са малки) и по квартали (за по-големите селища). За целия по-голям населен пункт тази организация представлява един местен разменно-разпределителен съюз с много квартални магазини (общи и специални) и складове. Този местен съюз е представен в местния общостопански съвет. Следват по-нататък околийските, областни и национален съюзи със съответно представяне в околийските, областни и национален общостопански съвети. Цялата тази мрежа от разменно-разпределителни организации приема производството от различните производствени браншове и го разпределя с изключение на онези произведения, снабдяването с които става пряко между самите клонове, и когато при самите предприятия има снабдителни пунктове за обща консумация на работещия в тези предприятия персонал, снабдяване, което периодично ще се отчита статистически чрез специалната организация на обществото за размяна и разпределение.

Като става още веднъж дума за статистика, нека изчерпим въпроса. Казахме, че елементи на статистика ще има във всяко предприятие, дори най-незначителното. Но **целесъобразно и практично ще бъде статистиката като функция и служба да се учреди към разменно-разпределителната организация, където ще става и отчитането на нуждите**, за да бъдат представени в съответните общостопански съвети и оттам в националния общостопански съвет и в съответните клонови съюзи,

за да се имат предвид при планирането на производството. Само в национален мащаб ще бъде целесъобразно статистиката да се обособи в специален самостоятелен институт, където с най-модерни средства и методи ще се сумират и обработват статистичните данни за цялата страна. Периодични публикации по места, околии, области и в национален мащаб ще правят широко достояние сведенията, които интересуват цялото общество.

Потреблението е едно право на всички хора - право на живот. Но за онези, които са трудоспособни, това право е свързано със задължението да се влага общественополезен труд. Всеки трудоспособен гражданин ще трябва да си намери място като творец на блага в обществото; всеки, по силата на това елементарно задължение, е член на една трудова организация. Контролирането за редовното влягане на труд не е никак мъчна задача. Ако се яви необходимост, ще се въведат трудови книжки за всички пълнолетни и трудоспособни граждани.

Снабдяването на гражданите с текущи консумативни блага ще става чрез кварталните магазини и чрез снабдителните пунктове при големите предприятия и по множество други начини, които опитът най-добре ще определи. Благата, които са в достатъчно количество, ще се ползват неограничено. Във всеки случай, за да не става разхищение и евентуална злоупотреба, ще се наложи някакъв начин на отчитане и контрол. Можем още от сега да посочим пример. Може да се въведат индивидуални или семейни консумативни карти, за да се контролира ползването от известни блага чрез съответно отбелязване. Някои нужди могат да се задоволяват напълно безконтролно и неограничено, като градския транспорт например. За снабдяването с блага, които са в ограничено количество и докогато са недостатъчни за пълно задоволяване на дадените нужди, няма друг начин освен дажбената система колкото и да е неблагоприятно настроението ни към всяка дажбена система, поради лошите спомени от войните. Иначе, ще трябва да се приеме разпределението посредством цените, което също не е свързано с по-добри спомени от днешното общество за онези, които познават образа на мизерията и бедността. Тази дажбена система естествено следва да бъде и може да бъде опростена, за да не тежи толкова на хората. Това е въпрос на техника, а не на бюрокрация. Нуждите от жп транспорт, колкото на първо време и да изискват известно ограничение и контрол, не след много години могат да бъдат почти напълно задоволявани без никакво ограничение. **Но това, което подлежи на пълно и неограничено задоволяване, то е хлябът за всички, грижите, обучението за децата и лекуването на болните.**

Ние знаем, че много и много деликатни и мъчни за разрешение въпроси могат да ни се поставят, за да ни се покаже колко тежък е този проблем. Не е нужно - ние сами го знаем и не си правим илюзии. Но все пак на всичко се намира разрешение. **И това разрешение в никой случай не може да бъде по-лошо от днешната система или от болшевишката система на несправедливост и на привилегии.** Един голям въпрос, който не искаме да отменим с мълчание, е този за жилищата. Населението се увеличава поради естествения прираст и поради намаляване на смъртността. Този процес сигурно ще продължава и в свободното безвластническо общество и едва ли ще бъде нужно да се правят апели за разумно ограничаване на раждаемостта. Съвременната демографска наука и изучаването на психологията на семействата установяват, че наличността на 2 или 3 деца в семейство е идеалната норма за психологическо и демографско равновесие. При тази норма подновяването на поколенията се явява в подходяща пропорция, за да се избегне остаряването на населението в неговата цялост, както и прекомерната тежест на неактивното население (стари, млади, инвалиди и болни) върху масата от активно население. Културните хора са налучкали този оптимум и сигурно той бързо ще стане правило за всички семейства. Паралелно с нарастването на населението върви и остаряването на жилищата, и по тази причина ще трябва да се строи не само за нуждите на нарастващата част, но и за подновяване на остарелите сгради. Следователно трябва да се предвиди, че **нуждите от жилища ще представляват една сериозна грижа за обществото.** То трябва да "инвестира" определена част труд за жилищно строителство. И тази задача не трябва да се отлага. Най-радостното впечатление, което чужденците добиваха от Барселона през годините на революцията и войната, бе това от многобройните строежи, които не спираха своя бърз ритъм. Но паралелно със строежа на нови сгради и дори преди него трябва да се пристъпи към по-справедливо разпределение на жилищата. Днес навсякъде има жилищна криза, но тя значително би се облекчила, ако работническите организации или нарочно създадени за целта квартални жилищни комисии са натоварени да посетят и преброят жилищата, за да се приведат в известност празните и недостатъчно заети помещения и се разпределят те справедливо между нуждаещите се. Тази задача в периода на социалното преустройство се пада на кварталните разменно-разпределителни организации, които ще излъчат из своите среди необходимите жилищни комисии.

Очевидно е, че и в областта на разпределението анархистите имат ясна, сериозна и отговорна градивна програма.

ОБЩЕСТВЕНА ОТБРАНА

Всеки човек има нужда от сигурност, от спокойствие. Обществото трябва да му ги даде. **Но кой е обществото, ако не самият той в съгласие, в съюз с всички нему подобни?** Нужни ли са за това огромни армии, въоръжени до зъби, и една полиция, докарала до крайно съвършенство всички методи на средновековната инквизиция?

Говори се често за външно капиталистическо обкръжение, за опасност от външна намеса, та да се убие всяко начинание, което води към социализъм. Такава опасност действително не е изключена, действително съществува. Но колко наивно, колко фалшиво е да се подхранват надежди, че спасението може да дойде само чрез универсализиране на милитаризма, чрез превръщане целия граждански живот в една безгранична и задушаваша всичко казарма! Илюзия е, че морето с шепи може да се изчерпи и тиранията чрез тиранията може да се премахне! Илюзия е, че световното освобождение може да се осъществи само чрез завладяване на вселената от една чудовищна диктатура на профаните и на нахалните!

При една бъдеща скотобойна за "спасяване на демокрацията", на "свободния свят", от една страна, и за защита на "социализма", от друга страна, това ще бъде тъй наречения "социализъм", който ще намери гроба си заедно с цялата цивилизация, защото кой каквото ще да казва, световният капитализъм ще се окаже по-силен на военния терен, понеже той е и ще си остане по-силен на стопански терен. И този тъй наречен "социализъм" ще загине тъкмо затуй, че се милитаризира и се лиши от всякакви симпатии. Загуби морално битката, разби, приспа и парализира международната солидарност.

Себастиан Фор през последния период от живота си, в навечерието на Втората световна война, води една широка антимилитаристична пропаганда под лозунга: "едностранно разоръжаване" и приканваше Франция да даде пример. На мнозина това изглеждаше фантазия. А той разсъждаваше така: Хитлеризмът застрашава Франция и света; той намира извора на своята сила в несправедливостта, наложена на Германия от великите сили. Франция е една от тези велики сили. Ако тя се разоръжи, ще отнеме много от козовете на Хитлер. Той може утре да я нападне, но със самото това действие ще загуби предварително войната, защото срещу него ще се опълчи целият френски народ, ще се вдигнат срещу германския милитаризъм всички народи, това ще пробуди и самия немски народ, който не ще закъснее да се опълчи срещу хитлеризма. Иначе и без това Франция не ще успее да устои на пълчищата на Хитлер.

Вместо да се чуе този трезвен глас, издигаха се линии Мажино и пр., които за нищо не послужиха. Франция бе окупирана. Впоследствие бруталността на немския ботуш обедини целия френски народ в една съпротива, която ще остане паметна за много народи. Тази съпротива допринесе много повече за спасението на Франция и за поражението на хитлеризма, отколкото всичкото излишно въоръжение, което се стопи за няколко дни пред нашествието на нацистките пълчища.

По същото време или малко по-късно малката **Швейцария**, чиято военна служба е само няколко месеца, където целият народ, без да е милитаризиран, пази оръжието в дома си, бе готова да се опълчи на хитлеровите стоманени армии, бе готова да хвърли във въздуха всичките си електрически централи, да потопи страната в мрак и да превърне в гробница на хитлеризма цяла една планинска територия. Дания не оказа съпротива и загуби много по-малко отколкото Франция.

Да, ако защитата на една социалистическа страна се уповава само на военните си сили, тя предварително е загубена; ако обаче разчита на световната солидарност, тя пак може да бъде загубена, но поражението ѝ ще бъде една победа в историческа перспектива. Илюзии не бива да се подхранват; **ако революцията не се разпростре нашироко, ако тя не обхване много страни, ако тя не стане знаме на цели народи, осъдена е на неуспех,** освен, ако изключително благоприятни международни обстоятелства не я спасят, както бе случаят с Руската революция. Външната намеса не можа да я смаже, затуй пък диктатурата я души отвътре.

Да говорим конкретно. Революцията не може да се откаже от въоръжена отбрана, защото винаги пред събитията стоят много неизвестни, но въоръжената отбрана не трябва да взема формата на милитаризиране. Въоръжената отбрана на революцията ще бъде **дело на революционните маси.** Организираны, подготвяни и въоръжавани по квартали и по населени места, те ще избегнат огромни концентрации на военнослужещи и постоянна армия. Това ще бъде въоръжен трудов народ, който не напуска полето на труда и който може само периодично да се свиква по места за краткосрочни обучавания в новите оръжия. **Без да се взема за модел швейцарската армия, днес тя е действително не много далеч от една подобна практика.** И в случай на външно нападение, което не е изключено и в което шансовете за успех ще бъдат винаги незначителни, **ако международната солидарност не се прояви,** единствената малка надежда остава все пак в **партизанския начин на водене на**

съпротивата. Примери историята ни е дала много. Една от големите грешки на испанската гражданска война от 1936-39, като не говорим за предателството на демокрациите и на СССР, което си остава главната причина за поражението, бе тази, че революционерите се ангажираха в позиционна война, която никога не може да бъде в тяхна изгода, вместо да прибягнат до всенародна партизанска съпротива. А примери не липсваха. Този на Махно в Украйна бе най-пресен. Болшевиките, които смазаха предателски махновското движение, бяха първи, които се възползваха от неговата тактика във Втората световна война.

Що се касае до вътрешната опасност, въоръженият народ е достатъчно силен да се справи с нея. **Истинската защита**, най-реалната, и на този терен **си остава успехът на революцията в разрешаването на парливите социални и стопански проблеми на страната**, а не острието на щика, нито изстрелът на шмайзера.

Ще прибавим няколко думи за структурата на въоръжената отбрана, тъй като все пак такава ще бъде нужна и ще трябва да се създаде. Доброволческите местни и квартални формации от опитни революционери и работници се обединяват в обща колективна единица. Те имат свои пряко избрани ръководители и свои представители в местния общостопански съвет. Позната схема за вертикално и хоризонтално организиране във всеки по-висш териториален мащаб се прилага и тук. Курсовете и училищата (да, училищата, а не казармите!), подобно всички други образователни институции, ще функционират като продължения на съответните съюзи за революционна отбрана. Естествено, формирането на кадри от техници по отбраната (да, техници, а не офицери) ще бъде нужно.

ОБЩЕСТВЕН ЖИВОТ И ОБЩЕСТВЕНА АДМИНИСТРАЦИЯ

Свободната комуна - основна клетка и съсредоточение на всички дейности на хората

В модерното общество стопанският елемент в живота и в отношенията на хората става все повече и повече преобладаващ факт. Това обстоятелство довежда някои синдикалисти до погрешния извод, че всичко може да се сведе до икономика и дори само до производство и оттам - до разбирането, че цялата обществена организация може да вземе една единствена форма: синдикалната. Елементи от подобно виждане на бъдещата обществена организация, с известна по-голяма широта, намираме дори у Бакунин. **Колкото до марксистите, за тях всичко е икономика и всичко е подчинено на икономиката, макар че в действителност те дават изключителна преднина на политиката, на властта, на държавата и всичко подчиняват на нея.**

Във всеки случай, едностранчивото виждане на фактите е опасно. Не може да се приеме една единствена форма на организиране на дейността на хората в една всеобща централизация, когато животът се характеризира с многообразие на функциите и на формите. **Животът не е и не бива да се свежда само до производство или само до консумация, нито дори само до стопански (в смисъл трудови) прояви. Животът в общество и по време и по значение доминира във взаимните отношения на хората.** Но и това не може да бъде едно основание, за да се сведе всичко до общежитието, нему да бъде подчинено всичко и то да стане единствена форма на обществено, стопанско и културно организиране.

Едно обаче е неоспорим факт - общежитието съществува и то създава множество общи нужди и отношения, които трябва да се поддържат, развиват, регулират, организират, администрират. Общежитието започва най-напред от селището, след това околията и областта, за да стигне до цялата обща територия на страната. Пред него всекидневно възникват за разрешаване общи проблеми, възникват общи нужди за задоволяване: водоснабдяване, електрифициране, разширяване на транспортната мрежа, разширяване на улици и пътища, благоустройство и градоустройство, хигиена и поддържане на чистотата, междуградски съобщения и връзки, строеж на нови пътища, жп линии, мостове и пр. Естествено, всички тези проблеми като **производство, като строителство, като техника не са изцяло в обсега на компетентността на общежитието, но тяхното разрешаване по принцип принадлежи главно на съвкупността от хората**, които живеят в дадената територия, на хората **в качеството им на граждани. Уредбата на всичко онова, което ги засяга като обществен колектив, принадлежи на общежитието, съставено от всички жители, без разлика на това, че са производители, потребители и имат професия.**

Основната ядка на обществото е общината. Нейното **общо събрание** е изразител на колективната воля. Избраният публично съвет е непосредственият орган за администриране и поддържане връзки с другите общини. **Федерацията на общините** в околията и областта покрива съответните населени територии и най-после **федерацията на общините в цялата страна представлява териториалната организация на обществото.** Това е и организацията, която ще **замести днешната държава.** И тази организация има двоен характер - вертикален и хоризонтален.

Хоризонтално общините са представени в общостопанските съвети по места, околии, области, национално за всички проблеми, които засягат стопанските отношения. Функционирането на общественно-административната организация, като всички други организации в свободното безвластническо общество, е федералистично - отдолу нагоре, от периферията към центъра, от малката единица към по-широкото обединение и към общия организъм. В основата е общото събрание по селище или по квартал (за големите селища), координиращият орган е конгресът в околията, областта и в цялата страна, конгрес на делегати от съответните административни единици. Без да става въпрос за предимство на общинската организация пред останалите форми на организиране, **единството на страната в нейната цялост се представлява от националната федерация на общините.**

НАЙ-РАЗНООБРАЗНИ СДРУЖЕНИЯ И ОРГАНИЗАЦИИ

Освен всички дотук изложени дейности, които имат, тъй да се каже, общозадължителен и утилитарен характер, има голям брой други прояви, които засягат само отделни хора, организиращи се за провеждане на общи за тях инициативи, за задоволяване на техни хуманитарни, научно-любителски, културно-просветни и други нужди. Такива инициативи и нужди пораждат още днес голям брой най-различни организации и обединения, които не покриват цялото общество и не го засягат пряко. За такива цели хората се организират както намерят за добре. Установяват такива взаимни отношения, които отговарят на нуждите и вкусовете на членовете им. **Свободата, пълната свобода е единственото условие на тяхното съществуване и функциониране** - те могат да се създават и закриват, да съществуват временно и сезонно, за определен по-дълъг период или вечно, според волята на тези, които чувствуват нужда от такива обединения.

От всички теоретици на анархизма Кропоткин най-добре схвана и изрази основните тенденции в общественото развитие на нашата епоха. Той прецизира и главните форми на утрешното организиране. През 1913 г. в книгата си "Съвременната наука и анархизма" той писа "ИДЕЯТА ЗА НЕЗАВИСИМИ КОМУНИ" КАТО ТЕРИТОРИАЛНИ ОБЕДИНЕНИЯ И ЗА ШИРОКИ ФЕДЕРАЦИИ ПО ПРОФЕСИЯ, КАТО ОБЕДИНЕНИЯ, СПОРЕД СОЦИАЛНИТЕ ФУНКЦИИ, преплитачи се и взаимно подкрепящи се, за да задоволяват нуждите на обществото, ПОЗВОЛИ НА АНАРХИСТИТЕ ДА ОЧЕРТАЯТ КОНКРЕТНО И РЕАЛНО ОРГАНИЗАЦИЯТА НА СВОБОДНОТО ОБЩЕСТВО. КЪМ ТЯХ ТРЯБВАШЕ ДА СЕ ПРИБАВЯТ САМО ГРУПИТЕ ПО ВЗАИМНА БЛИЗОСТ, безбройни и разнообразни до безкрайност групи - кратковременни или дълготрайни, възникващи според нуждите на момента и за всички възможни цели; групи, които ние виждаме да възникват в днешното общество във от политическите и професионални организации.

Тези три вида обединения, образуващи една сложна мрежа, биха могли да задоволяват всички обществени нужди: потребление, производство и размяна; съобщения, здравеопазване, възпитание, взаимопомощ, взаимна защита, защита на територията; задоволяване на нуждите от изкуство, наука, литература, забавления..."

Този поглед, това схващане на Кропоткин е ръководното начало в набелязаната тук градивна програма. Тя не е пълна и изчерпателна и не обхваща всички проблеми. Не е и единствена и неизменна, няма характер на "мойсееви скрижали", нито претенциите да служи за модел и конкретен план за едно бъдещо обществен преустройство. Тя е само една ИЛЮСТРАЦИЯ на конкретното безвластническо гледище за социално преустройство.

На читателя оставяме да прецени, има ли място в едно така устроено общество цялата онази система от институции и органи на властта, която системно и последователно отрекохме в първата част, възможно ли е подобно общество без власт, може ли да се очаква от него хармония и ред или ще бъде то "царство на хаоса и безредието".

СЪЗДАТЕЛЯТ на настоящата книга не претендира за авторство. Той се е старал, доколкото му е било възможно, да изрази най-точно и най-пълно в ограничените по необходимост размери разбиранията на всички теоретици на анархизма, ползвайки се от техните съчинения, които намира за излишно да изброява тук. Той се е старал да се възползува и от всички подобни опити за програма, които са му били известни в международната безвластническа литература. Ползвал се е също от резултатите на колективни разисквания, в които е участвувал по различно време. Взел е под внимание поуките от двата големи революционни опита на нашия век - Руската и Испанската революция, като не е пропуснал да изрази и своя собствен поглед върху преживяния опит, нещо, което е естествено за всеки автор. Но съществената му цел не е била да изрази своето мнение, а доколкото е било възможно, мнението, което е най-близо до общите схващания на анархизма като учение и движение.

Георги Хаджиев е роден през 1906 г. в Долна Оряховица. От ранни години се увлича от идеите на анархизма. Сътрудничи в списването на вестник *Работническа мисъл*, списание *Свободно общество* (1932-1934) и други анархистични издания.

Завършил е във Франция специалността инженер-агроном. Преди 1944 г. в България създава земеделска кооперация, в която прилага своите идеи за обработване и стопанисване на земята.

Участник в революционните събития в Испания (1937-1938). Гонен от властта, през 1948 г. емигрира във Франция, където повече от 40 години е редактор на списание "Наш път".

сканирано – Десислава Севданова, 2008

корекции – Николай Теллалов, 2008